

• CLARA TSCHUDI •

AUGUSTA

Tysk Keiserinde og Dronning af Preussen.

*Altschönbacher
Verlags-
Anstalt
Wien.*

AUGUSTA

AUGUSTA

CLARA TSCHUDI
AUGUSTA

TYSK KEISERINDE OG DRONNING
AF PREUSSEN

NBR-DEPOTBIBLIOTEKET
POSTBOKS 278 - 8601 MO

KØBENHAVN OG KRISTIANIA
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
FR. BAGGES KGL. HØFBOGTRYKKERI
1912

m 921
Au 4 t

CHATELAIN
AUGUSTA

Efter tredje Udgave (1908).

NEW DEPARTMENT
POSTBOX 275 - 601 10

Gyld. Bibl. Udg.

I

Berlin i feststemning. — Seirherrens hustru.

Dronningen af Preussen havde natten efter slaget ved Sedan modtaget kong Wilhelms seirsbud. Tidlig den næste morgen*) havde politipræsidenten ladet telegrammet trykke og fæste paa opslagsøilerne rundt om i gaderne.

Berlins vaagnen denne morgen var ubeskrivelig. Borgere omfavnede hinanden midt paa gaden. Man glemte nag og gav fiender et velvilligt haandtryk. Feststemte flokke, høitstaaende og ubetydelige, tarvelige og rige mødtes i én følelse: seirens lykke.

Glæden forener og udsletter alder og rangsforskjel. Udtjente embedsmænd sang fædrelandsange omkap med unge studenter. Hjerterne slog saa samdrægtig, at de saaredes lidelser, de efterlevendes savn traadte i baggrunden for landets triumf, den fælles hæder.

Det havde været en tid rig paa kraftig virken.

---

*) Den tredie september 1870.

Formuer, menneskeliv havde staaet paa spil. Og ét maa man lade tyskerne: fra krigens første dag havde de bevist, at de vidste, hvad de vilde.

Ogsaa kvinderne var med; de græd ikke, men skred til handling. Mødre, som igaar havde faaet efterretning om, at sønner var faldne i krigen, mødte idag frem i lazarettet, — barmhjertighedens skueplads! Smaaabørn syede bind og pillede charpie, og i fristunder løb de til slottet for at høre telegrammerne læses. Naar de saarede førtes gennem gaderne, stillede de sig op og sang med spæde røster, men med sterk begeistring krigsange, som man havde lært dem i skolen.

Siden felttogets aabning havde bevægelsen været i tiltagende. I begyndelsen fuld af urolig forventning; saa forhaabningsfuld midt under tabene af menneskeliv.

Med efterretningen om Napoléon III's fængsling, som nu var kommen, begyndte man at haabe, at krigens slutning var nær. Man følte trang til at mødes med sit kongehus, og man stævnedes hen til sin konges hustru.

Samme dag som Frankriges keiserinde, den skønne, forgudede Eugénie, flygtede fra Paris for at søge gjestevenskab i England, drog man i Berlin i tætte skarer op for at hylde dronning Augusta.

Septembermorgenen var lys og mild; dronningen var traadt ud paa sin balkon. Hun var bevæget af glæde over seiren.

Langt borte hørte hun sang og musikken, der spillede; det var befolkningen, som samlede sig.

Snart fyldtes strækningen »Unter den Linden«.

Sidegaderne blev ogsaa fyldte. Man puffede til hverandre i trængselen uden at blive fortrydelig. Man ilede, men blev ikke vred, fordi en forbifarende, som skyndte sig endnu mere, ved et albuestød kastede én fra fortouget ud i rende-
stenen.

Tættest stod man pakket rundt Fredrik den stores rytterstatue foran det kongelige slot. Ungdommen klatrede op paa bronzehesten. Politiet vilde hindre det. Men dronningen, som fulgte skuespillet med øinene, gav et vink, og man fik lov til at gaa op til toppen.

»Vi vil krænse gamle Fritz!« raabtes der blandt folket. Forslaget vandt bifald, og blomster skaffedes tilveie i en fart.

Man satte en laurbærkrans paa kongens hoved. Guirlander slyngedes om hesten. Flag og faner stilledes rundt omkring.

Et barn, som sad deroppe, spillede »Die Wacht am Rhein« paa mundharmonika. Som paa kommando stemte mængden i. Jublende lød det fra mænd, kvinder og barnerøster:

»Lieb Vaterland magst ruhig sein!
Fest steht und treu die Wacht am Rhein.«

Sang fulgte sang. Og for hver sang blev man gladere og mere begejstret, indtil man endelig, da dronningen kom frem, sluttede med det vers, som Preussens herskerhus elsker mest af alle:

»Nicht Ross und Reisige
Sichern die steile Höh,
Wo Fürsten stehn;

Liebe des Vaterlands,
 Liebe des freien Mann's
 Gründet des Herrschers Thron
 Wie Fels im Meer.*)

Man jublede sit kongehus, sin dronning imøde. Det var som et skrig fra et eneste hjerte, glædeskrig, vakte af mængdens begeistring og tak.

Dronningens tilsynekomst gav masserne forøget liv, instrumenterne forsterket klang. Fra de larmende skarer mellem de gamle lindetræer, fra hustagene, fra de overfyldte balkoner raabtes i enstemmigt kor: »Længe leve vor dronning!»

Tog med deputationer strømmede op til hende. Først kom skolebørn bærende flag. Straks efter kom arbejdere i sine bluser. De kom fra det paa-begyndte dagverk; thi ved seirsefterretningen havde arbejdsherrerne givet dem fri. De kom med sorte hænder, ubarberede, nogle med verktøi i haanden. De kom uforberedte; derfor var togene, som et af bladene skrev, »ikke festlige, men høitidelige».

Jubelen varede, saalænge det var dag.

Mod aften rustede man sig til storartet illumination. Fra raadhusets taarn blæstes koralen: »Nu takker alle Gud.» Seirsskud tordnede, raketter steg tilveirs; ingen politimand dæmpede festglæden.

Dronningen kom utrættelig frem og hilste og takkede atter og atter. Hun kaldte enkelte blandt folkemasserne ind til sig, talte med dem og uddelte gaver. Maaske var larmen vel øredøvende

---

*) Andet vers af den preussiske kongesang: »Heil Dir im Siegeskranz.»

for den sygelige kvindes svage nerver; maaske var den umiddelbare berøring med folket ikke ublandet behagelig for hendes aristokratiske natur. Men hun holdt ud, til det sidste leveraab døde bort i natten. Da segnede hun under vegten af minder, af sindsbevægelse og øieblikkets lykke.

Krigsbegivenhederne havde, eiendommelig nok, gjort dronningen til midtpunktet for berlinernes begeistring.

Det var til hende, at kongen henvendte de depecher, der forkyndte slag og seir. Det var hende, som lod depecherne overgive til offentligheden; og det var hendes person, som gjorde pladsen udenfor paladset til mængdens mødested.

Men ikke alene fordi hun var kongens hustru, blev hun midtpunktet for hin urofyldte tid: Hun havde taget op det virke, der tilkom hende; endelig var hun traadt i forbindelse med folket.

«Fædrelandet venter, at hver kvinde gjør sin pligt. Hjælp maa allerførst sendes til Rhinen!» — saa havde hendes opraab lydt, da krigen brød ud. Under hendes ledelse organiserede man kvindeforeninger. Og medens krigen varede, forsømte hun ikke en dag at præsidere ved de møder, der holdtes i foreningen «Det røde kors».

Den kongelige samaritanerinde — som man kaldte hende i hendes sidste aar! — hengav sig selvforfølgende til sin gerning. Hver dag kjørte hun til barakke-lazaretterne for at trøste de lidende, for at opmuntre dem, som pleiede dem, for at se, hvad hver enkelt trængte og hvor mangler var, der maatte afhjælpes først.

Hun viste sig paa jernbanestationerne, hvor de gennemreisende krigsfanger fik en midlertidig haandsrækning. Til sent paa nat saa man lampen lyse i hendes arbejdsværelse, naar hun læste beretninger fra hospitalerne og lagde planer til nye foranstaltninger. Og mangen aldrende tysk og fransk invalid tænker sikkert endnu paa hine dage, da han hørte hendes gode ord og saa hendes deltagelse.

Wilhelm I's gemalinde var ingensinde saa populær som under krigen 1870. Desværre staar det ikke til at negte, at hun egentlig aldrig var populær uden dengang. I disse bevægede maaneder følte hun første og maaske eneste gang i sin hovedstad hin umiddelbare varme, der udspringer af folkets kjærlighed.

Den nysgjerrige skare, som laa paa lur efter hvad hoflakaierne berettede, kjendte ikke hendes stille liv. Medens man skridt for skridt fulgte den gamle keiser, var der mange, som ikke hørte mere om Augusta, end at mand og hustru levede i hver sin etage af slottet, — at de gik side om side gennem livet med mile mellem sig.

Alle vidste dog, at keiser Wilhelm i begyndelsen ikke egentlig elskede sin gemalinde. Mod slutningen af deres bane var der mange, som kaldte det venskab, der bandt dem, «et smukt og opbyggeligt samliv». Men selv de loyale preussere smilte lidt, da en avis ved hendes død sang hymner til hendes «lykkelige» niogfemtiaarige ægteskabs pris.

Uden overdrivelse tør man paastaa, at Augusta af Preussen har været en af sin tids mindst

afholdte fyrstinder. I yngre aar hadede man hende paa grund af en tilstelt nedladenhed, som man kaldte hovmod. I alderdommen trættede hun ved en inødekommehed, som man fandt teatralsk.

Skjønt opvokset i aarhundredets mest intelligente hofkreds,*) opdraget af en af Tysklands største aander,**) kaldet til at bestige Europas mægtigste keiserthrone vandrede hun som et sted-barn gennem livet, stødt tilbage af flere af sine egne og miskjendt af den store hob.

Hvilken del af skylden, der falder tilbage paa hende, hvilken del man tør skrive paa forholdenes regning, vil vi i det følgende søge at se.

---

*) Weimar.

***) Goethe.

II.

Keiser Wilhelms moder. — Hans ungdoms elskede.

---

en tyske maler Gustav Richter havde fuldendt sit berømte billede af dronning Louise. Det var hængt op paa kunstudstillingen i Berlin 1880; man havde givet det hovedpladsen i den første sal, midt for den store indgangsdør.

I tætte grupper stod tilskuerne foran maleriet. Man hviskede lovord om mesteren; man fortalte episoder fra den afdøde dronnings liv. Halvhøit berettede man, at keiseren havde været den første, som havde besøgt udstillingen, og at han havde grædt foran billedet af sin moder.

Man stod ikke blot ligeoverfor en stor kunstners bedste arbeide. Den personlighed, som maleren havde fremstillet, var Napoléon I's modstanderinde og Wilhelm den seirriges moder. Hun havde været den tyske folkereisnings genius. Det var om hende, frihedshelten Theodor Körner havde sunget:

«Kommt dann der Tag der Freiheit oder Rache:
Dann ruft dein Volk; dann, deutsche Frau! erwache,
Ein guter Engel für die gute Sache.» —

Historikeren, der vil fortælle om keiser Wilhelm, og som vil staa forholdsvis udeltagende ved mindet om hans hustru, vil ikke undlade at omtale to kvinder, der har øvet indflydelse paa hans liv: hans moder og hans ungdoms elskede.

Født den tiende marts 1776 som datter af hertug Karl Ludvig af Mecklenburg-Strelitz og Karoline Fredrikke, prinsesse af Hessen-Darmstadt, kom hans moder sytten aar gammel til Berlin.

Hun staa for preusserne som typen paa kvindedyder. Hvor meget hendes eksempel bidrog til at paavirke baade hof og folk til et stille familieliv, skildrer digteren Novalis. »De lykkelige egteskaber,« siger han, »bliver atter hyppige; og huslighed bliver mere end en mode.«

Kun naar ceremonierne foreskrev det, viste hun sig i en kostbar dragt. I det daglige liv saa man hende i hvide, enkle kjoler; og med hende for øie foretog berlinerinderne reformer i sin paa-klædning.

Karakteristisk er en anekdote fra hendes første tid som dronning:

Man meldte en dag, at en greve og en skomager ventede i forværrelset.

»Lad skomageren komme ind til mig først,« sagde hun. »Greven har sikkert bedre tid til at vente.«

Fredrik Wilhelm III og hans gemalinde tilbragte sorgløse dage i et lidet slot to mile fra Potsdam. I sommertiden kunde man her se Louise af Preussen gaa gennem landsbyen for med sine smaabørn at besøge trængendes hytter.

Men fredens og lykkens aar var ikke mange. Krigens mod Frankrige bragte uro og sorg.

Efter slaget ved Jena, hvor den preussiske hær led nederlag, rykkede franske armeer ustanselig fremad. Tretten dage efter drog Napoléon ind i Berlin.

Dronning Louise havde opholdt sig nær Jena under begyndelsen af slaget. Hun maatte flygte i største hast.

Man havde ladet de kongelige børn blive i Berlin; hun skyndte sig did. Men da hun kom til hovedstaden, havde man ført børnene videre.

»Dronningen indhentede os paa vor flugtreise i Schwedt, og vi ilede mod hende nedad den store hovedtrappe,« har keiser Wilhelm fortalt. »Moder blev staaende. Hun omfavnede os og sagde omtrent følgende: »I ser mig i taarer! Jeg græder over den tunge skjebne, som har rammet os. Kongen har taget feil af sin hær og sine generalers dygtighed. Vi ligger under og har maattet flygte.«

Da hun senere paa aftenen havde fattet sig lidt, talte hun roligere med sine sønner.

»Paa en eneste dag,« sagde hun, »ser jeg en bygning styrte sammen, paa hvis reisning store mænd har arbeidet i hundrede aar. I, mine sønner, er i den alder, at eders forstand kan fatte rækkevidden af de begivenheder, som nedslaar os. Gjenkalder eder denne ulykkelige stund, naar eders moder ikke længer lever. Græder, børn, men nøier eder ikke med taarer! I maa arbeide og udvikle eders kræfter!«

Nye ulykker tvang hende til at flygte videre.

Først vendte hun sig mod Stettin, senere mod

Danzig. Endelig kom hun med prinserne til Königsberg, hvor de traf kongen; her blev de til de første dage af aaret 1807.

Fra Königsberg drog dronningen til Memel, hvor hun tilbragte et aar i en leiet bolig, nedbøiet af ydmygelser og sorg.

Men inden hun var naaet did, havde ophidselserne og angsten gjort hende syg; hun havde faaet et heftigt anfald af nervefeber.

Under snefog, i frygtelig kulde havde man flyttet hende fra et gammelt slot, hvor hun var bleven sengeliggende. Hun havde tilbragt tre dage og tre nætter paa reise, dels paa det oprørte hav, dels kjørende over isen. Første nat havde man maattet lægge hende i en stue, hvor vinduerne var brukne itu; sneen var blæst ind i hendes seng, og man havde ikke formaaet at skaffe hende passende næring; man havde været i angst for, at et slagtilfælde skulde ende hendes liv.

Men selv havde hun ikke tabt modet; istedetfor at forværres blev sygdommen bedre underveis.

Faa dage efter den lidende dronnings ankomst til Memel kom kongen med børnene did.

Nu var det atter Louise, der maatte trøste sin egtefælle. Hun anvendte al sin indflydelse for at holde Fredrik Wilhelm III fra et forbund med Napoléon, hvortil denne fremdeles søgte at lokke ham.

«Skjørte-indflydelsen» gjorde keiseren rasende. For hver dag, som gik, blev han mere og mere opbragt paa denne konge og dronning, som ikke i lighed med de andre tyske fyrster kom ham imøde med ydmyg hyldest. Ved stadig at skrue

sine fordringer op umuliggjorde han en overenskomst.

Han lod trykke og omdele smædeskrifter, hvor han besudlede dronningens rene skikkelse med smudsige løgne.

»Det er ikke nok,« sagde Louise grædende, »at dette menneske røver kongens stater; han antaster ogsaa hans gemalindes ære!«

Efter at Napoléon havde seiret ved Friedland, glemte keiser alexander af Rusland alle de løfter om fast udholden mod fienden, som han havde givet det preussiske kongepar. Han sluttede fred og forbund med Frankrige.

Hin sørgelige dag skrev dronning Louise til sin fader:

»Vi staar i begreb med at forlade riget. Forestil dig, hvordan jeg er tilmode. — Men jeg bønfalder dig, miskjend ikke din datter. Tro ikke, at modløshed trykker mig ned. To tanker løfter mig op over alt: Den første er overbevisningen om, at vi ikke er legetøi for det blinde tilfælde, men at vi staar i Guds haand! Den anden er bevidstheden om, at vi gaar under med ære. Preussen har ikke frivillig villet bære slavelænker. Kongen kunde ikke have gjort et eneste skridt anderledes uden at være bleven en forræder mod sin karakter. Hvor styrkende denne tanke er, kan kun den forstaa, som gennemstrømmes af sand æresfølelse.

Saasnat truende fare indtræder, reiser jeg til Riga. Gud vil hjælpe mig til at overstaa det øieblik, da jeg tvinges til at forlade riget. Da vil jeg behøve kraft! Men jeg vender blikket mod him-

len, hvorfra alt godt og alt ondt kommer. Det er min faste tro, at Gud ikke sender os mere, end vi vil være istand til at bære.« —

Hun blev sparet for at flygte ud af sit land; men en af hendes livs tungeste timer forestod hende ikke destomindre.

Napoléon vilde opløse Preussen og fordele det mellem sine fyrster. Man raadede kongen til at faa istand et møde mellem keiseren af Frankrige og sin gemalinde. Den elskværdige, dybt ydmygede fyrstinde vilde alene — saa tænkte man — formaa at stemme seirherren til en mere fordelagtig fred.

Fredrik Wilhelm havde ikke mod til mundtlig at bede hende derom, men sendte hende et skriftligt bud. Dronningen læste det og sagde under taarer:

«Dette er det smerteligste af alt! — Ønsket om at være mit folk til nytte kan alene formaa mig til at opfylde kongens ønske.»

I sin dagbog skrev hun:

«Hvilken overvindelse det koster mig, ved alene min Gud! Men det, som er tungt, forlanges af mig; og jeg er jo vant til at bringe offeret!»

Hun reiste til Tilsit og tryglede den mand om ædelmodighed, der saa dybt havde krænket hende.

Mødet fandt sted den 6te juli 1807.

Ingen tredie var tilstede under deres samtale; men umiddelbart efter fortalte dronningen følgende:

Hun indledede deres forhandlinger, idet hun sagde:

«Jeg lærer Deres majestæt at kjende i et for mig

meget pinligt øieblik. De har anklaget mig for at blande mig for meget i politik! Jeg fortjener ikke denne anklage. Jeg taler kun i mit lands interesse. Jeg vilde aldrig kunne tilgive mig selv, dersom jeg ikke benyttede dette øieblik til at tale til Dem som hustru og moder! Vilde jeg være min gemal oprigtig hengiven, dersom jeg ikke delte hans kummer?»

Hun fortsatte: »Jeg tør ikke vove at blande mig i de store politiske spørgsmaal; jeg taler kun om min familie og mine børn. Deres majestæt har selv en stor familie; og De beviser ved enhver leilighed i hvilken høj grad dens anliggender ligger Dem paa hjerte.

Krigen er faldt ud til Deres fordel. Jeg ved, at vi maa bringe offerer. Men skil os i ethvert tilfælde ikke fra provinser, som har tilhørt Preussen i aarhundreder! Og tag ikke undersaatte fra os, som vi elsker som vore yndlinge, og som vil blive ulykkelige under ethvert andet herredømme. — Jeg tror ikke, at jeg opgiver noget af kvindens værdighed, fordi om jeg fremhæver for Deres majestæt, hvilken grusom smerte det vilde forvolde kongen at maatte afstaa nogle af sit hus's ældste provinser.» —

Napoléon var henrevet af hendes ynde; og samtalen gjorde et sterkt indtryk paa ham. Samme aften sagde han til keiser Alexander af Rusland, at han syntes godt om dronningen af Preussen, og at man maatte gjøre noget for hende.

Louise modtog lykønskninger fra forskjellige sider; men de var forhastede.

»Jeg vidste, at jeg vilde faa se en smuk dron-

ning,« sagde Napoléon til Talleyrand; »men jeg har truffet den smukkeste af alle dronninger og den mest interessante kvinde!«

»Sire,« svarede Talleyrand, »skal efterverdenen sige, at De ikke udnyttede Deres største seir for en smuk Kvindes skyld? Hun vil dog aldrig op-høre at være Deres majestæts uforsonlige fiende!«

»Nei,« svarede keiseren, »De har ret! Der havde jeg nær ladet mig fange af en kvindes list!«

Ved afskeden den følgende dag bød Napoléon dronningen en smuk rose.

Dronning Louise smilte vemodig.

»Giv mig Magdeburg tilbage, og det vil være den smukkeste rose, som blomstrer for mig,« sagde hun.

Napoléon afbrød hende barsk:

»Deres majestæt glemmer, at det er mig, som tilbyder. De har kun at modtage!«

Rosen faldt ud af hendes skjælvende hænder. Hun traadte et skridt tilbage og sagde:

»En torne har stukket mig!«

Offeret havde været forgyvet; til den preussiske minister bemærkede Napoléon iskoldt:

»Hvad jeg ytrede til dronningen, var høflige talemaader; de forpligter mig til intet!«

Louise vendte hjem uden haab.

Keiseren tog halvparten af landet. Han forlangte hundrede og femti millioner francs i krigs-erstatning; og to hundrede tusinde soldater blev staaende i den del af Preussen, som han lod Fredrik Wilhelm III beholde.

»Hvor jeg har lidt,« skrev dronningen til fru von Berg, sin fortrolige veninde. »Jeg græd og

bønfaldt i kjærlighedens og humanitetens navn, i ulykkens og lovens navn. Jeg var blot en svag Kvinde, et svagt væsen, og dog ophøiet over denne modstander, saa fattig paa hjerte.»

I de ydmygelsens aar, som fulgte efter, førte keiser Wilhelms moder et tilbagetrukket liv i Königsberg. Guld- og sølvservicer blev indsmeltede for at dække krigsomkostningerne; juveler, heste, vogne blev solgte til samme øiemed. Om vinteren boede kongen og hans familie i det gamle slot; men om sommeren flyttede de til et tarveligt lidet hus uden for byen.

Folk i Königsberg vidste, at man spiste bedre ved borgernes bord end ved det kongelige taffel, og at man i slottet havde vanskelig for at bestride de daglige udgifter. »Og dog,» siger en russisk statsmand, som besøgte dette fattige hof, »ville jeg ikke bytte tusinde fester mod det syn, som mødte mig: en dronning, der sidder ved et simpelt bord, berøvet alle sine smykker, men hvis skjønhed og værdighed lyser dobbelt i disse omgivelser.»

Modgangen havde undergravet dronning Louises helbred; en snigende feber fortærede den sidste rest af hendes kraft. »Jeg er syg,» skrev hun kort før sin trettiende fødselsdag. »Saa længe, som sagerne staar som nu, bliver jeg ikke rask.» Ved tilbagekomsten fra St. Petersborg, hvor man havde gjort glimrende fester til ære for hende, skrev hun: »Intet blænder mig mere; — mit rige er ikke af denne verden!«

Juleaften 1809 vendte kongefamilien tilbage til

Berlin. Det var et smerteligt indtog. Dronningen græd; hun saa ud som en, der er færdig med livet.

Hun ønskede at gjense sit barndomshjem, og faa maaneder efter reiste hun til Strelitz. Omgivet af dem, som stod hendes hjerte nærmest, af sin egtefælle, sin bedstemoder, sin fader og af sine ældste sønner udaandede hun her under store smerter.

Det var den 19de juli 1810.

* * *

Kort før sin død skrev Louise af Preussen:

»Om efterverdenen end ikke vil nævne mit navn blandt de berømte kvinder, vil den sige ved erindringen om disse lidelsesrige aar: Hun gav børn livet, der var bedre tider værdige; og hun har kjæmpet ærlig for at opdrage dem!«

»Omstændigheder og forhold opdrager menneskene«, siger hun et andet sted. *) »Det er godt for mine børn, at de har lært livets alvor at kjende i ungdommen. Hvis de var voksede op i velvære og overmod, vilde de have ment, at saa maatte det blive ved at være bestandig. At livet kan være anderledes, ser de i sin faders alvørlige blik og i sin moders vemod og hyppige taarer.«

Dronningens bortgang gjorde et dybt indtryk i landet; men den største indflydelse øvede hendes skjebne paa Wilhelm, hendes næstældste søn.

Fra den dag, da han saa sin moder synke sammen af sorg, fra den morgen, da han blev kaldt

---

*) I et brev til hertugen af Strelitz, skrevet et par aar tidligere.

ind som vidne til hendes fortvivlede dødskamp, skabte mindet om denne rene, milde kvindeskikkelse hevntanker i hans sjæl.

Endnu et barn bad han sin fader om at faa være med i kampen mod Frankrige. Seksten aar gammel holdt han med de forenede tropper sit første indtog i Paris. Han græd af ærgrelse over at være kommen for sent til krigsskuepladsen ved Waterloo. Modnet til mand var soldater og vaaben hans stadige tanke!

Trodsende oppositionen forvandlede han den preussiske forsvarsarmee til angrebsarmee. Han gjorde det saa vel, at man før krigen mod Frankrige kunde sige om Preussen: »Det er ikke et land, som har en armee, men en armee, som har et land.»

Tiltrods for hans krige og seire er der dem, som har talt om hans fredelige sindelag. Men næsten alle hans handlinger var stridende mod de følelser, som man har tillagt ham. Selv i sin dødstimes feberfantasier saa han tropper rykke frem; han nævnte regimenterne ved deres navne. Og i sine lyse øjeblikke talte han om militære planer. —

Han skjulte ønsket om krig bag fasthængen ved moderens minde. Som tidligere for folket, blev hun for sønnen kampens beskyttende aand.

Han aflagde tilsyneladende vennebesøg hos Napoléon I's arvtager. Men han lod spioner oversvømme Frankrige. Han erklærede ikke krigen, men ventede den med vaagent blik.

Da den omsider kom, syntes det ham Guds egen finger, at erklæringen blev overrakt ham paa dagen for hans moders død. Han søgte styrke

til kampen ved hendes mausoleum. Endelig nærmede sig hevners time, endelig skulde han give Frankrige et føleligt slag!

Gravens og dødens mildhed havde kastet forsoning over det, som dronning Louise havde maattet døie. Den franske undertrykker havde længst faaet sin løn.

Men sønnen var ikke tilfreds:

Fra han tolv aar gammel græd ved sin moders dødsseng, har han længtet efter at hevne hende og at ydmyge Frankrige. Det er det, som han tænker paa, medens han fører sit tunge krigs- skyds over naborigets stønnende jord. Og samme dag, som han under jubel vender tilbage til sin hovedstad, søger han med sin hustru og søn til graven i Charlottenburg for at takke og mindes dronning Louise.

* * *

Da man ved keiser Wilhelms død fremdrog erindringer fra hans unge dage, var der et blandt de mange træk, som navnlig vakte rørelse: Man fik vide, at den enogtjue-aarige olding havde pleiet at bære en tarvelig ring, og at han var død med denne ring paa sin haand; den havde været et minde om hans ungdoms elskede! Man fik vide, at han gennem seksti lange aar var bleven ved at søge hen til hendes gravsted.

Man havde vidst, at hans hengivenhed for fyrstinde Radziwill havde været en af de mildeste følelser i hans liv. Nu forstod man, hvor sterk, hvor udholdende denne kjærlighed maatte have været,

— saa udholdende, at ingen af de verdenshistoriske begivenheder, som han havde staaet i spidsen for, havde udslettet hendes billede af hans hjerte. —

Efter adskillige hindringer havde prinsesse Louise af Preussen, datter af Fredrik den stores yngste broder, faaet tilladelse til at egte den fem aar yngre, aandrige og elskværdige fyrst Anton Radziwill (1796).

De vanskeligheder, som hun havde haft at kjæmpe mod, havde ingenlunde været ubetydelige. Vel hørte Radziwill'erne til de ældste og berømteste fyrstefamilier i Polen. Vel var en af husets ahner aar 1405 bleven udnævnt til herre over Lithauen. Vel overgik dette lithauske fyrstehus i rigdom, ære og berømmelse mangt et regjerende fyrstehus i Tyskland. Dog kunde man selvfølgelig ikke sammenligne huset Radziwill med huset Hohenzollern.

Prinsesse Louise var bleven en særdeles lykkelig fyrstinde Radziwill. Hendes og hendes mands selskaber var ligesaa glimrende og meget morsommere end festerne ved hoffet. Fyrt Anton, der var en udmerket musiker, samlede berømte kunstnere om sig. Fyrstinden forstod hans interesser og ærede kunsten. Og det Radziwill'ske hus paa Wilhelmspladsen i Berlin var vidne til mere lykke, end det til daglig brug falder i fyrsters lod.

Mellem det preussiske kongehus og det Radziwill'ske fyrstehus bevaredes den bedste forstaaelse. Kongebørnene og de unge Radziwill'er var omtrent jevnaldrende og voksede op næsten som brødre og søstre. Husets ældste søn, Wilhelm Rad-

ziwill, var Prins Wilhelm af Preussens ven;*) søsteren, Elise, der var nogle aar yngre, var hans legekamerat. Da forfølgelsens rædsler og dronningens død formørkede prins Wilhelms barndomsglæde, bragte kusinens selskab ham trøst. De voksede op i gjen­ sidig hengivenhed, og hans barndoms kamerat blev hans ungdoms elskede.

Den unge fyrstinde roses af sin samtid i høje toner for sin skjønhed, begavelse og overordentlige elskværdighed. Prins Wilhelm synes fra be­ gyndelsen saa meget mindre at have været sikker paa, at de hindringer, der kunde reises mod en forbindelse mellem dem, vilde være uovervinde­ lige, som hans egen fader var begejstret for Elise og ikke ugjerne vilde se hende som sin sviger­ datter.

Et egteskab mellem hende og kongesønnen var gjenstand for alvorlige overveielser. Man anstillede gjentagne undersøgelser om, hvorvidt det ikke skulde kunne lykkes at erklære Radziwill'erne for jevnbyrdige med Hohenzollernerne.

Samtidig smedede man imidlertid fra andre si­ der rænker for at forpurre den paatænkte for­ bindelse; og flere af ministrene bestred bestemt, at en fyrstinde Radziwill var høibaaren nok til at blive en prins af Preussens hustru. De udtalte, at skjønt «en Hohenzollern havde kunnet egte en fyrstinde Radziwill paa den store kurfyrstes tid, var der senere bleven fastslaaet strengere regler ved det preussiske som ved de andre tyske hofferø;

---

*) Hans søn, fyrst Anton Radziwill (født 1833), var mange aar Wilhelm I's adjutant.

— fra Fredrik II's dage var den grundsætning nemlig bleven gennemført, at kun døtre af regjerende huse eller af huse, der før havde været regjerende, kunde betragtes som standsmæssige partier!

Visheden for, at hans forening med Elise syntes næsten en umulighed, drev prinsen til fortvivlelsens rand.

«Ingen,» skrev han til sin ven Oldwig von Natzmer, «kan forestille sig, hvor jeg var sønderknust den tid, der fulgte efter at kongen havde meddelt mig sin beslutning. Alle, som jeg spurgte tilraads, svarede, at det var min pligt at underkaste mig; blandt andre prinsesse Wilhelm,*) Brause**) og storhertugen af Mecklenburg-Strelitz, hvis dom jeg har lært at skatte. Jeg tog mod til mig og gik til kongen. Han talte hjertelig bevæget til mig; men han fastholdt sine fordringer. Det var den sekstende februar.***) Siden den dag er jeg som en forældreløs her paa jorden, der er glædeløs og tom for mig. Hvad menneskers medfølelse kan yde, har man skjenket mig; men det er ingen trøst. Tvertimod! Thi alle er enige i at erkjende, hvor stort det offer er, som pligten paa-lægger mig.»

Tiden gik uden at mildne hans sorg. Han besøgte tyske og andre europæiske hoffer, men vendte tilbage ligesaa melankolsk, som han var reist ud; og paa en reise i Italien, som han foretog sam-

*) Prinsens tante.

**) Prinsens gamle lærer.

***) 1822.

men med kongen, blev hans fader slaæet af forandringen i hans karakter.

Fem lange aar opbød man alt for at muliggjøre de elskendes forening. Prins August af Preussen tilbød at adoptere fyrstinde Elise; ministrene ansaa sig dog ved embedspligt bundne til at afgive den bestemte erklæring, at adoption ikke kunde erstatte blodet.

Efter anmodning af fyrst Radziwill gjorde den retslærde K. Fr. Eichhorn et sidste forsøg paa at bevise, at familien Radziwill kunde sidestilles med det preussiske kongehus. Men flere anseede jurister skrev og talte mod den berømte statsretslærers opfatning.

Prins Wilhelms yngre broder Karl vilde paa den tid formæle sig med prinsesse Maria af Sachsen-Weimar-Eisenach. Hendes familie forlangte imidlertid, at dersom Wilhelm egtede Elise Radziwill, skulde prins Karl og hans børn have arveret foran den ældre broder og hans efterkommere. Spørgsmaalet begyndte at blive alvorligt; en arvestrid truede med at dukke op.

Atter sammenkaldte kongen et raad bestaaende af prinser, generaler og hofembedsmænd, og man overveiede egteskabsspørgsmaalet længe.

Ved stemmeflerhed fastslog forsamlingen endelig, at en forbindelse mellem kongens søn og fyrstinde Radziwill vilde være stridende mod den preussiske kongelov. Ganske vist var det paa den tid lidet sandsynligt, at Fredrik Wilhelm III's anden søn skulde blive kaldet til at regjere. Men man troede sig ikke destomindre forpligtet til at erklære, at en Radziwill's børn ei kunde beklæde

Hohenzollernes trone; og man opfordrede kongen til at gjøre brug af sin myndighed.

Han gjorde det, skjønt med tungt hjerte. I et brev, der strømmede over af ømhed, forestillede han sin søn, at alle anstrengelser havde været forgjeves, og at intet stod tilbage uden at ofre en ædel kjærlighed for pligten, for statens og for det kongelige hus's vel.

Trods sin dybe smerte fattede prins Wilhelm sig saavidt, at han samme aften kunde svare sin fader:

»De har, dyrebare fader, afgjort min skjebne paa en maade, som jeg visselig kunde ane, men som jeg har skyet at tænke paa, saalænge der fandtes en straaale af haab! . . . Læs i mit hjerte den usigelige taknemmelighed, som fylder det, for de beviser, som De i disse bevægede fem aar har givet mig paa Deres naade, kjærlighed og langmodighed, men fremforalt for Deres brev fra igaar, som har rørt mig dybt. Jeg vil aldrig kunne skildre, hvilket indtryk det har gjort paa mig. Deres faderlige mildhed, Deres kjærlige deltagelse i den tunge skjebne, som rammer mig, Deres foreholden af mine pligter paa den plads, jeg indtager, Deres ankjendelse af, i hvor høi grad gjenstanden for min tilbøielighed er min kjærlighed værdig, mindet om alle de forsøg paa at opfylde mit hjertes ønske, som ømheden for Deres børn har drevet Dem til, — at finde alt dette i de linjer, som bestemmer over min skjebne, indgav mit rystede sind saamegen trøst og en saa uendelig følelse af taknemlighed, at jeg kun ved den dybeste barn-

lige kjærlighed og ved hele min fremtidige livsvandel vil kunne lægge mit sande sindelag for dagen.

Jeg vil gjøre mig værdig til Deres tillid; jeg vil bekjæmpe min store smerte og bestaa den tunge prøve! Jeg vil være standhaftig under den urokkelige skjebne. Jeg vil raabe til Gud om bi-stand. Han har ikke forladt mig under saa mangt et smertefuldt øieblik i mit liv; han vil heller ikke forlade mig nu! . . . Saa slutter jeg da disse linjer, vel med knust hjerte, men med et hjerte, der mere inderlig end nogensinde hænger ved Dem, min dyrebare fader! Thi aldrig har Deres faderkjærlighed vist sig større end i maaden, hvorpaa De traf denne tunge afgjørelse.* — —

Det var den 23de juli 1827.

En uge senere skrev han fra Teplitz til sin ven Natzmer:

»Der skal en uhyre sjælsstyrke til for at ofre sine inderligste ønsker! Og hvor meget mere i dette tilfælde, hvor det gjaldt en forbindelse, i hvilken jeg gennem mange aar har seet al min lykke, og da jeg efter fire aars uafslidelige spænding endog troede mig lige ved det efterlængtede maal. I de første dage var jeg fuldstændig sønderknust. Trods al min sjælekamp er jeg nu et bytte for en anden, forfærdelig smerte: Tomheden i mit indre! Modsætningen er altfor skjærende mellem de følelser, som ellers gennemglødede mig ved tanken paa hende, som jeg har mistet, og de tanker, som stiger op hos mig nu, da alt haab er forbi!»

Da prins Wilhelm to aar efter adlød sin faders ønske og indgik egteskab med storhertugen af Weimars yngste datter, havde han — skjønt to og treti aar gammel — langt fra overvundet sin ungdoms dybe sorg.

Elise Radziwill var ingen heftig natur; samtidige breve fra hende giver kun et svagt ekko af Wilhelms lidenskabelige udbrud af smerte.

Da hun faar høre om den forestaaende forlovelse mellem ham og prinsesse Augusta, berører det hende dog særlig smertelig, fordi hans vorde hustru er datter af storhertuginde af Weimar, som hun betragter som en af dem, der medvirkede til at skille hende selv fra ham.

«Forholder det sig saaledes, egter jeg den første, den bedste, der kommer i min vei,» skrev hun i øieblikkets ophidselse. Men hun angrede dette snart; og nogle maaneder senere hedder det i et brev fra hende om prinsesse Augusta:

«Prins Wilhelms forlovede har lige fra begyndelsen talt om mig til ham, hvorover han er meget rørt. Hun har sagt til ham, at han bør tale meget med hende om fortiden, naar det er en lettelse for ham, og naar dette ikke er ham ubehageligt. Jeg er i høi grad forbauset over at lære hende at kjende fra denne side; thi man havde fremstillet hende for mig som en visselig klog, men meget kold natur tiltrods for hendes livlighed.»

1829 gjensaa Elise sin tidligere forlovede. Selv skriver hun, at dette gjensyn ingenlunde faldt

hende let; thi »skjønt hun ikke længer elsker ham, kan hun dog ikke ophøre at interessere sig for ham.«

Det synes, som om hun to aar senere et øieblik tænkte paa at knytte en forbindelse med prins Fritz af Schwarzenberg, ældste søn af den øverst-kommanderende over de forenede stridskræfter i slaget ved Leipzig. Men ogsaa denne lille roman beredte hende skuffelse. »En forbindelse mellem os passede ikke for nogen af os,« skrev hun til sin pleiesøster. »Vi vilde begge være bleven ulykkelige paa grund af den store forskjel i livssyn, religionsbekjendelse, tilbøieligheder og vaner.«

Keiser Wilhelms ungdomselskede forblev ugift, og hun døde ung; en lungelidelse endte den skønne og rigt begavede Elise Radziwill's liv allerede høsten 1834.

»Fyrstindens bortgang var uventet og har bevæget mig dybt,« skrev prins Wilhelm til sin ven Natzmer. »Fyrstinde Louise (Elises moder) bærer slaget med beundringsværdig styrke.«

III

Weimars glanstid. — Storfyrstinde Maria Paulowna. —
Keiserinde Augustas barndom og første ungdom.

---

om dekorationerne i de historiske dramaer næsten ikke er mindre vigtige end kunstneren, der spiller sin rolle, er erindringen om adskillige historiske personer fortrinsvis knyttet til bestemte omgivelser.

Sanssouci minder om Fredrik den store; tænker vi paa hertugen af Reichstadt, husker vi Schönbrunn. Hos Østerriges Maria Theresia dvæler vi med forkjærlighed ved hendes optræden i Pressburg. Malmaison er rammen, som omgiver Josephine af Frankriges yndige skikkelse; Weimar er den ramme, hvoraf *Augusta af Preussen's* billede træder ud.

Er det barndomshjemmet, som man først og opmærksomt bør betragte ved studiet af enhver personlighed, da er dette særlig magtpaaliggende ligeoverfor Wilhelm I's hustru; thi mere nøie end de fleste er hun knyttet til sin barndoms jord.

Det sted, hvor hun blev født, hvor hendes ung-

doms indtryk spirede, satte merker i hendes udvikling: Fordi hun var Weimars datter, blev hun litteraturens og kunstens beskytter; fordi hun var Weimars datter, fandt hun sig aldrig tilrette i Berlin. Fordi hun var Weimars datter og Goethes elev, kunde hun og soldaterkongen vanskelig forstaa hinanden.

Det er ikke blot det almindelige begreb øet hjem, som binder hende til Weimar; varm erindren og levende interesse bevarer hun for denne by. I hver betydningsfuld stund af sit liv tænker hun med stolthed did tilbage; og til hver enkelt, hun der har faaet kjær, føler hun sig uopløselig bundet. Efter at have lidt de bitreste tab og gennemlevet smertelige omveltninger, ønsker hun endnu at gjense barndommens aldrig glemte steder.*) —

*) I begyndelsen af september 1888 reiste keiserinde Augusta sidste gang fra slottet Babelsberg til Weimar. Hun besøgte alle steder, der var hende kjære fra barndommen, og hun opholdt sig flere timer i Goethe-musæet. Ved sin afreise tilstillede hun overborgmesteren følgende skrivelse, der var ledsaget af pengegaver til byen:

„Jeg kan ikke forlade mit hjem uden at udtale min dybtføjte tak for den velgjørende deltagelse, hvormed man har omgivet mig under mit ophold hjemme. Tidens alvor retfærdiggjør min store længsel efter at gjense mit fædrenehus og mine fortidsminder, der, kjærlig pleiede, her træder mig imøde, hvor jeg gaar og staar. Men jeg tager ikke mindre del i Nutidens fremskridt og glæder mig inderlig over Byens og landets udvikling, der borger for fremtidig trivsel. Idet jeg oversender Dem medfølgende gave til hjælp for de fattige, giver jeg i stadig hengivenhed udtryk for de bedste ønsker for mit hjemland.

Slottet Belvédère ved Weimar, den 10de september 1888.

Augusta.»

Ligesaa hjertelig er keiserindens svar til Weimars kvin-

Clara Tschudi: Augusta.

Weimars slotte har til enhver tid været aabne for banebrydere og betydelige mænd. Vi ved det alle: i det attende aarhundrede har ingen fyrstegunst bragt litteraturen rigere frugter end Karl Augusts og hans moders gjestevenskab mod Goethe, Schiller og deres kreds.

Hertuginde Amalie havde kaldt Wieland til hoffet. Hendes søn, Karl August, der sytten aar gammel overtog regjeringen, kaldte flere digtere til sig.

I slutningen af 1775 kom Goethe. Den unge fyrste skjenkede ham venskab og tillid. 1776 blev han udnævnt til geheime-legationsraad; 1782 samlede han de vigtigste grene af statsforvaltningen i sin haand.

Louise, hertugens gemalinde, betragtede i begyndelsen digteren som en ond aand, der forlede hendes egtefælle til forlystelsessyge og let-

---

der, der i anledning af keiserproklamationen i Versailles 1871 havde sendt sit bysbarn lykønskninger:

»Sjelden har en hilsen bevæget mig dybere og fyldt mig med inderligere taknemlig glæde end hilsen fra min elskede fødeby's kvinder. Ja, det er sandt, det er en velsignelse for os, Weimars døtre, at kunne se tilbage paa saa ædle kvindeskikkelser som Amalie, Louise og Maria Paulowna. For mig er det desuden en pligt at holde min dyrebare moders billede høit i ære. Saa har da I, som har sendt mig denne hilsen, talt sandhed; thi jeg bliver altid tro mod eder, og jeg vil bestandig blive ved at være eder hjertelig hengiven!« — Weimars borgere, der omtrent paa samme tidspunkt lykønskede hende, svarer hun blandt andet: »Hvor et fyrstehus har saa ærefrygtindgydende navne at opvise som mine bedsteforældres og mine forældres, og hvor landet er saaledes forenet til et udeleligt hele, der har ogsaa det tyske sindelag dybt fæstet rod. Jeg for min del tænker bestandig med taknemlighed paa min fødeby. — — —«

sindighed.*) Men snart erhvervede han sig som statsmand baade hendes og folkets høiagtelse ved sine humane forvaltningsprincipper, ved sin iver for sparsomhed i statshusholdningen og ved sin interesse for de lavere klassers vel.

Paa hans anmodning kaldte hertugen Herder til Weimar. 1789 foranledigede han Schillers udnævnelse til professor ved universitetet i Jena; med den hjertevarme, kunstforstandige fyrste som midtpunkt fandt Tysklands aandsheroer et fristed ved Karl Augusts hof. De verker, som Wieland, Goethe, Herder og Schiller har skabt, danner tilsammen et mindesmerke over Karl August og hans regering.**)

---

*) Goethes ankomst fremkaldte en omveltning i Weimar; Rousseaus læresætninger, hans stræben efter natur i alle forhold, bemægtigede sig den lille kreds. Hertugens tilbøieligheder stemte med Goethes. Man stødte aabent an mod hofetiketten. Istedetfor at bære hofdragt begyndte man at gaa i høie støvler, blaa kjole og hvid vest. Man hærdede sit legeme ved friluftsliv. Man gjorde anstrengende fodture, forvovne rideture, farlige skøitepartier; man foranstaltede jagter og dansede hele nætter med bondepigerne paa landet. Alt dette voldte den unge hertuginde megen sorg; og Goethe saa som ældre ikke heller gjerne tilbage paa denne tid.

***) Ved siden af de store digtere og lærde finder vi ikke faa mindre begavelser, som udfylder billedet af det ualmindelige literære liv, der udviklede sig i Weimar. Blandt skolemænd kan nævnes Böttiger, den flittige journalist og arkæolog, samt Musäus, forfatter i den Wieland'ske manér, hvis «Volksmärchen» længe var yndede. Fra 1778 boede Bode i Weimar, Lessings ven og udmerket oversætter af Montaigne samt af engelske humorister som Sterne, Smollet, Goldsmith, Fielding o. a. Ved hoffet repræsenterede major von Knebel, kammerherrene von Secken-

Man har ment, at Goethe i skildringen af Tassos beskytter, i fremstillingen af hertugen af Ferraras retsind, hans aabenhjertighed, hans evne til at stille enhver begavelse paa sin rette plads, har villet give et idealiseret billede af sin velynder; og man har paastaaet, at han har laant den poetiske Leonore af Este hertuginde Louises træk. Naar han varmt og veltalende priser Ferrara, er det let at anvende disse ord paa byen, om hvilken han ved en anden leilighed har sagt:

«O Weimar, dir ward ein besonderes Loos
Wie Bethlehem in Juda, klein und gross.»

Det var i denne by, saa forskjellig fra hendes egen, at storfyrstinde Maria Paulowna af Rusland den fjerde november 1804 holdt indtog som arvehertugens gemalinde.

Hvilken nimbus omgav ikke det nye hjem! Digterhoffets glanstid nærmede sig vel sin slutning: Herder var død, og Schiller skulde kaldes bort i en tidlig alder. Men Goethe, hvis kæmpeskikkelse ragede op over de andre, stod i sin fulde kraft. Og den aldrende Wieland var det forundt »at lægge sin kjærlighed og beundring, for hvilken intet sprog fandt udtryk, for sin høie beskytterindes fødder».

Storfyrstinde Maria Paulowna var utvivlsomt

---

dorff og von Einsiedel samt kabinetssekretær Bertuck de æsthetiske interesser ved selvstændig forfattervirksomhed. Denne sidste udgav (fra 1785) et indflydelsesrigt literært tidsskrift, »Jena'er allgemeine Literaturzeitung», og han grundede 1786 den første tyske modetidende: »Das Journal der Luxus und der Moden.»

en betydelig kvinde, der i fuldeste maal fortjente den hyldest, som fra alle kanter blev hende til del.

Hun var sønnedatter af den mægtige keiserinde Catharina af Rusland og datter af keiser Paul, som blev myrdet.

Skjønt hun udfoldede sine bedste egenskaber i en høiere alder, var hun allerede ved sin ankomst en ualmindelig personlighed. «Hun var,» siger hendes biograf Preller, «sterk og karakterfast nok til at følge den menneskelige aands forskninger paa omraader, hvor tro og viden strider mod hinanden. Videnskabens repræsentanter indgjød hende ærbødighed, og hun omgav sig gjerne med dem. Hun viste livlig deltagelse for enhver fortjeneste og for alle fremskridt.»

Fyrstelige personer maales tidt efter de gaver, som de deler ud. For Maria Paulowna var det let ikke blot at tilfredsstille, men at overtræffe de forventninger, som man stillede til hende. Otti vogne belæssede med kostbarheder havde fulgt brudevognen, da hun kom. Og de betydelige pengemidler, som senere tilflød keiserdatteren fra Rusland, tillod hende at dele ud med rund haand overalt, hvor hun saa trang til bistand.

Hun tilførte landet kunstnere og videnskabsmænd. For musikken nærede hun en levende interesse, og hun opmuntrede Komponisten Hummel til at tage bolig i Weimar. Under professor Kästners vejledning studerede hun logik og filosofi; aarevis hørte hun maleren Meyers kunstforedrag.

Hun eiede en trang til arbejde og udvikling, der vilde have gjort hende til en i høi grad frem-

ragende fyrstinde, dersom hun havde kunnet kalde et større virkefelt sit. Men byen var liden, den havde neppe 12,000 indbyggere; og vant til keiserhoffets store forhold maatte hun paalægge sig mange savn.

Dog havde hun kunnet føle sig lykkelig ved den velvilje, som hun mødte: Folket forgudede hende; hendes egteskabelige liv var hjerteligt. Den ærværdige enkehertuginde Amalie modtog sin sønnesøns hustru med aabne arme, og hertuginde Louise førte kjærlig sin nye svigerdatter ind i de nye forhold.

Men den første tid bragte alligevel mange sorger. Maria Paulowna blev moder; inden aaret var omme, mistede hun imidlertid sin lille søn. Lidt efter brød krigen ud. Keiser Alexander frygtede, at hans søster skulde falde i Napoléons hænder, og overtalte hende til at forlade Weimar. Hun reiste først til Göttingen, hvorhen enkehertuginde og hendes gemal fulgte hende. Derfra flygtede hun alene til Slesvig, hvor hun havde slegtninge, og hvor hun blev boende næsten et aar.

Endelig vendt tilbage fødte hun sin ældste datter, Marie.*)

Samme aar fandt den berømte fyrstekongres sted i Erfurt, hvor keiser Napoléon og keiser Alexander, kongerne af Würtemberg, Bayern, Westfalen, Sachsen og mange andre fyrster kom sammen, og hvor litteraturens heroer, Goethe og Wieland, ved sin nærværelse bidrog til at forherlige Tysklands undertrykker. Politiske hensyn gjorde

---

*) Den tredie februar 1808.

det ønskeligt, at Maria Paulowna gik af veien for disse fester; hun reiste til St. Petersborg og blev der et aar.

Haarde krige havde herjet Tyskland; ved sin tilbagekomst fandt hun nød overalt. Fra den tid er det navnlig, at man sporer den indflydelse, som hun har øvet.

Vi vil i et senere kapitel komme tilbage til, hvordan denne indflydelse ikke har indskrænket sig til hendes eget land, men hvordan den gennem hendes datter har baaret frugter for vide kredse.

* * *

Augusta, den vordende keiserinde af Tyskland, blev født den 30te september 1811.

Glæden ved fyrstebarnets fødsel var ikke stor. Man havde ventet en prins; at ønsket om en tronfølger blev uopfyldt, var en skuffelse saa paa-tagelig, at man næsten glemte det deilige barn, der, som fru von Schiller siger, «laa saa fornuftigt og fornemt i vuggen, som havde det bragt en krone med.»

Fredens genier var ikke heller tilstede ved hendes fødsel; Napoléons planer mod Rusland skræmte paanyt Europa op.

Rygterne om krig gjorde Maria Paulowna usigelig sørgmodig. Hun hang med uforanderlig hengivenhed ved sit barndomshjem. Der havde hun moder og kjære søskende; og hun reiste ofte og gjerne tilbage did.

Med sin stolte tro paa Ruslands styrke nærrede hun vel et haab om, at hendes fødeland ei vilde

ligge under for Frankrige; men de sidste erfaringer retfærdiggjorde ikke hendes haab.

Hendes skræk for krigens udfald øgedes ved datidens mangelfulde kommunikationer.

Februar 1812 maatte Weimars regimenter rykke i marken for at bistaa Napoléon. Daglig ventede man sendebud med nyheder; man mødte pinende uvished overalt.

For ingen blev maanederne uden efterretninger længre end for Maria Paulowna.

Da saa hun en Dag fra slottets vinduer ud over byen.*) En slæde holdt foran posthuset; to herrer i fransk uniform sad i den.

»Bud fra Rusland,« tænkte hun, og hendes angstfulde hjerte slog dobbelt saa hurtig.

Hun bedrog sig ikke; Det var Napoléon selv, som paa flugten fra Moskau havde skyndt sig til Erfurt, og som havde skiftet heste ved posthuset i Weimar.

Tyskland aandede op ved Frankriges nederlag.

Det følgende aar brød frihedskampen ud. Weimar, som tilhørte Rhin-forbundet, kunde først senere tage del i denne. Men efter slaget ved Leipzig udstedte ogsaa Karl August et opraab til kamp.

Karakteristisk er følgende ytring af Maria Paulowna, da hun kjørte fra kirken, hvor de havde overværet krigernes afsked:

»Intet smerter mig mere end, at ikke ogsaa jeg kan drage sværdet!«

Hun var en oprigtig, ildfuld natur. Men aldrig

---

*) Det var den femtende december 1812.

var brammende stolthed i hendes færd, — derfor ikke mindst havde hun vundet hjerter.

Streng, som hun var mod sig selv, forlangte hun af sine børn den strengeste pligtopfyldelse. At opdrage døtrene til fyrstinder, der kunde hævde fremragende pladse med ære, blev hendes kjære og stadige tanke.

Hun pleiede at være tilstede under deres undervisning. Personlig lærte hun dem smuk fremtræden og den store verdens former. Keiserinde Augusta fortalte som ældre, at hun som barn havde maattet øve sig i at holde cercle, i at modtage i audiens, og at hun havde maattet passere forbi sine undersaatte — en række stole, som moderen havde ladet opstille!

Hendes iver bragte døtrene til fortvivelse. Men naar de lod undslippe en klage over træthed, lod det strengt: »En prinsesse har ikke lov til at føle sig træt;» og disse ord lagde prinsesse Augusta sig paa hjerte.

Marie var sygelig, men et mildt, elskværdigt barn. Augusta havde arvet moderens heftige karakter; hun var den mest begavede af søstrene. Hendes evner var det da fornemmelig, som storfyrstinden vilde udvikle.

Hvad moderen havde tilegnet sig af selvbeherkelse i livets skole, ønskede hun, at datteren skulde lære straks; og det, der ved stadig øvelse var bleven en anden natur hos moderen, stræbte datteren møisommelig at naa.

Hun beundrede sin moder. Hendes kjærlighed fandt imidlertid vanskelig udtryk; og Maria Pau-

lowna var mindre gjenstand for hendes fortrolighed end for hendes respekt.

Lig de fleste heftige naturer havde Augusta stor trang til at elske. Smaa piger fra byen blev budne til hoffet, og hun søgte venskab hos dem.

Men hvad man bragte det stolte fyrstebarn til gjengjæld for hendes aabne tillid, var tilbageholdenhed eller underkastelse under hendes villie, — ikke den hengivenhed, som hun længtede imod! Tidlig maatte hun sande, hvad hun senere sagde, at «fyrster sjelden har sande venner».

Den ugjengjældte længsel efter ømhed, som barnet følte, drev hende ind i sig selv i en alder, hvor hjertet ellers aabner sig let.

Kun hos sine lærere fandt hun forstaaelse; derfor blev studierne hendes kjæreste selskab.

Goethe paavirkede i meget høi grad hendes udvikling. Den gamle digterkonge skrev vers til den ni-aarige prinsesse. I haven i Jena legede han med hende; og sammen med hende og hendes bedstefader iagttog han en solformørkelse (den 7de september 1820).

Han oplyste hende om det, som det var vigtigt for hende at vide. Han ofrede hende af sin tid; og for det daglige liv gav han hende nyttige vink. Som en raadende, hjælpende ven stod han ved hendes side, sigende hende et trøste-ord, naar hun trængte det.

Fra den tid, da hun daglig saa og talte med den store tænker, bevarede hun en dyb beundring for ham. Det var hendes livs stolthed, at hun havde nydt hans undervisning og omgang.

Hun blev Goethes yndling. Men hun var for

alle sine lærere en kjær og interesseret elev. Hendes iver glædede dem, hendes lærvillighed opmuntrede dem til større anstrengelser. Saa var det da mindre et hoffliv end et studieliv, hun førte; især fordybede hun sig i litteraturen og i fortidens historie.

Lærde som professor Weichhardt holdt foredrag for hende. Maleren Meyer, forfatter af en bekjendt tysk kunsthistorie, formede hendes smag. I den begavede malerinde Louise Seidler fandt hun en udmerket lærerinde i tegning. Philologen, professor Hand fra Jena, var en af hendes yndlingslærere. Han tilhørte den Herder'ske skole. Man kan være i tvivl om, hvorvidt han anvendte den rette undervisningsmethode; men det er hævet over al tvivl, at hans fyrstelige elev endnu i sin høie alder bevarede ham i den hjerteligste erindring. 1818—1825 holdt han historiske og psykologiske forelæsninger for prinsessen. Naar man læser hans egne optegnelser med hensyn til disse læretimer, føler man sig fristet til at tro, at han gav den lille pige for kraftig og ufordøielig kost. En frugt af hans undervisning var det vistnok, at keiserinde Augusta likte at bruge mange ord. Raupach, som aar senere var hendes lærer i tysk, og som ikke netop havde hofmanéer, kastede en gang hendes tyske stil hen over bordet med de ord:

»Fraser, — kun fraser!«

Hendes egentlige opdragerinde var professorinde Amalie Batsch fra Jena, som hun elskede høit, og som var som en anden moder for hende. Neppe ti aar gammel skrev hun lange breve til sin »kjære

Bata». Hun beklager det dybt, da fru Batsch er syg; hun beder hende om at skrive til hende rigtig ofte. Hun sender hende sukkertøj og faar smaa-kager fra hende igjen. Augustas barnlige breve til denne dame giver særdeles sympatiske bidrag til forstaaelse af keiserindens karakter.

1818 var der bleven født en arveprins til Weimar, Augustas eneste broder. Nogle aar senere*) reiste moderen med de unge prinsesser til bedstemoderen i St. Petersborg.

Marie havde været der tidligere. Augusta kom did for første gang; det var den eneste større afveksling i hendes barndom.

I Weimar var den rolige tilværelse sjælden bleven afbrudt. Dage og maaneder var gledne hen som verket i et ur; det havde været de samme regelmæssige spadsereture, de samme modtagelses-timer. Hun havde lært af samme lærere og gjort besøg hos Goethe med samme mellemrum af tid.

I czarens palads var alting uventet og storartet; en anden synskreds aabnede sig for hende her. Omgivet af to verdensdeles pragt mente hun i første øieblik at være i et drømmeland.

En glimrende modtagelse blev moderen og hendes døtre til del. Enkekeiserinden ilede dem milevis imøde. Keiser Alexander overøste dem med gaver; hoffet overøste dem med smiger.

Men det ukjendte gjorde Augusta urolig, og begge prinsesser længtede tilbage til sit stille hjem. »Gud lade dem beholde denne længsel efter hjemmet,« skrev professor Hand, der fulgte dem som

*) 1824.

lærer. »De opfører sig udmerket, skjønt man for-
kjæler dem forfærdelig. Man siger til dem, at de
ser ud som himlens engle, at de synger guddom-
meligt og andet lignende.»

Det er ikke usandsynligt, at dette første blik
ud i livet lagde grunden til den senere keiser-
indes afsky for alt russisk, der traadte klarere
og klarere frem, eftersom hun blev ældre.

Bismarck, der i sine »Gedanken und Erinnerun-
gen« dvæler ved dette hos hende, fremholder, at
hendes antipati mod Rusland er vanskelig at for-
klare psykologisk. Han mener, at det neppe kan
være erindringen om hendes bedstefader, keiser
Pauls mord, der har virket paa hende saa mange
aar efter. Snarere tror han, at det har været efter-
virkningerne af mulige brydninger mellem hendes
høit begavede, i social og politisk henseende russi-
ske moder og hendes russiske gjester paa den ene
side og den livlige, energiske datter paa den an-
den side, der tørstede efter at gjøre sine anskuelser
gjældende. »Sikkert er det,« tilføier kansleren, »at
den høie dames anti-russiske indflydelse meget ofte
gjorde det vanskeligt for mig at gennemføre lige-
overfor keiseren den politik, som jeg ansaa for
nødvendig.»

Efter hjemkomsten fra Rusland blev det en
smule livligere i Weimar. Oftere end før saaes
fyrstelige slegtninge i besøg paa slottene Belve-
dère og Wilhelmsthal; og de unge prinsessers ynde
tiltrak sig stor opmærksomhed.

Høsten 1826 kom prinserne Wilhelm og Karl af
Preussen. I julen kunde forlovelsen deklareres mel-

lem prinsesse Marie og prins Karl. Egteskabet fuldbyrdedes følgende mai.

Den tid, der fulgte, var stille for prinsesse Augusta. Hun følte sig alene uden søsteren. De værelser, som de havde beboet sammen, blev mere øde end før.

Forberedelserne til hendes konfirmation faldt sammen med ensomhedsfølelsens uhygge. Da konfirmationsdagen brød frem og forældrene var bortreiste, følte hun sig meget forladt. Hofpræsten lagde hende ved denne leilighed paa hjerte:

«Glem aldrig, prinsesse, at hvor høit De staar over mængden, saa har vi alle én Gud, for hvem der hverken gjælder persons-anseelse, rang eller forskjel med hensyn til stand, men som ser paa det sande menneskeværd! — — — Og hvor end Deres virksomhed kommer til at finde sted, saa bestræb Dem stedse for at tørre taarer, at læge saar og at lindre sorg. Søg at gjøre menneskene lykkelige og gladel!» —

Efter at have været tilstede ved prinsesse Mariæ bryllup i Berlin var Augustas forældre reist videre til St. Petersborg for at aflægge enkekeiserinden af Rusland et langt besøg. De opholdt sig der paa sin yngste datters konfirmationsdag den 21de august 1827.

For at give hendes tanker en ny retning og for at berige hendes aand med nye indtryk lod man Augusta endnu samme aar gjøre en reise til Italien. Den tid nærmede sig nu med sterke skridt, da prinsessens fremtid skulde afgjøres.

* * *

Budskabet om Karl Augusts pludselige død — den 28de juli 1828 — kaldte Karl Fredrik og Maria Paulowna omsider tilbage til Weimar.

Den gamle hertug var reist til Berlin for at se sin sønnedatters lille søn og for, som han skrev til Goethe, »at iagttage alt det nye og ved denne leilighed saa at sige tage afsked fra udenverdenen«. I Glienicke ved Potsdam havde den enogsytti-aarige olding tilbragt nogle lykkelige dage. Alexander von Humboldt, som traf ham der, skriver: »Aldrig har jeg set den store, menneskevenlige fyrste livligere, mere aandrig, mere mild og mere deltagende for folkenes fremtidige udvikling.«

Døden bortrev ham faa dage senere, paa hjemreisen fra dette besøg. Han havde aabnet et vindu for at trække frisk luft, og øieblikket efter var han stiv og kold sunken tilbage i sin adjutants arme. —

Regjeringsskiftet forløb umerkelig; thi, som Karl Fredrik lovede ved tronbestigelsen, gik han fuldstændig i sin faders spor.

Fred laa over land og hovedstad; ikke det mindste politiske vindpust var at merke fra nogen kant. En efterkommer af den engelske Satiriker Johannes Swift, som dengang opholdt sig i Weimar, fortæller, at livet der var uimodstaaelig tiltrækkende. »Med fuldkommen ret,« ytrer han, »kaldes byen »Tysklands Athen«. Den er rig paa fremragende lærere i alle fag. Storhertugen beskytter alle størrelser paa kunstens og videnskabens omraader; og omgangen med hoffet er saa fri og storartet, som ikke noget andet sted.«

Augusta følte sig vel i den aandrige, kunstfor-

standige kreds. Ved hofsoiréerne bevægede hun sig venlig mellem gæsterne, og hun underholdt sig navnlig gjerne med kunstnere.

Første gang prins Wilhelm saa sin tilkommende gemalinde var vistnok aar 1824, da hun sammen med sine forældre var paa reise til St. Petersborg. *Han* var dengang 27 aar, *hun* kun 13 aar gammel. Den lille prinsesse, der var klædt i en violet reisekjole af silke, skulde forestilles, men løb sin vei, da turen kom til hende.

Prins Wilhelm var paa dette tidspunkt optaget med sin ulykkelige kjærlighedsroman med fyrstinde Radziwill; troligvis tænkte endnu ingen paa en mulig forbindelse mellem prinsesse Augusta og ham.

Da han omsider havde opgivet haabet om at egte fyrstinde Elise, er det imidlertid sandsynligt, at hans slegtninge meget snart henvendte hans opmærksomhed paa den unge prinsesse af Sachsen-Weimar. Familierne var allerede knyttede til hinanden baade ved venskabs- og slegtskabsbaand.

I anledning af prins Karls forlovelse med prinsesse Marie kom ogsaa prins Wilhelm til Weimar. I februar 1827 kom han atter paa et langt besøg. Men først den 25de oktober 1828 anholdt han i al stilhed om sin vordende hustrus haand.

Da han første gang havde besøgt hendes forældre, havde han gjort et fordelagtigt indtryk paa den unge prinsesse. Han var rigtignok meget ældre end hende; men hans mandige, vederhæftige personlighed tiltalte hende. Og man har grund til at tro, at hendes egtefælle baade var den før-

ste, som anholdt om hendes haand, og hendes første kjærlighed.

Hun beundrede ham for de heltedyder, som man tillagde ham. Selv hans ulykkelige kjærlighed til prinsesse Radziwill spredte nimbus om hans person. Augusta vilde ikke have været kvinde, om hun ikke havde troet sig istand til at fortrænge billedet af en anden kvinde hos den mand, som hun elskede.

«Jeg ved vel,» skal hun have sagt, «hvad jeg maa erstatte prinsen!» —

Den unge fyrstinde var i besiddelse af skjønhed, aand og en fornem og sikker fremtræden. En af prins Wilhelms ledsagere, der havde leilighed til at iagttage hende, fandt, at hun havde et overordentlig tiltalende barne-ansigt og en naturlig fremtræden. Med begeistring taler han om hendes smukke øine, der selv i keiserinde Augustas alderdom paafaldt ved sin straalende glans, og hvoraf denne kvindes sterke sjæl lyste ud indtil hendes sidste dage.

Prins Wilhelm syntes at føle sig tiltrukken af hendes ynde. Og i Weimar troede man, at to mennesker havde fundet hinanden, der var som skabte til at mødes.

At der var Uoverensstemmelser mellem dem, som ikke femti aars samliv skulde formaa at slette ud, — hvem kunde vide dette? —

Prins Wilhelm opholdt sig over fire uger i Weimar. Den 13de februar 1829 kom en overordentlig preussisk gesandt for i kong Fredrik Wilhelm III's navn høitidelig at anholde hos storhertug

Karl Fredrik om, at Augusta maatte blive hans svigerdatter.

Tre dage efter blev forlovelsen offentliggjort; og den 6te juni kom brudgommen for at hente sin brud. Kort tid forud havde han, efter sin svigermoders udtrykkelige ønske, endnu engang besøgt sin ungdoms elskede.

Overensstemmende med preussisk hofskik skulde brylluppet finde sted i Berlin.

Aftenen før afreisen aflagde det unge par et besøg hos Goethe. Maaske havde Augusta givet sit hjertes uro udtryk ligeoverfor den gamle ven; thi længe efter hendes bortgang blev digteren siddende i tanker. Saa sagde han stille og bekymret:

»Maatte det gaa hende godt i den store, bevægede verden, som hun træder ud i.«

IV

Bryllupsfestligheder og skuffelser. — Den første tid i Berlin.

Forberedelserne til formælingen havde fulgt uventet hurtigt efter forlovelsen; thi keiser Nikolaus af Rusland, som havde bestøget tronen efter broderen Alexander, vilde overvære sin nieces bryllup med sin svoger.*)

Tiderne var ikke dengang som nu; ingen jernbanenet omspandt Europa. Nu synes Reisen fra Weimar til Berlin en smaasag; dengang var den baade trættende og lang.

Det var første pintsedag (1829). Efter at brudeparret og prinsessens forældre havde overværet en morgengudstjeneste, kørte prins Wilhelm ud af slotsgaarden i aaben vogn.

En time efter steg bruden ind i reisevognen, der var omvundet med guirlander af roser og forspændt med seks hvide, sortplettede, saakaldte

---

*) Han var gift med Fredrik Wilhelm III's ældste datter Charlotte.

shermelinsheste. Overhofmesterinden og en hof-dame tog plads ligeoverfor hende.

Foran red husarer og jægerkorps med musik; efter vognen fulgte de herrer, der skulde overgive bruden til de preussiske autoriteter.

Saa kom storhertugindens og enke-storhertugin- dens hofstat samt hofjægere, hofstaldmestere og forstmænd. Trods regnen, der strømede ned, var tusinder af befolkningen samlede; de strøede roser paa veien hvor brudevognen kjørte, og til- vinkede sin prinsesse under taarer og tilraab et sidste farvel.

Indtrædelsen i egteskabet var for Augusta ikke blot begyndelsen til et nyt afsnit i tilværelsen; det var livet selv, som skulde begynde for hende, da hun sytten aar gammel drog bort fra det ro- lige hjem. Dybt bevæget forlod hun sin fødeby.

I alle landsbyer, som hun kom igjennem, var der reist æreporte. Hvor mange stæder man end passerede, hvor trættende reisen end var, saa maatte prinsessen tale elskværdig med alle frem- mødte, og hun maatte smile og takke for alle ovationer.

Hun overskred den preussiske grænse tilfods, modtaget af sin forlovede paa hans fødelands jordbund. Hvorsomhelst modtagelsesfestligheder fandt sted, ventede han for at lette hende repræ- sentationens byrder; dog var hun halvdød af ud- mattelse, inden reisen var til ende.

Første dag havde hun og hendes følge naaet Merseburg; den anden dags aften kom man til Wittenberg. Paa reisens tredie dag kjørte Augu- sta ind i Potsdam, hvor kronprinsesse Elisabeth

modtog sin nye svigerinde. Her tog prins Wilhelm foreløbig afsked fra sin brud.

Dagen efter holdt hun ved kronprinsessens side sit høitidelige indtog i hovedstaden.

Umaadelige folkemasser var i bevægelse for at betragte prinsessen, for at beundre guldkarethen, hvori hun sad, hestene med de prægtige hovedsmykker af fjærbuske, de sælsomt kostumerede kuske, og pagerne i sine røde dragter, der efter gammel sædvane ved preusser-hoffet, halvt staaende, halvt knælende balancerede paa gala-vognens trin.

Berlins borgermester mødte op mellem Charlottenburg og byen; og prinsessen gjengjældte hans velkomsttale med gaver.

Den ellefte juni brød bryllupsdagen frem. Generaler, ministre og diplomater med damer kom sammen om eftermiddagen klokken 6½ i kongeslottets riddersal*). De kongelige og fyrstelige personer mødtes i Fredrik den stores salon klokken syv.

Øieblikket efter at kongefamilien var fuldtallig, blev kronen baaret ind og overgivet til den første hofdame. Kronprinsessen tog den af hendes haand og satte den paa Augustas hoved; keiserinden af Rusland og storhertuginde af Weimar hjalp hende med at fæste den paa.

Kongen gav over-ceremonimesteren et vink, og toget satte sig i bevægelse. Foran gik pager samt kammerherrerne i sine guldbroderede uniformer og andre af hoffets mænd.

*) Den saakaldte »hvide sal»

Gjennem riddersalen og de tilstødende sale skred man ind i kapellet, hvor biskoppen og hofpræsterne kom brudeparret imøde.

Prins Wilhelm bar generalsuniform med den sorte ørns orangerafvede ordensbaand; Augusta var iført en sølvvirket brudedragt, hvis slæb var smykket med myrtegrene. Som allerede omtalt bar hun den kongelige krone, der funkledede af over hundrede diamanter af det rene vand.

En kort tale af den geistlige, og brudeparret veksler ringe. I samme minut begynder skuddene at forkynde, at pagten er sluttet; og i høitidelig procession vender man gennem riddersalen tilbage til de indre Værelser i slottet.

De sidste af toget har neppe passeret salen, før tjenere bringer tallerne i orden under hofmarechallens overopsigt. Medens de formælede modtager lykønskninger, dækkes i riddersalen borde, der bugner af blomster, guld, sølv og krystal. Det er her, den kongelige familie og de fyrstelige gæster, ministrene, de kommanderende generaler og de fornemste hofembedsmænd bænkes, medens det øvrige følge tager til takke med en buffet i de tilstødende rum.

Efter taffelet følger en hofkonsert samt et bal, der aabnes med «fakkeldansen»: I høitidelig polonaise, med en brændende voksfakkel i haanden, med hofmarechallen og stats-ministrene i spidsen, maa Augusta gjøre en rundgang med sin gemal. Stadig med sin fakkel i haanden maa hun derpaa danse ustanselig, først med den tilstedeværende keiser af Rusland, dernæst med kongen, med samt-

lige storhertuger, hertuger og prinser, alt efter deres rang, og endelig med hoffets øvrige kavallerer.

Man skulde tro, at denne dansen uden ende kunde have været nok til at overanstrenge prinsessen, hvis nerver iforveien var angrebne af den trættende reise, af indtryk, der strømmede ind, af deputationer og velkomsttaler.

Og dog var dette kun en mindre del af de i aarhundreder brugte bryllups-ceremonier, som trækker veksler paa de stærkeste kræfter.*) Først efter kronens tilbagelevering til den kongelige skatmester, efter at Augusta havde fordelt stykker af sit strømpebaand o. s. v., kunde brudeparret trække sig tilbage til sine værelser.

Tidlig næste morgen holdt de nygifte sit indtog i det »Tauenzienske hus«, som kongen havde anvist sin søn til embedsbolig, og paa hvis tærskel de modtoges af hofstat og tjenerskab.**) Faa timer efter kom den russiske keiserfamilie, den preussiske kongefamilie, storhertugen og storhertuginde af Weimar og de andre fyrster og fyrstinder for at spise frokost hos dem. Klokken fire indfandt militære og civile embedsmænd og diplo-

*) Under keiser Wilhelm II er disse stive og overordentlig trættende bryllups-ceremonier endelig bleven forandrede og gjort lettere.

***) I dette forholdsvis saa beskedne hjem ligeoverfor den kongelige opera skulde de blive boende hele livet; 1834 købte prins Wilhelm huset og lod det bygge om. Det var dette hus, som revolutionsmændene 1848 trængte ind i og mærkede med ordene »nationaleiendom«. Fra dette senere keiserpalads, der havde været vidne til de fleste af deres sorger og til saa megen ydre storhed, blev de begge stedede til hvile i Charlottenburgs mausolæum.

materne sig for at gjøre sin opvartning; og om aftenen var der galaforestilling i operaen.

Et bevæget festliv, som fulgte, var egentlig foranstaltet til ære for den russiske keiserfamilie; men det er selvsagt, at prins Wilhelm og hans gemalinde maatte være tilstede overalt.

Som tidligere antydet stod Augusta ikke endnu i sin fulde skønhed; de rige dragter klædte hende ikke synderlig. Saa smuk og statelig var desuden keiserinden af Rusland, at hun fuldstændig stillede sin unge svigerinde i skyggen, der for hver dag, som gik, blev mere og mere bleg og mat, og hvis uroige tilværelse hin første tid ei stod i rimeligt forhold til hendes kræfter.

Hun følte sig hverken hjemme eller tilfreds i denne hvirvel. Forholdene var saa anderledes end i Weimar, at hun her, ved det større hof, følte usikkerhed og tvivl; anstrengelsen for at finde sig tilrette var paatrykket hele hendes væsen.

Hun havde ventet lykken af sit egteskab. Men samlivets første tid, der burde lagt grundvolden til et hjerteligt forhold mellem egtefællerne, havde været opfyldt af trættende fester; og den betog hende de illusioner, som hun havde havt.

Igrunden havde hun mange betingelser for at behage. Hun var forstandig og fint dannet. Selv om hun havde været mindre smuk, end hun var, burde hendes ungdom, hendes afhængighed af ham, have bøiet prins Wilhelms hjerte mod hende.

Men hendes fortrin tiltalte ham ikke; den jevnhed, der var et grundtræk hos ham, kunde ikke forsone sig med hendes formelle væsen.

»Det kan være,« siger Stuart Mill, »at modsæt-

ningerne tiltrækker hinanden. Men det er kun overensstemmelse, der forener menneskene.« Wilhelm og Augusta var ikke blot af naturen saa forskjellige som muligt, men der var uligheder i deres synspunkter, som hver af dem urokkelig holdt fast ved. Dette traadte for lyset i de første maaneder af deres egteskab; og disharmonierne blev ikke mindre med aarene.

Som aandelig individualitet eksisterede Augusta i begyndelsen slet ikke for prinsen. For alt det, som hun elskede og satte pris paa, havde han hverken forstaaelse eller respekt. Han var uvidende om, hvad der interesserede hende. Han var ikke trængt ind i hendes ideer og havde intet forsøg gjort derpaa.

Militærvæsenet optog prins Wilhelm. Saa liden forstaaelse havde han, eksempelvis, for litteratur og videnskab, at han, da man bad om lov til at opstille statuer af brødrene Humboldt i hans hovedstad, vel gav sit samtykke men tilføiede: «Dog ikke saa store som mine generalers.» Og da Goethes mindesmærke blev afsløret i Fredrik den andens by, glimrede den monark ved sit fravær, der aldrig forsømte en tropperevue. Fra en forhøining i Bismarcks have jagttog han festligheden gennem sin kikkert; — Goethe havde ikke været officer, og keiseren mente ikke at burde overvære afsløringen paa nærmere hold!

Faa mennesker har havt et saa indtagende væsen som Wilhelm I i sin høie alder; oldingens godhed var hævet over ros. Men som ung skal han have været mindre elskværdig; og han var ingenlunde eksemplarisk som egtemand.

Det fortælles, at da hans søn havde giftet sig, kom den unge hustru snart underveir med nogle uregelmæssigheder i egtemandens vaner. En maa-nedstid efter brylluppet fandt hun et diamant-armbaand paa hans skrivebord, som hun troede bestemt til sig, men som hun faa dage efter opdagede hos en af sine hofdamer.

Hun gik til svigerfaderen for at beklage sig og bede ham om at vise sønnen tilrette. Men gamlingen skal have sagt, idet han klappede hende paa kinden:

«Forlanger du et dydsmønster til mand, skulde du ikke have egtet en Hohenzoller.»

Det er bekjendt, at Wilhelm I meget langt fra var dette. Hans romantiske vedhængen ved Elise Radziwill's minde hindrede ham ikke fra at være en ivrig og ingenlunde platonisk beundrer af det smukke kjøn.

I ungdommens tillid havde Augusta drømt om hengivenhed, hvor hun mødte kjølig overbærenhed. Hun havde drømt om fælles interesser. Og hun mødte, som nævnt, en mand, der kjedede sig, naar hun talte om literatur, og som fandt hende for ubetydelig og for ung til at sætte hende ind i sine planer.

Var der mellem disse to intet berøringspunkt, ingen plet, hvor de kunde mødes, skulde forholdene ved hoffet eiheller bidrage til at reise hendes mod.

Under den første tids fester havde hun ønsket sig et roligt familieliv. Men da det russiske keiserpar forlod Preussen, og alt igjen blev stille, blev hun ingenlunde lykkeligere end før.

Den dag, da hun havde holdt indtog, havde hun seet Berlin i festglans og hoffet i al sin pragt og glimmer. Men hovedstaden gjorde til dagligt brug et lidet tiltrækkende indtryk; bag de lange, brede gader, de ensformige husrækker, speidede hun for-gjeves efter individualitetens særpræg. Byen var forholdsvis ny, men den forekom hende vissen og afbleget.

Hvad Fredrik Wilhelm III's hofholdning an-gaar, saa viste den sig, da den første festrus var over, som noget ganske andet, end hun havde tænkt.

Kongen førte i almindelighed en tarvelig til-værelse. Den pragt, som var bleven udfoldet, da hans ældste datter havde besøgt hjemmet, havde været en undtagelse ved hans enkle hof. Saa lige-til, næsten borgerlig, var tonen, at da hun næste gang (1832) kom til sin fader paa slottet Fisch-bach i Schlesien, modtog han hende ganske uden ceremonier.

»De vil da ikke, at jeg skal genere mig for min egen datter,« sagde han; og keiserinden forlangte ikke bedre end at se sin fader i godt humør.

En episode fra dette besøg tør finde plads:

Officerer, som laa i garnison i nabobyen, blev budne i selskaber til den kongelige familie. Sanger-inden Henriette Sontag var dengang en opgaaende stjerne; og kongen inviterede hende for at synge for hans gæster.

Tilrods for den ligefremme omgangstone var kapteinerne og løjtnanterne, som keiserinden og prinsesserne dansede med, selvfølgelig noget tilbageholdne; uden tvivl af frygt for de konge-

lige personer vovede de ikke at nærme sig Henriette Sontag.

Kongen lagde merke til det og kaldte paa grev Wilhelm Redern, der var øverste kammerherre. Han befalede ham at skaffe sangerinden en danser.

Greven svarede, at han længe havde søgt efter kavallerer til frøken Sontag, men forgjeves, ingen vilde danse med hende! Han tilføiede, at for at foregaa med et godt eksempel, vilde han øieblikkelig gaa hen og engagere hende selv.

Grev Redern og hans dame blev blandede ind i keiserinden af Ruslands kvadrille.

Neppe var dansen til ende, før den russiske husminister kom hen til ham og spurgte:

«Naar er det bleven skik ved de europæiske hoffer, at man lader operasangerinder danse i samme kvadrille som alle russeres herskerinde?»

«Det er ikke skik og brug,» svarede Redern; «men det er kongens befaling.» — —

Sparsomhed var ordre ved Fredrik Wilhelm III's hof.

Naar ikke vigtige familiefester tvang husets kostbarheder frem for lyset og husets tjenere i galadragt, var alting spidsborgerligt, ensformigt og kjedsommeligt.

Ligesom medlemmerne af Hohenzollernes hus ikke havde de gamle kongeslegters ædle type, var flertallet blandt dem blottet for sans for, hvad der gjør livet skjønt.

Kongen havde efter dronning Louises død indgaaet en morgandatisk forbindelse med en hoffrøken, som han havde ophøiet til fyrstinde af Liegnitz. Vilde man staa sig godt med den gamle mand,

maatte man være imødekommende mod denne dame, der forøvrig skal have været særdeles elskværdig. Kongens sønner viste hende altid de største hensyn. Men Augusta syntes ikke at have følt sig tiltrukket af hende; og hun var for sand til at lægge følelser til skue, som hun i virkeligheden ikke nærrede.

Hendes forhold til søsteren havde i Weimar været venligt og kjærligt. Men Marie var mindre begavet end den yngre søster.

Fredrik Wilhelm III's døtre*) var kun fra tid til anden paa besøg i hjemmet. Naar de kom, synes de at have foretrukket kronprinsesse Elisabeth for prins Wilhelms gemalinde, der, trods sin gode opdragelse, ikke havde lært at bøje sig smidig under ubekvemme forhold.

Kronprinsessen blev snart Augustas erklærede modstanderinde.

Elisabeth var beundret af en stor mængde mennesker. Hun var den vordende dronning, med hvem det var klogt at staa paa den bedste fod; og hun beherskede sig udmerket, hvor det var nødvendigt. Velvillig af beregning, maaske mere end af natur, og kvinde lige ud til fingerspidsen, modtog hun med udsøgt ynde baade folk, som hun likte, og folk, hvis tilsynekomst var hende imod.

Skylden for det daarlige forhold kastedes over paa Augusta. Hun formaaede aldrig at vise et smi-

---

*) Charlotte, keiserinde af Rusland, Alexandrine, hertuginde af Mecklenburg-Schwerin, og Louise, prinsesse af Nederlandene.

lende ansigt, naar hun var nedsunken i sorg; hun manglede det kolde blod, den humørets ligevegt, der fordres i salonerne. Mangt og meget forekom hende desuden usmageligt ved dette hof, fra hvilket en blanding af krudtlugt og kirkeluft slog hende imøde.

Hun havde anfald af utaalmodighed, der ikke gjorde hende yndet. Hun havde den svaghed at være meget stolt af sin herkomst; og denne svaghed kunde ikke længe forblive skjult. Det var langt fra, at hun ansaa den preussiske kongefamilie som sin egen overlegen: Datterdatteren af den russiske keiser, Karl Augusts sønndatter, der til overflod havde Hohenzollernblod i sine aarer,*) var ikke i tvivl om, at hun var berettiget til at sidestilles med de største. Det er betegnende, at hun, før hun blev dronning, ikke afsendte en skreven linje uden til sit eget navn at føie: »født prinsesse af Sachsen-Weimar».

Barndommen havde ikke forberedt hende til at vandre paa livets skyggeside. I Weimar havde tusinde interesser krydset hverandre; hun havde neppe behøvet at stille et Spørgsmaal, før et aandfuldt svar var bleven kastet tilbage. Men i Berlin og Potsdam blev hun daglig mere frygtsom for at give noget af sig selv.

I denne aandelig fortørkede luft dvælede hendes tanker med dobbelt ømhed ved hendes fødeby og ved de smaa beviser paa velvilje, som kvindehertet trænger. Forskjellen mellem det lille hof med de store literære traditioner, og soldater-

---

*) Karl Augusts moder var Fredrik den stores niece.

hoffet, hvor hun nu hørte til, gjorde de første ungdomsminder dobbelt kjære for hende.

Hendes nye omgivelser havde begyndt med at behandle hende med et smil. Senere havde man gjort forsøg paa at omstemme hendes anskuelser, paa at dæmpe hendes livlige sind. Man havde undskyldt hende, hvor hun ingen undskyldning trængte.

Ude af stand til at bibringe de andre de synspunkter, som hun ikke kunde forlade, havde hun hverken verdenserfaring eller taalmodighed nok til at tie og underordne sig. Hver ringeagt, der lagdes for dagen for det, som hun satte høit, rammede hende som en personlig krænkelse.

Forholdene havde ikke givet hende bestemte pligter ved hoffet. Alligevel havde hun kunnet være nyttig for sin gemal og skabt sig selv en tilværelse, der havde været mindre utaalelig, hvis hun havde villet gaa om og søge at gjøre sig populær.

Men den skjeve stilling, hvori hun var kommen til kongefamilien, avlede mistillid til hendes nye omgivelser. Istedetfor, saavidt muligt, at stille sig paa venskabelig fod med hoffets damer og herrer, stødte hun dem bort. Da hun var gammel, havde man vanskelig for at tænke sig en tid, hvor hun havde kunnet glemme hensyn. Men medens hun var ung, led man under hendes udbrud af pirrelighed; man blev saaret af de bratte overgange fra livsglæde til mismod, fra apati til vrede, der ofte merkes hos kvinden, naar hun føler sig utilfreds.

V

Fredrik III's fødsel. — Prinsesse Louise og barnepigen. —
 Hoffet under Fredrik Wilhelm IV. — Revolution og flugt.
 — Politiske rivninger. — Forvisning til Koblenz.

Medens koleraen rasede i Berlin og lagde
 byen øde, medens kongefamilien flyg-
 tede til slottene rundt omkring —
 en tid fuld af angst og uhygge —
 fødtes en prins i det nye palads i
 Potsdam, «unser Fritz», som berlinerne kaldte
 den senere keiser Fredrik III.

Det var paa dagen for slaget ved Leipzig, den
 attende oktober 1831.

Kronprinsen og kronprinsessen havde seks aar
 levet i et barnløst egteskab. Man havde imøde-
 set prinsesse Augustas nedkomst med spænding;
 thi man formodede, at hendes søn vilde blive tro-
 nens arving.

Den unge moder havde bygget paa for mange
 illusioner, og de var styrtede altfor fuldstændig
 sammen i begyndelsen af egteskabet, til at ikke
 en tid fuld af skuffelser havde maattet følge.

Men trods ulighed i karakter og mangel paa for-

staaelse mellem egtfællerne, var aarene efter sønnens fødsel, om ikke lykkelige, tilsyneladende dog ikke værre end de, som mangfoldige hustruer har maattet gennemgaa.

Prinsens militære stilling havde fordringer til følge, som blev til skade for samlivet i hjemmet. Hans fader var ved tiltagende sygelighed ofte hindret fra at vise sig; og sønnerne maatte møde frem istedetfor ham. Wilhelm besøgte flere gange fremmede hoffer paa kongens vegne. Ved troppe-revuerne førte han an. Naar han var hjemme, var han imidlertid en kjærlig fader; om ikke hjertelig ligeoverfor sin gemalinde, saa viste han dog hensyn ligeoverfor hende. Man saa dem kjøre ud sammen. Prinsen styrede hestene. Ved siden af ham sad Augusta og ved deres fødder sad den lille Fritz, hvis sjeldne skjønhed og venlige væsen erobrede alle.

Det havde i begyndelsen seet ud, som om han skulde blive deres eneste barn. Men den tredie december 1838 blev der født en datter, Louise, som snart blev sin faders erklærede yndling.

Til den senere storhertuginde af Badens første barneaar er der knyttet en episode, som vidner om egteparrets venlige holdning ligeoverfor sit tjenerskab:

Den treaarige prinsesse vendte hjem fra en kjøretur. Barnepigen, som havde ledsaget hende, glemte at passe paa: istedetfor at lade hende gaa foran sig og holde øie med den lille, lod hun hende trippe bagefter ind i stuen.

Prinsessen klattrede op paa et vinduesbræt —

heldigvis var det i første etage; vinduet stod aabent, og hun faldt ud.

Det er aldrig bleven opklaret, om hun faldt i armene paa en forbigaaende læregut eller paa den vagthavende soldat, som gik op og ned foran slottet; men i armene paa en af dem faldt hun, uden at et haar blev krummet paa hendes hoved.

Barnepigen blev ikke afskediget; hverken fader eller moder havde et irettesættende ord for hendes skjødesløshed. »Thi,« sagde de, »naar Gud har bevaret vort barn, har vi ingen ret til at straffe et menneske for den ulykke, som kunde have hændt!« —

Var forholdet mellem Augusta og Wilhelm langt fra blottet for familiegåde, saalænge som børnene var smaa, saa blev forholdet til hofkredsen ikke bedre, men værre end det havde været.

Jeg har antydnet, at prinsessen stod isoleret. Et er alligevel sikkert: den allerførste tid havde man ingenlunde undladt at møde hende med den store verdens forbindtlighed, som imiterer sympatien og for en stund kan hilde kjærlighedstrang i illusioner om at være elsket.

Augusta var imidlertid for klartskuende til at tage falske mynter for egne. Med ensomhedsfølelsens bitterhed var der kommen misfornøielse med den hele kreds; skjönt hun bestandig var lidet affholdt, havde det i begyndelsen ligesaa meget været hende, der havde trukket sig tilbage, som omvendt.

Det vilde have været baade klogere og elskværdigere af hende, om hun havde nedladt sig til at bære en smule maske. Men istedetfor at

slaa ind paa andre baner, viste hun nu, da hun som moder var traadt ind i en ny værdighed, i fuldeste Maal sit stolte ansigt. Før havde hun staaet usikker, famlende, paa gyngende grund; nu kunde hun løfte hovedet i vejret. Hun mødte ikke kjærlighed, men man begyndte at vise hende respekt!

Hendes svigerfader døde,*) og befolkningen trængte sig sammen om hans baare. En konge, der havde delt saa megen kummer med sit folk, et folk, der havde lidt saa meget for og med sin konge, kunde ikke skilles uden sorg.

Hvor stærk den kjærlighed var, som faderen havde eiet, større var dog forhaabningen, med hvilken man hilste hans ældste søn! Han vilde — saa mente man — opfylde løftet om en konstitutionel forfatning, som Fredrik Wilhelm III havde givet, dengang nationen reiste sig for at kaste det fremmede aag, men som han senere syntes at have glemt.

Hans efterfølger begyndte med at udstede amnesti for politiske forbrydere; vaarfrisk forhaabning gjennemstrømmede folket!

Hoflivet antog mere glimrende former. Den fantastiske konge omgav sig med en pragt, uhørt for dem, der mindedes faderens tarvelighed; og kunstnere og digtere blev kaldte til hans hovedstad.

Dagen efter den gamle konges bisættelse havde Fredrik Wilhelm IV givet sin broder titelen «prins af Preussen». Han havde udnævnt ham til stat-

*) Den syvende juni 1840.

holder i Pommern og til overfeltherre over det preussiske infanteri.

Men de, som havde tænkt, at prinsen og hans gemalinde vilde komme til at spille en mere fremtrædende rolle ved hoffet, havde gjort regnestykket op uden at tænke paa dronningen.

Elisabeth var neppe kommen til magten, før hun aabent tilkastede prinsessen sin handske. Det gik saa vidt, at hun næsten ikke taalte at se sin svigerinde; ved officielle leiligheder behandlede hun hende paa den uvenligste maade.

Her er et eksempel paa rivningerne mellem dem:

Prinsessen af Preussen, musikkjender og beundrer af Meyerbeer, hvis kompositioner hun fremhjalp, forsømte ugjerne en opera-forestilling, naar kongen og dronningen ikke kunde tænkes at komme. Var majestæterne i vente, blev hun derimod borte fra theatret.

En aften var hun i operaen for at høre ét af Meyerbeer's musikverker, da dronningens vogn uformodet kjørte frem.

Elisabeth kom ind og saa svigerinden.

»Meddel prinsessen, at jeg ønsker, at hun gaar,« sagde hun til sin kammerherre.

Rolig tog prinsessen sit slæb paa armen. Idet hun forsvandt, bemærkede hun høit til hofdamen, som fulgte hende:

»Det er beklageligt, at den eneste dame i landet, der er stillet høit nok til at kunne fornærme mig, gjør brug af denne rettighed!«

Mellem hende og Fredrik Wilhelm IV var stilingen ikke fuldt saa spændt; dog var hun heller ikke velset af svogeren, der i høi grad lod sig

lede af sin gemalinde. Hensunken i middelalderens romantik og mystik stod hans aandretning i modstrid til Augustas tænkemaade. Ligesom hun og dronningen aldrig kunde enes, kunde der over hendes og kongens anskuelser aldrig slaas bro.

Hans kjærlighed til den pietistiske retning inden kirken mishagede prinsessen. Hans upaalidelighed skadede hans anseelse; og hans sandhedselskende svigerinde fandt ikke for godt at skjule, hvad hun tænkte om ham.

Forholdet mellem hende og den regjerende svoger belyses ved en historisk anekdote, som man i sin tid fortalte, og som blev troet i hele Tyskland:

Prinsen og prinsessen af Preussen var tilstede ved en leilighed, hvor Fredrik Wilhelm IV viste erkebispens af Köln sin bevaagenhed paa en maade, som monarker aldrig pleier at anvende ligeoverfor undersaatte, selv om de er høie, kirkelige dignitarere.

Augusta skal da have sagt saa høit, at alle omstaaende hørte det:

»Meget ukongeligt!« —

I kongens og dronningens nærhed var der ingen plads for hendes energi, ingen brug for de kræfter, som hun sad inde med.

Men hendes virksomme aand trængte bevægelse. Hun, som ingen ven havde, trængte til at finde mennesker, der skyldte hende tak. Da man ikke bød hende den plads, hun kunde gjøre fordring paa i hofkredsen, maatte hun skabe en egen kreds.

Hendes gemal blev ved at tage del i de offentlige anliggender. Han ofrede sig ivrig for de plig-

ter, som hans militære stilling førte med. Ofte var han borte fra hovedstaden; og var han hjemme, lod hans tarvelige, arbejdstro vaner ham sky det selskabelige liv.

Men Augusta gjorde soiréer i sine egne gemakker. Hun foranstaltede musikalske aftener, som Meyerbeer ledede. Hun vedblev at staa i livlig forbindelse med Weimar, hun bad digteren Raupach til sig for at holde historiske foredrag og formaaede ham til at flytte til Berlin.

I hendes saloner optraadte Jenny Lind for første gang i Tyskland; ubekjendt og ubetydelig af ydre tog hun ikkedestomindre øieblikkelig alle med storm. Her spillede Liszt; her mødtes Geibel, Auerbach og Ernst Curtius, som prinsessen valgte til opdrager for sin søn.

Med forkjærlighed øvede hun tegnekunsten*);

---

*) Foruden de mange erindringer om hendes dygtighed i tegning og maling, som forevises de besøgende i det kongelige palads i Berlin og i slottene Babelsberg og Koblenz, er tre af hendes arbejder overleverede offentligheden: 1. Wartburg-blade (1863), 2. Kirke-ornamentik (udførte i fællesskab med storhertuginde af Baden og offentliggjort i Berlin 1865), 3. Rhinanlæggene ved Koblenz.

Det førstnævnte verk, »Wartburg-bladene«, er kjendt af alle, der besøger dette sted, da det er udlagt til salg til fordel for de fattige. Det bestaar af syv miniaturmalerier med tekst; bladene har symbolsk henvisning til Wartburgs historie. — Ogsaa som komponistinde har keiserinden opnaaet mere end »succès d'estime«. Særdeles bekjendt er hendes militærmarsch (»Nr. 102«), der spilles af de tyske militærkapeller under navnet »Keiserinde Augustas marsch«. Hun har desuden komponeret musik til balletten »Die Maskerade«.

selv naar hun gav selskaber, kunde man se hende med sit tegnêbræt i haanden. Hun stillede sig i spidsen for den videnskabelige forening i Berlin, hvor der hver lørdag holdtes foredrag af fremragende lærde, og som hun blev ved at besøge som dronning og keiserinde.

Alexander von Humboldt var en af hendes bedste venner. Hun besøgte ham ofte i hans hjem, og hun havde flere portrætter af ham opstillet i sit arbejdsværelse.

Den store naturforsker følte sig smigret ved hendes venskab. Han holdt af hende, fordi hun var hans høihjertede beskytter, Karl Augusts, barnebarn; og han følte sig tiltalt af hendes dannelse og hendes rige aand. Ved mange anledninger var han hendes raadgiver. Han havde stor indflydelse paa hendes politiske opfatning, og lige til sin død viste han hende den varmeste og ærbødigste hengivenhed. Keiserinde Augusta har selv betegnet Alexander von Humboldt som et af de faa mennesker, der har forstaaet hende.

Blandt videnskabsmændene og digterne, som hun saa i sit hus, udviklede hun al den elskværlighed, som hun i rigt maal havde til sin raadighed, naar hun vilde. Forfattere fra hin tid fortæller om den aandelige livlighed, som udmerkede hende fremfor de andre af kongefamiliens damer. Sternberg, der nøie kjendte hofforholdene, siger i sine erindringer, at prinsesse Wilhelm af Preussen syntes ham og mange »som det preussiske hofflifs aandelige sjæle».

Trods denne og lignende udtalelser kan det ikke gjentages for tidt, at man vogtede sig for at

rose Augusta i dronningens paahør; vilde man staa sig godt med kongehoffet, burde man helst holde sig borte fra prinsens palads.

De forhaabninger, som man havde sat til Fredrik Wilhelm IV, faldt til jorden, eftersom aarene gik. Det liberale parti, der saa Preussens vel i en konstitutionel forfatning, merkede snart, at kongen havde for megen respekt for magten »af Guds naade« til at gjøre, hvad folket ønskede af ham.

Skjønt paa hin tid hverken særlig folkevenlig eller afholdt stod prinsesse Augusta ogsaa i politisk henseende i modstrid til hofpartiet.

Under sin svogers regjering skal hun flere gange have raadet til at give efter for folkets krav for at forebygge en revolution. »Ak, han har ingen børn,« skal hun fortvivlet have raabt, medens hun iagttog det farlige spil, der blev spillet med hendes søns arvelod.

I begyndelsen af 1848 var Preussen fyldt af oprørstanker. Misfornøielsen, som voksede ved dyrtid og hunger, slog ud.

15de og 16de marts kom det til blodige sammenstød i gaderne.

Under oprøret vilde Bismarck forsøge at befrie kongen ved militærets hjælp. Han opsøgte i den anledning prinsen af Preussen for at faa en ordre fra ham som legitimation.

Man vidste imidlertid ikke, hvor prinsen var. Bismarck lod sig melde hos Augusta for gjennem hende at erfare hendes gemals opholdssted.

Prinsessen modtog ham i et tjenerværelse i kjælder-etagen, siddende paa en simpel træstol.

Hun negtede bestemt at give ham den oplysning, han ønskede, og erklærede heftig, at «det var hendes pligt at beskytte sin søns rettigheder». Hendes udtalelser hvilede paa den forudsætning, at baade Kong Fredrik Wilhelm IV og hendes egtefælle maatte give afkald paa kronen. Det fremgik af hendes ord, at hun selv agtede at føre regjeringen under sønnens mindre-aarighed.

Den 18de marts om morgenen gik en deputation til kongen for at forlange ministerskifte og en fri forfatning. Fredrik Wilhelm IV lovede at gjøre indrømmelser, og alt syntes paa vei til at ende i fred.

Da affyredes to skud, — endnu idag ved man ikke, om det skeede med hensigt eller ikke! Ingen blev saaret, men skuddene havde givet signal til revolution.

Masserne rasede; de troede, at de var lokkede i et baghold. Inden faa timer var gaderne bedækkede med barrikader, og et frygteligt myrderi brød løs.

Raseriet vendte sig i et eneste øieblik mod militærpartiets fører: man gjorde prins Wilhelm ansvarlig for, hvad der var hændt.

Augusta ilede til kongeslottet. Veien var kort, men lang nok til at lade hende føle den brændende uvilje, til at lade hende se haanende miner og hadefulde blikke, til at lade hende høre udbrud af foragt, raab bag hendes ryg og udfordringer, som hun ikke turde optage.

Den mere og mere paatrængende mængde forlangte under høie skrig, at hendes gemal skulde

fjernes, og at han og hans efterkommere skulde udelukkes fra tronen.

Paa slottet saa det ud som i en vagtstue. Folk kom og gik. En tilstedeværende borgerrepræsentant besvimede. Prinsessen skyndte sig hen til ham og anvendte alle hjælpemidler for at kalde ham til live. Til en af kongens adjutanter raabte hun heftig: »De burde have givet Deres herre bedre raad!»

Da major Edwin v. Manteuffel ved middagstid indfandt sig for at opfordre den raadløse konge til at forlade Berlin, traadte hun imellem og udbrød:

»Manteuffel! De er endnu en ung Mand! Hvordan tør De paatage Dem ansvaret for et saadant raad?»

Gadekampen, som havde varet hele eftermiddagen, fortsattes udover natten.

Henimod morgenen gav kongen endelig befaling til, at soldaterne skulde trække sig tilbage. Hermed var blodbadet endt; men sindene var fremdeles ophidsede.

Prins Wilhelm var reden bort i spidsen for soldaterne. Dækket af militær eskorte havde hans søn forladt slottet tilvogns; Augusta var under fare kommen tilbage til hjemmet. Hun havde hørt trusler, som havde faaet haarene til at reise sig paa hendes hoved.

Heller ikke i sit eget palads var hun i sikkerhed. Men det var dog ikke tanken paa flugt, som beherskede hende; alle hendes nerver var spændte for at bevare tronen for hendes søn.

Jublende af seirsglæde, blinde af had styrtede folket mod prinsens bolig.

Efter en hastig afsked fra tjenerskabet søgte Wilhelm og hans gemalinde gennem en bagdør ud til en af sidegaderne. Herfra ilede de tilfods til en fjerntliggende bydel, som kaldes »Karlsbad«, hvor geheimraadinde v. Schleinitz, en ungdomsveninde af prins Wilhelm, boede.

Man havde ikke taget fejl ved at henvende sig til denne dame. Den forfulgte prins vilde idag have været uvelkommen næsten overalt; men geheimraadinden kjendte ingen anden raadgiver end sin hengivenhed.

Hun hentede en generalsuniform, som hun havde gjemt til minde om sin fader, og lod prinsen iføre sig den. Under navn af hr. og fru von Schleinitz kjørte Wilhelm og Augusta i lukket vogn til fæstningen Spandau; den virkelige geheimraad havde kastet sig i en tjenerdragt og sad paa bukken.

Medens vognen i fuld fart slap rundt det ene hjørne, brød pøbelsværme fra den anden side ind i geheimraadens hus. Boligen blev gjennemsøgt fra øverst til nederst, og fruene var i stor fare.

Da man ikke fandt prins Wilhelm hverken paa loft eller i kjælder, troede man tilsidst, at han var skjult et andet sted, og den vilde hob skyndte sig videre.*)

Den 22de marts, paa sin fødselsdag, flygtede

*) Prinsens palads reddedes fra ødelæggelse ved at man spigrede et skilt over porten, hvorpaa man med store bogstaver havde malet: »Nationaleiendom«. — »Ikke døde mure,« sagde Wilhelm I senere, »men mit hjerte er nationens eiendom.«

han over Hamburg til England for at blive borte til stormen var over. Hans hustru fulgte ham til Spandau, men ilede derfra til sine børn, der var bleven sendte ud til Potsdam. Men ogsaa her mødte Augusta vrede blikke. Hun maatte, som hendes gemal sagde i de dage, »øve sig i ydmyghed; thi tronerne vaklede«.

Martsbegivenhederne havde gjort det nødvendigt for tronarvingen at forsvinde fra Berlin; men da underhandlingerne om en ny forfatning begyndte, blev hans tilstedeværen paakrævet paanyt, og ministrene arbejdede paa hans tilbagekaldelse.

Der lagdes imidlertid ogsaa andre planer: Et parti med Georg v. Vincke i spidsen, ønskede at bevæge Fredrik Wilhelm til at frasige sig tronen; med forbigaaelse af prins Wilhelm vilde man gjøre hans gemalinde til regentinde, indtil sønnen blev myndig.

Bismarck, der omtaler dette i sine erindringer, tilføjer, at man ønskede hans medvirken, men at han viste forslaget tilbage som »høiforræderi«.

Efter faa maaneders forløb vendte prinsen af Preussen tilbage til sit fædreland.

Prinsesse Augusta og børnene mødte ham i Magdeburg; den syvende juni kom de alle til Potsdam. Efter en sommer paa Babelsberg flyttede de om høsten igjen til hovedstaden.

Det var ikke et stille, fredeligt liv, som de gik imøde. Dog vilde det, efter at de havde lidt angsten og forfølgelsen sammen, have været lettere for mand og hustru at forstaa hinanden og at kæmpe sammen end før; men vendte tilbage til det gamle hjem gik atter enhver sine egne veie.

Det kjølige forhold mellem kongen og dronningen paa den ene side og prinsen og prinsessen paa den anden tog ikke heller af efter denne tid.

1848 var en tysk nationalforsamling traadt sammen i Frankfurt for at raadslaa om et nyt, tysk rige.

Det følgende aar bød man keiserkronen til kongen af Preussen; en deputation havde den tredie april 1849 foretræde hos Fredrik Wilhelm IV.

Han afviste den og negtede at modtage kaldelsen. Tanken paa preussisk keisermagt kunde ikke være ham ligegyldig; men han vilde ikke modtage den, naar han ikke kunde støtte sig til et enstemmigt valg.

Hans broder nærrede mere varme for sagen, og i saa henseende havde Augusta samme anskuelse som sin gemal.

Samme aften, som de om morgenen var bleven viste bort fra kongen, besøgte deputationens medlemmer prins Wilhelms palads.

Laube, som var blandt dem, siger om besøget:

«Hos dette fyrstepar havde man kunnet finde hjerte og forstaaelse for den tyske forbundsstat. Prinsens aabne tone gjorde godt; og prinsessen vandt alle ved sin aandfuldhed og ved sin oprigtige deltagelse for fædrelandet.»

«Prinsessen,» beretter Biedermann, der ligeledes var medlem af deputationen, «en dame, hos hvem aand og hjerte strides om forrangen, maaske det klareste politiske hoved og det varmeste fædrelandskjærlige hjerte ved hoffet i Berlin, bad mig i dyb bevægelse om ikke at fortvivle med hensyn til vor mission og om ikke at afbryde underhand-

lingerne for tidlig. Alt kunde, alt maatte blive godt! Maalet var jo saa herligt, saa nødvendigt. *)

Havde hun tidligere misbilliget sin svogers holdningsløse optræden, blev misforholdet endnu større mellem dem efter denne dag. Ikke lidet forskrækket blev man ved hoffet, da prinsessen, ved en anledning, hvor man ikke havde kunnet undlade at indbyde dette *«enfant terrible»*, beklagede enhedsbestræbelsernes skibbrud og høiøstet talte om »det stakkels, splittede Tyskland.»

Efter overenskomsten i Olmütz, hvor et tysk forbund var bleven oprettet under østerrigsk præsidentskab, havde Preussen tabt al indflydelse. Den nedværdigende politik, der havde givet anledning hertil, forbitrede prins Wilhelm, som i disse aar var ligesaa ildeseet som sin hustru baade af hoffet og regjeringen.

Man tydede hans misfornøjelse med den kraftløse politik som uberettiget oppositionslyst. Som afslutning paa rivninger mellem brødrene kom det til en scene saa heftig, at prins Wilhelm i Vrede skal have tilbageleveret kongen sin kaaarde.

Han blev endelig forvist til Koblenz.

Forvisningen i unaade var skjult under en ud nævnelse til guvernør og til general for det ottende hærkorps. Men man forfulgte og forulempede ham fremdeles paa mange Maader; ja, hvad der nu synes utroligt: uden at vide det stod han under opsigt af det hemmelige politi.

---

*) Beseler udtaler sig i samme aand. Han roser prinsessens forekommenhed, hendes ynde og varme fædrelandskjerlighed.

Under korte, ret hyppige besøg i hovedstaden, blev han alligevel ved med at hævde, at Preussen burde søge at gjenvinde sin tabte stilling; under begyndelsen af Krim-krigen tog han ordet for en krigersk politik.

Det viste sig, at preusserne delte hans mening. Begeistrede masser samlede sig foran det palads, som de nogle aar før havde villet storme, og man beredte prinsen livlige ovationer.

Han, saavel som folket, ønskede at slutte sig til vestmagterne.

Men man demonstrerede for døde øren. Fredrik Wilhelm IV var bestemt paa ikke at forlade sin neutrale stilling. Blandt hoffolkene var de fleste Englands modstandere; og dronningen traadte uophørlig gjestfrihedens love under fødder ligeoverfor det engelske diplomati.

Lady Bloomfield, gift med den daværende britiske gesandt, fortæller i sine memoirer:

I marts 1854 gav hun og hendes mand et bal for arvestorhertugen af Mecklenburg-Strelitz. Preussisk hof-etikette forlanger, at kongefamilien viser sig ved fester, der foranstalles for et medlem af deres slekt; man ventede derfor, at kongeparret vilde komme.

Ved middagen spurgte Fredrik Wilhelm sin gemalinde, hvad tid hun tænkte at gaa til gesandten.

»Jeg ved ikke, om jeg vil gaa did,« indvendte hun.

»Du *maa* gaa,« svarede kongen.

Majestæterne kom klokken ti. Gesandten og fruén modtog dem ved foden af trappen. Dron-

ningen tog lordens arm, og hans hustru fulgte efter med kongen.

Elisabeth var fremdeles unaadig; de eneste ord, hun henvendte til sin kavaller, var følgende:

»Deres trappe er meget steil, Mylord!«

Hele aftenen var lady Bloomfield luft for hende.

Kongen ønskede at tage del i soupéren; men dronningen vilde trække sig tilbage før. Hun tog sin kaabe paa og gik ud paa gangen. Tre gange maatte hun lade gemalen anmode om at indfinde sig, forinden han fulgte hendes vink.

Ved en middag i Potsdam et par dage senere sad lady Bloomfield ved siden af kongen. Arvestorhertugen af Meiningen sad mellem dronningen og den engelske legationssekretær, Sir August Lofthus's frue.

Elisabeth henvendte en mængde spørgsmaal til sin sidemand om den engelske armé og om den engelske flaades bevægelser; prinsen besvarede dem indgaaende.

Pludselig vender hendes majestæt sig mod lady Lofthus og siger til hende:

»Hvordan i alverden kan det falde Deres regjering ind at føre krig mod Rusland? — England er saa lidet og Rusland er saa stort!«

Lady Lofthus svarede, at her var ikke øieblikket til at diskutere nationernes stridskræfter, og at det var bedst at vente og se, hvad udgang krigen vilde faa.

VI

Augusta som moder. — Livet blandt rhinboerne.

Jeg begyndte et tidligere kapitel med at bemerke, at blandt de kvindeskikkelser, der omgiver keiser Wilhelm I, vil man forbigaa hans hustru for at mindes hans moder.

Anderledes med hans søn og efterfølger i niti dage: kronprinsesse Victorias magt over sin mand var bekendt over hele Tyskland, længe før Fredrik III blev keiser. Den blev bekendt for hele Europa, medens den dødssyge fyrstes værelser var mødestedet for en rivaliseren mellem engelske og tyske læger, der lægger dobbelt uhygge over hans sørgelige sygehistorie.

Skjønt det ikke kan modbevises, at hans hustru har havt stor indflydelse paa keiser Fredrik, gjør man alligevel uret i at glemme hans moder, fra hvem han ikke blot havde arvet ydre lighed og flere karaktertræk, men med hvem han for en stor del havde smagsretning fælles.

Pastor Godet og professor Curtius — Fredrik III's lærere — har fortalt om, hvor meget han

skyldte den moderlige veiledning. Hun havde lange samtaler med dem om undervisningsmaaden; hun tog del i de forskellige fag for at blive deres medarbejder. Og hun ordnede alt med hensyn til hans opdragelse.

Den senere feltmarechal og krigsminister, grev Roon, meddeler ligeledes, hvor selvforglemmende hun opfyldte sine pligter. I et brev til ham (af 22de oktober 1848) skriver hun:

«Jeg har stedse betragtet min søn som et gods, som Gud har betroet mig, og for hvilket han vil fordre regnskab af mig.» Hun forsikrer, at med hensyn til hjertets renhed er han, som hun ønsker det. Men med den kjærlige moders skarpe blik fortsætter hun: «Hans karakterstyrke og aandelige begavelse, navnlig hans klarhed og logik i tænkning, staar ikke paa samme høide og trænger til uafbrudt opmuntring. — — Det gjælder om at uddanne ham til en dygtig mand, der under alle omstændigheder maa være sine pligter voksen. — — Som fyrste maa han i gjerningen bevise, at egne fortjenester maa understøtte fødselens ret.»

Oberst von Griesheim, ved hvis regimente den unge fyrste gjorde tjeneste, fortæller i sine efterladte papirer om en audiens, som han havde hos Augusta:

«Samtidig med prinsens indtræden i regimentet,» siger han, «modtog jeg en opfordring til at indfinde mig hos prinsessen af Preussen. Jeg maa lade hende vederfares den retfærdighed, at hun ikke stillede den omsorgsfulde moder i forgrunden, der tænker paa sin søns bekvemmelighed fremfor alt. Hun bad mig tvertimod om ikke at spare ham,

men lade ham lære tjenestens hele alvor at kjende, for at han kunde blive sat istand til at dømme om, hvor besværligt det arbeide er, som militær-væsenet kræver.*)

Hendes søn nærrede en dyb respekt for sin moder og en hengivenhed for hende, som hans hustrus herskesyge kjærlighed aldrig formaaede at formindske, endsige at slette ud.

Var forholdet smukt og respektfuldt fra hans side, saa gjorde omstændighederne imidlertid, at han ei kunde blive saa meget for hende: Han blev tidlig sendt til universitetet i Bonn; han var ofte fraværende paa grund af militærtjeneste. Og gift i en ung alder blev han noget fremmed baade for sin fader og moder.

Man skulde tro, at datteren vilde have ydet prinsesse Augusta rig erstatning for, hvad hun fra enkelte andre hold maatte savne af ømhed. Men hun og prinsesse Louise forstod hinanden dengang neppe helt. Før sin død pleiede keiserinden at kalde storhertuginde af Baden øsit livs solstraales; i hine aar saa hun hende imidlertid vende sig bort fra hende for helt at slutte sig til faderen, som hun bedre forstod og som uforbeholdent gjengjældte hendes store kjærlighed.

I opdragelsesmaaden, som i flere andre henseen-

---

*) Geibel, der havde anledning til at se Augusta i samlivet med sine børn, naar han hyppig besøgte hende, skriver 1847: «Den forstændige, udmerkede opdragelse, som bliver prins Fredrik tildel, og hvis grundætning er, at han ikke skal vokse op i fyrstelig afsondrethed, men som menneske blandt mennesker, berettiger til forventningen om, at han vil blive en pryde for thronen.»

der fulgte Augusta sin egen moders fodspor. Men ligesom Maria Paulowna mindre havde vakt sine døtres fortrolighed end deres høiagtelse, blev Augusta snarere gjenstand for Louises respekt end for varm og tillidsfuld hengivenhed.

Kom faderen ind i undervisningstimen, flygtede arbeidets alvor for hans gode blik og hans smil. Prinsessen hoppede op paa hans knæ. Eller han tog hende paa armen; og inden læreren fik tid til at se sig om, travede han rundt og legede hest med hende.

Ganske anderledes høitidelig syntes værelset, naar døren gik op og prinsessen af Preussen traadte ind. Da rettede Louise sig uvilkaarlig i sin fulde høide og sad stiv og opstrammet som til fotografiering, indvendig skjælvende for ikke at svare godt. Faderens Besøg i skolestuen var solglimt; moderens tilstedeværelse fyldte hende med frygt.

Stod moder og datter i hine aar noget uforstaaende ligeoverfor hinanden, ét maa man imidlertid medgive: Augusta lærte sin datter ikke at spare sig selv. «Ellers,» siger professor Neander, som ledede den eksamen, der gik forud for hendes konfirmation, «pleier man at tage med silkehandsker paa unge piger; og har man en prinsesse foran sig, maa man som regel trække fløiel udenpaa handsken. Men den eksamen, som prinsesse Louise maatte bestaa, var saa streng, at jeg paa hendes vegne ængstede mig for hvert eneste spørgsmaal.» —

For saavidt muligt at undgaa privatundervisningens ensidighed havde man givet baade prins Fritz og hans søster en medelev.

Clara von Griesheim var Louises skolekame-

rat. De kjæmpede tappert sammen mod franske, uregelmæssige verber og den høiere regnekunst, der aldeles ikke vilde sætte sig fast i prinsessens begribelse.

Rudolf von Zastrow, broderens medelev, boede flere aar i prinsens og prinsessens familiekreds.

Hvilken deltagelse Augusta nærede for dette barn, der var betroet til hendes omsorg, viser et brev, som hun skrev til ham 1847, da han havde forladt dem:

«Min kjære Rudolf!

Jeg skriver disse linjer aftenen før den dag, da din eksamen begynder, og i ængstelig uro; — denne uro har sin rod i mine moderlige følelser for dig!

Dine forældre betroede dig til os, og jeg indsaa fra første stund, hvor stort vort ansvar var, og hvor megen taknemmelighed vi skyldte dem for den tillid, som de viste os. Jeg har altid betragtet dig og behandlet dig som mit eget barn. Gud, som ser mit hjerte, kjender min hengivenhed saavel som min omsorg for dig. Han har lagt sin velsignelse til dette opdragelsesverk; jeg er glad over at kunne sige dig, at du hidtil udelukkende har givet os grund til tilfredshed. Jeg takker dig hjertelig for det og stoler paa dig i fremtiden.

Endnu har jeg kun et raad at give dig og en bøn til dig: Livet er alvorligt! Og dog er det blot en overgang, en forberedelse til et andet, høiere liv. Derfor maa vi vel benytte den tid, der er skjenket os. Livet bringer alle slags anfægtelser og fristelser; derfor maa vi hver dag bede Gud om

kraft til at kæmpe mod dem og til at forblive tro mod vore grundsætninger.

Livets ydre forhold formindsker ofte vor interesse for alvorlig beskjeftigelse; vi maa minde os om, at vi daglig har at lære, og at vi mistede det, vi har erhvervet, dersom vi ikke arbejdede videre. Det ønskeligste er en forening af karakter og hjerte. Held den, hvem Gud har forlenet disse gaver! Jeg tror at turde forudsætte dem hos dig.

Min bøn til dig bestaar i, at du vil vedblive at være mig en søn uden i mindste maade at lade dig fjerne fra mig, fordi om din stilling nu bliver en anden. Du vil altid i mig finde en veninde, en moder! Endvidere beder jeg dig om, at du vil vedblive at være en ven og broder for min søn. Fyrster har desværre sjelden sande venner. Hans hjerte trænger til et saadant forhold, og du vil i mange henseender kunne være ham til stor nytte. Du har lovet mig det, og jeg stoler paa din taknemmelighed og paa dit æresord. Lev nu vel, min kjære Rudolf, benyt disse tre bøger efter deres forskellige bestemmelse,*) og tænk, naar du bruger dem, altid paa din anden moder

Augusta,

prinsesse af Preussen, født S.-Weimars.

* * *

Da prinsen og prinsessen af Preussen forlod Berlin for at tage ophold i Koblenz, var sønnen nitten aar gammel; datteren havde fyldt sit tolvte

---

*) Med brevet fulgte en pakke, der indeholdt tre bøger som gave til ham.

aar. De glade rhinboeres jubelraab modtog dem ved strandbredden.

Det var den 17de marts 1850.

Først steg prins Wilhelm iland med sin gemalinde. Saa fulgte den unge søn, hvis maleriske studenterdragt forhøiede hans skjønhed. Endelig kom den yngste af familien holdende en dukke, som hun ikke var at formaa til at slippe under modtagelsesfesten.

«Den sande og fuldstændige moralske erobring af Rhinlandet,» siger historikeren Alfred von Reumont, «fandt først sted under Fredrik Wilhelm IV's regjering. Lovgivning og forvaltning havde indledet den paa alle omraader; men tronarvingens og hans gemalindes tilstedeværelse gennemførte den. Deres eksempel viste, hvor meget man kan udrette ved hensynsfuldhed, ved indgaaen paa berettigede eiendommeligheder, ved kjendskab til personer og forhold, ved interesse for steder og omsorg for dem.»

I denne «moraliske erobring» havde Augusta langt fra den mindst fremragende del.

Vi ved, at hun ikke havde gjort sig afholdt i Berlin, at hun ligesaalidt var yndet af folket som af hoffet. Kun et antal videnskabsmænd og kunstnere skattede hende. Og kanske vilde de heller ikke have gjort det, dersom hun ikke havde støttet dem varmt.

Det høiøstet brammende hos berliner-borgerne, byens kjedelighed og tørhed havde stødt hende bort næsten fra første stund. Men oprøret havde lært hende faren ved at maatte undvære folkets gunst. Det havde lært hende, at man «maa blande

sig med hoben, gaa ind paa dens følelser, føie dens svagheder.*)

Upopulær, som hun følte sig, var hun i ungdomsaarene for stolt til at jage efter en gunst, som ikke frivillig blev skjenket hende; og aldrig var hun at formaa til at smigre eller hykle.

Lukket inde i sig selv havde hun dog ikke mistet trangen til kjærlighed. Bag hendes kjølige ydre skjulte der sig tvertimod en tørst efter mængdens forstaaelse, som blev mere brændende, medens aarene gik og hendes liv i høiere og høiere grad blev tomt for glæde.

I første kapitel har jeg antydet, at hun i sin hovedstad aldrig skulde faa slukket denne tørst efter folkets kjærlighed. Keiserinde Augusta har ligeoverfor befolkningen i Berlin noget af den ulykkelig elskende, der jager efter et smil, et venligt blik, men som aldrig anslaa de rette strenge; snart gjør hun for lidet for at vinde mængden, snart for meget.

Folket ved Rhinen ligner ikke preusserne. De har mere tilfælles med franskmændene, sine vestlige naboer; og mod dem vender deres sympatier sig mest.

Da Augusta kom til Koblenz havde hun opgivet troen paa meget. Fra at være en tillidsfuld, livsglad ung pige, var hun bleven en forsigtig, tilbageholdende kvinde; hun var bleven mistroisk ligeoverfor de forhold, hvori hun stod.

Men hvor tilbøielig hun kunde være til træt-

---

*) Disraeli.

hed og mismod, lod hun sig tøj op i de nye omgivelser.

Berlinereren havde staaet kritisk ligeoverfor hende; rhinboeren var aaben, forekommende og varm. Fordi hun mødte kjærlighed ved Rhinen, blev Rhin-breddens hendes hjertes hjem og reisen derved senere i livet en feststund.

Augustas skjønhed maatte hurtig flygte for sygdom; da hun naaede dronning-værdigheden, var der ikke ret meget af den igjen. Men de første aar ved Rhinen var hun endnu en smuk, meget majestætisk fyrstinde; hun var paa en gang yndig og imponerende, og hun saa elskværdig og aandrig ud.

Hendes holdning var rolig, maaske lidt kjølig, men uden at støde bort. Ønskede hun rigtig at vinde, havde hun et deiligt smil, der gjød solskin over hendes træk; og de straalende, mørke øine forstod at se saa vakkert og deltagende paa én, at man blev varm om hjertet.

Mere end ved sin skjønhed erobrede hun dog hjerterne ved sin godhed. Uden at sondre mellem samfundsklasser kastede hun sig ind i bestræbelser til befolkningens vel. Adskillig af det personlige varme, man ved at fortælle om hende, skriver sig fra hendes ophold ved Rhinen.

En aften skulde der være selskab hos hende.

Blandt de indbudte var en meget intelligent dame, som prinsessen havde truffet tilfældigvis; hun gik sjelden ud og havde ikke ventet nogen indbydelse til hoffet. Hendes garderobe var ikke glimrende og hørte ikke tiden til. Hun indfandt sig i en slidt silkekjole, som var for kort, og med

en kappe paa hovedet, der var stor og gammel-dags.

Man kastede kritiske blikke paa dragten, og den tarvelig klædte dame blev staaende alene og forladt. Men Augusta gik fra de andre hen til hende; og da hun forlod hende efter en længere samtale, behøvede gjesten ikke længre at staa ene i sin krog.

Var der bal i officersklubben, forsømte prins Wilhelm og hans hustru næsten aldrig at være tilstede. Naar deres søn var hjemme, fulgte han dem. Han dansede lystig med byens smukke piger; og man fortæller, at prinsessen af preussen tidt var urolig for, at hendes »Fritz« skulde miste sit hjerte i dansen.

Det gik næsten borgerlig til i prinsens og prinsessens hjem. Ved sine tarvelige dragter foregik Augusta med et eksempel, der blev skattet af alle; og hun greb ofte anledningen til at udtale sig mod pragtsyge og ødselhed.

Slottet ligeoverfor fæstningen Ehrenbreitstein, hvor de boede, er nu et af Rhindalens smukkeste punkter. Men dengang krøb ugræs og vilde buskvekster langs voldene, og ingen blomst voksede frem af den skjødesløst behandlede jord.

Medens prins Wilhelm var fraværende paa inspektionsreiser, lod hans gemalinde plante de berømte Rhin-anlæg. Kunst og natur har her rakt hinanden haanden for at skabe en af de mest henrivende promenader i Tyskland. Ogsaa som keiserinde lod Augusta den hvert aar udvide og forskjønne paa sin egen bekostning.

Om sommeren pleiede hun at indbyde forældre-

løse børn til fest i disse anlæg. Pleieforældre, forstandere for vaisenhuset og andre, som stod børnene nær, blev budne med. Prinsessen skjenkede selv kaffe og the for sine gæster og nødede paa gammeldags husmoderlig manér de ængstelige smaa til at tage for sig af de lækre kager og friske hvedebrød, som bordene bugnede af.

Stor glæde beredte hun ved julefester, som hun foranstaltede i byens velgjørenhedsstiftelser. »Det bedste vilde have manglet,« siger et øienvidne,*) »hvis prinsessen ikke var kommen. Men hvordan kom hun saa ikke en julaften! — I en tilstand i hvilken de fleste andre vilde være bleven liggende i sin seng og have drukket kamillethe! Hun led af halsbetændelse og var saa hæs, at hun næsten ikke kunde tale. Indhyllet i et uldtørklæde kjørte hun alligevel i frygteligt vinterveir fra den ene anstalt til den anden, fordi man ventede hende.«

Intet under at Augusta fra hine aar blev populær i Rhinlandene, og at befolkningens jubel var stor, naar hun som keiserinde hvert aar kom tilbage.

Hendes ophold i Rhin-Mosel-byen var en festtid; da ilede koblenzerne i store skarer og glædestraalende til pladsen foran schweizerhuset, paa hvis terrasse hun pleiede at drikke kaffe, naar militær-musiken spillede.

Hun underholdt sig venlig med folkene fra byen. Mellem hende og dem udviklede der sig i aarenes løb et forhold, som stod i modstrid til hendes

*) Bornhak: »Züge aus einem fürstlichen Frauenleben«.

ceremonielle fremtræden i andre byer, men som intet tabte i Værdighed, fordi om hun lod etiketten falde bort.

Alle, som kjendte hende, strømmede til hende og fik foretræde. Alle havde gjort sine erfaringer, medens hun havde været fraværende, og sine sorger havde de alle havt. Hun kunde ikke hjælpe dem alle; men hun viste deltagelse for enhver. Og skjønt hun visselig bar mange og tunge savn ogsaa i sit kjære Koblenz, mødte befolkningens sympati hende her saa rig og trøstefuld, at de legemlige lidelser, som hun kjæmpede mod, syntes lettere ved Rhinen end paa andre steder.

Dagbladet i Koblenz bragte i otti-aarene en skildring af hendes daglige liv.

«Keiserinden er atter bedre,» heder det. «Under sit besøg hos os iaar viser hun sin gamle, livlige interesse for folket ved Rhinen. Men inde i slottet er der stille; de mange fattiges velgjørerinde er kun synlig, naar hun foretager sine daglige kjøreture i den enkle to-spænder med gummi-hjulene.

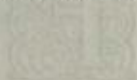
Fra klokken ti om morgenen hører hendes majestæt paa de utallige bønskrifter, som kabinetssekretær von dem Knesebeck læser op. De strømmer ind fra hele riget og aflokker keiserinden tidt et forlegent smil og et spørgsmaal om, hvordan mon det vil være hende muligt at hjælpe dem alle. Mange gange er ansøgningerne altfor besynderlige: *Her* beder man hende om hjælp i kjærlighedssorger; *der* beder man hende om medhold ligeoverfor «slemme» forældre. Hun skal skaffe soldater hjemlov, saa de kan besøge sine kjære-

ster; og stillinger og poster beder man hende skaffe »Per og Paul«.

I hverdagslag indbyder keiserinden faa personer til slottet; dog er altid to yngre eller ældre officerer befalede til hendes taffel, helst saadanne, der kan fortælle om reiser i fremmede lande.

Er middagen forbi, udfyldes en timestid med høitlæsning; keiserinden hører især pariserbladet »Figaro« med fornøielse. Saa bliver dagsbegivenheder drøftede; og hofdamen, grevinde Hacke, beretter de lokale nyheder.

Ud paa eftermiddagen tager keiserinden en kjøretur til hospitalerne, skolerne, parkanlæggene eller mineralkilden ved Ehrenbreitstein. Hun interesserer sig for alt; og hun hjælper alle saavidt muligt!

VII

Familiefester. — Sygdom og sørgebud. — Regentskab og kroning.

Fredrik Wilhelm IV, der altid havde været omskiftelig og lunefuld, omtaagedes mere og mere og lod sig beherske af de mod broderen ildesindede personer, som omgav ham. Visse ydre hensyn var man imidlertid tronarvingen skyldig.

Efter tilbagekomsten fra London, hvor prinsen og hans gemalinde havde overværet verdensudstillingens aabning (1851), var de nærværende ved afsløringen af Fredrik den stores statue i Berlin; prins Wilhelm kommanderede gardekorpset, som paraderede.

Sit sølvbryllup feirede det fyrstelige par ligeledes i hovedstaden. Høitideligheden begyndte den 11te juni (1854) med en familiemiddag paa slottet Babelsberg og en soirée hos kongeparret i Sanssouci; den afsluttedes den følgende dag med en folkefest i Kroll's etablissement, hvor prinsen og prinsessen deltog.

Den tid, der laa foran sølvbrylluppet, havde bragt flere mørke end lyse dage. Sommeren 1853 havde prins Wilhelm været angreben af lungebetændelse, som gennem flere uger havde truet hans liv. Kommen saavidt til kræfter, at han kunde reise til Ems, overraskedes han og hans gemalinde smertelig ved efterretningen om storhertugen af Weimars død.

Allerede i begyndelsen af opholdet ved Rhinen havde Augusta merket spor til en sygdom, der som en skygge skulde lægge sig over hendes liv og berede hende utallige tunge timer.

For at søge lindring for sine lidelser var hun 1850 første gang rejst til Baden-Baden.

Kuren havde ikke kunnet afhjælpe hendes onde; men hun havde følt saa megen bedring, at hun senere hver vaar og hver høst pleiede at tilbringe nogle uger der. Det blev regel, at hun festligholdt sin fødselsdag i Baden-Baden; og de gjentagne ophold førte til nærmere forbindelse mellem prinsen af Preussens familie og det badensiske fyrstehus.

Storhertug Fredrik havde seksogtyve aar gammel overtaget regjeringen under vanskelige forhold.

Da han besteg tronen, stod han, politisk talt, i den østerrigske leir. Hvor lidet preusservenlige hans anskuelser i virkeligheden kan have været, saa var han imidlertid for klog til ikke at holde en udvei aaben til en forbindelse med dette land.

Det personlige bekendtskab lagde det nær for ham at søge alliance med den preussiske kongefamilie. Og da prinsesse Louise var bleven konfirmeret, anholdt han om hendes haand.

Den 30te september 1855 feiredes en tredobbelt fest: Louises forlovelse med storhertugen og prins Fritz's forlovelse med prinsesse Viktoria af England fuldbyrdedes paa Augustas fødselsdag.

Prinsesse Louise var ikke egentlig smuk, men hun var saare elskværdig og god. Og æren af forbindelsen viste sig — det ved vi alle — at skulle blive større for storhertugen end han havde drømt.

Den tyvende september 1856 fandt brylluppet sted mellem prinsen af Preussens datter og Fredrik af Baden. Vielsen foregik i Berlin, og de samme ceremonier fulgtes, som da prins Wilhelm og hans hustru var bleven gifte: Ogsaa nu var det Elisabeth, som fæstede kronen paa brudens hoved. Dengang havde hun været kronprinsesse, ung og lykkelig. Nu var hun en halvt sindssvag mands gemalinde; hun forudsaa, at de dage var talte, hvor hun vilde holde magtens tøjler i sin haand.

Kongens sygdom udviklede sig til en uhelbredelig hjernelidelse. Seksti aar gammel, men i besiddelse af manddommens kraft, udnævntes prinsen af Preussen oktober 1857 til hans stedfortræder; og han og hans gemalinde saa sig nødsagede til at forlade Koblenz.

Foreløbig lød udnævnelsen paa tre maaneder; thi flertallet inden kongens raad ønskede at holde ham saa langt som muligt borte fra magten. Men da de første tre maaneder gik til ende uden at kongens tilstand bedrede sig, maatte terminen forlænges. Den niende oktober 1858 udnævntes han til prinsregent; han svor forfatningen troskab den tyvende i samme maaned.

I de første aar af prins Wilhelms og hans ge-

viste han en fasthed, der lod ane, at en ny tid vilde bryde frem.

Siden Fredrik I (1701) havde ladet sig krone til konge, havde en kirkelig kroning aldrig fundet sted i dette land. Wilhelm I befalede, at en kroningsfest skulde indvie det nye afsnit i Hohenzollernes historie; thi ved kirkelige ceremonier vilde han fastslaa, at kongedømmet af Guds naade stod urokket endnu.

Hans første regjeringshandling var en omfattende amnesti. Snart efter afskedigede han sin broders raadgivere; dernæst begyndte han arméens omorganisation. Dette verk, der blev modarbejdet heftig, bragte regjeringsaar fulde af indre kampe.

Navnlig efter at Bismarck var bleven minister, blev konflikten skarpere og skarpere mellem kronen og repræsentanterne for folket. Stemningen var ingenlunde gunstig for kongen. I Baden-Baden truedes han endog af mord:

Den fjortende juli 1861 spadserede han med grev Flemming, da en ung mand traadte hen til ham og bad om almisse.

Medens monarken trak sin pung frem, greb den bedende anledningen til at affyre to pistolskud, hvoraf det første gik feil, men det andet traf venstre side af halsen.

Kong Wilhelm, der var let saaret, var fuldkommen rolig; hans gemalinde, som var hos ham i Baden-Baden, var derimod dybt greben.

Jeg har hentydet til dronningens sygelighed, der ødelagde hendes livslyst, om den end ikke formaade at lamme hendes viljekraft.

Da hendes egtfælle blev stedfortræder for bro-

deren, var hendes helbred knækket. Ingen troede dengang, at hun tretti lange aar skulde blive sid-dende paa tronen, og at hun skulde overleve sin gemal.

Hun triumferede endelig over sine modstandere: Enkedronning Elisabeth rejste frivillig ud af lan-det. Ogsaa andre af hendes fiender forsvandt fra hoffet! Men en uhørt kraftsum gik med til at holde modet nogenlunde oppe under sygdommens tryk; og pinefulde timer tvang hende til at trække sig mere og mere tilbage fra verden.

Den ene gang efter den anden maatte hun under-kaste sig smertefulde operationer; den ene gang efter den anden bragte sygdommen hende døden nær. Saa ilde tilredt var hun af operatørens kniv, at hendes omgivelser græd af medlidenhed, da mange aar senere hendes lig blottedes, og man saa, at knivmerker og ar krydsede hverandre paa det døde legeme.

Derfor kunde dronningeværdigheden i øieblikket ingen lykke berede hende, skjønt den visselig var maalet, hvorom hun ofte havde drømt.

* * *

Inden Augusta steg op paa tronen, havde hun mistet sin moder*).

Vel var hun bleven hærdet i hofsalenes lumre luft; men barndommens minder var bleven ved at være lige friske og kjære. Skjønt fader- og moderløs var hun neppe bleven dronning, før hun ønskede at gjense sit gamle hjem.

*) Maria Paulowna var død 1859.

I April 1861 reiste hun til Weimar. Louise Seidler, hendes gamle tegnelærerinde, fortæller om dette besøg:

Klokken to om natten fandt ankomsten sted, og den næstfølgende dags eftermiddag reiste dronningen tilbage.

Hun var saa upasselig, at hun hverken kunde være tilstede ved storhertuginde's formiddagsmodtagelse eller ved gala-taffelet. Hendes venner haabede at faa se et glimt af hende ved festforestillingen i theatret; men heller ikke her tillod hendes helbred hende at vise sig.

Mod forventning gav hun imidlertid Louise Seidler og flere af sin moders gamle tjenere en lang og hjertelig audiens.

Hun traadte ind til dem bleg og bevæget. De tilstedeværende var saa grebne af gjensynet, at intet ord kom frem, medens de under taarer bedækkede hendes hænder med kys.

Hulkende tog dronningen sin gamle lærerinde om halsen og holdt hende længe omfavnet. Hun kom fra moderens grav. — —

Den trettende oktober 1861 begav Wilhelm og Augusta sig paa reise til Königsberg, hvor de vilde lade sig krone.

Prinser og prinsesser af det kongelige hus, storhertugen og storhertuginde af Weimar, fyrster fra venligtsindede hoffer og et talrigt følge gjorde reisen sammen med dem.

Glimrende gesandtskaber, medlemmer af begge kammere og mange andre indbudne fra nær og fjern drog til festen.

Kronprinsen modtog sine forældre ved den gamle

kroningsstads port. Kongen steg tilhest; dronningen holdt sit indtog i galavognen, der var forspændt med otte heste.

Den følgende dag nød kongefamilien den hellige nadvere. 16de og 17de oktober modtog man arméens repræsentanter og de fremmede gesandter. Kroningsdagens morgen overrakte kongen sin gemalinde den sorte ørns ordens høieste grad; han udnævnte hende samtidig til æres-chef for det fjerde garde-grenaderregiment.

Mindedagen for slaget ved Leipzig og sønnens fødselsdag var bestemt til den festlige kroning. Byen var dekoreret med flag, kroner af egeløv og sorte ørne. I slotsgaarden var provinsernes faner stillede op, og paa tre sider af slotspladsen havde arbejder-deputationer taget sæde. Paa den fjerde var den forhøining reist, fra hvilken kongen og dronningen tiltraadte sin gang til kirke.

Toget gik frem i tre afdelinger: først kom kongen med sit følge, dernæst dronningens tog. Endelig kom kronprinsen med alle sine ledsagere.

I spidsen for dronningens tog gik pager, kammerherrer og kavalleri-general von der Goeben med hendes krone. Efter ham kom dronningen, klædt i hvidt. Fire grevinder holdt hendes slæb. Ved siden skred overhofmesterinden og hofdamer. Bag efter fulgte kronprinsessen samt de øvrige prinsesser; tolv pager sluttede toget.

Wilhelm I havde ombyttet den sorte ørns ordensdragt med kroningskaaben. Han satte kronen paa sit hoved, og tre gange sænkede han scepteret mod mængden. Saa gik dronningen, ligeledes med pur-

purkaaben om skuldrene, fra tronforhøiningen ned til alteret; og kongen kronede sin gemalinde.

Men medens hun staar for alteret, ved indgangen til magt og storhed, føler hun ingen triumf, end mindre lykke. Kroningsdagen er for hende en oprivende kamp for at tøile legemlige lidelser. Kun ved en uhyre viljeanstrengelse slæber hun sig frem over domkirkens gulv. Da kirkeceremonierne er til ende og herskerparret i kroningsornat stiger op paa slottets estrade, formaar hun neppe at holde sig opreist under kaabens og kronens trykende byrde.

VIII

Slegtens traditioner. — Augustas virken i krigens tid. —
»Det røde kors«. — De tyske kvinders patriotiske forening. — Aaret 1870.

---

ellem den forfængelighed og egenkærlighed, der breder sig ved hofferne, berører det velgjørende at kunne stanse ved én, der ikke blot har havt medfølelse for dem, som lider, men som har bragt offere for at lindre den nød, som hun saa. Og naar denne enkelte er gaaet frem af et slegtled kvinder, der ei har siddet som marionette-dukke paa tronen, men hvor baade moder og mormoder har tænkt paa de smaa i samfundet og arbeidet for dem, føler man dobbelt respekt og høiagtelse.

En saadan slegt af sterke, varme kvinder tilhørte Augusta, dronning af Preussen.

Hendes moder havde været keiser Paul I's og hans anden hustru, Maria Feodorownas femte barn. Alle søskende havde været begavede. Men hertuginde af Weimar var den, der lignede sin moder mest.

Ved tronbestigelsen havde keiser Paul overgivet

sin hustru protektoratet over alle opdragelsesanstalter for fattige børn og over stiftelser for ubemidlede i St. Petersborg og Moskwa. Selv havde hun grundet hospitaler, fattighuse, børnehjem, sindssyge- og døvstumme-anstalter, lærerinde- og handelsskoler etc. etc.

Fuld af godhed, alsidig dannet og med varm interesse for aandeligt liv blev keiserinden ikke træt af at drage omsorg for sine undersaatte. Det viste sig ved hendes død, at de velgjørenhedsværker, hvis ledelse hun havde holdt i sin haand, havde været saa mange, at hendes søn maatte oprette et eget kontor til forvaltning af det, som hun havde bestyret alene.

Tidlig havde denne høihjertede og daadskraftige kvinde udviklet sine børns hjerteliv ved at drage dem ind i sine egne barmhjertighedsgjæringer.

Vi ved, at Maria Paulowna i sit nye hjem fulgte sin moders eksempel; og ved senere besøg i St. Petersborg modtog hun mangen opmuntring til at gaa videre frem. Jeg har allerede hentydet til, at hun efter krigens ødelæggelser begyndte et arbejde, der har baaret rige frugter ind i nutiden.

Hun samlede om sig de kvinder, som under krigen havde ofret sig for de saarede; hun opmuntrede dem til at virke ogsaa i fredstid. I alle byer og landsbyer sluttede man sig om hendes gjerning. Hendes almenelskede navn blev en borgen for almen tilslutning; »Kvindeforeningernes patriotiske institut» — saa kaldte hun sin forening — strakte sig snart som en kjæde gennem hele hendes lille rige og helligede sig til fattigpleie, til ungdommens opdragelse og andre almennyttige formaal.

Hun overtog ledelsen og forfattede egenhændig foreningens løve.

I Weimar opstod saaledes først et arbejde, der blev fortsat under et andet navn og gennemført i langt større maalestok af hendes datter: »Det patriotiske institut» var forbilledet for »den patriotiske kvindeforening under det røde kors», som et halvt aarhundrede senere grundlagdes af keiserinde Augusta.

Hverken i moderens eller i datterens forening fik rang, stand eller trosbekjendelse lov til at reise skranke mellem medlemmerne.

En stor, maaske den største del af storhertuginde af Weimars arbejde falder dog udenfor den nævnte forenings ramme: Hun oprettede arbejdsanstalter, forbedringsanstalter, spinde-stuer for fattige gamle koner, samt en sparekasse, hvor hun ikke alene overtog protektoratet, men for hvilken hun stillede garanti.

Bladet »Tyskland» skrev ved hendes død:

»Det var ikke blot inden sin umiddelbare virksomheds snevrere grænser, at storhertuginde Maria Paulowna løftede og besjælede. Hver plet, hvert sted, hver hytte, hver aandsbevægelse i landet fortæller om hende og viser spor af hendes liv. Fem- og femtiaar havde hun levet i dette sit andet hjem, virket, øvet den mægtigste indflydelse paa kvindeverdenen og paa hele landet. Ved sin ophøiede aand, ved sin verdensbetragtningens storhed, ved sin karakters høihed, og holdt oppe ved sit rige, varme hjerte, vedblev hun at være den samme under en vekslende skjebne. Hævet over de menneskelige tilskikkelser bar hun modgangen med ligevegt;

hun styrkede sine omgivelser ved sit mod. — Det tomme rum, som hendes bortgang efterlader, vil først rigtig aabenbare for os, hvor meget hun har gjort! —

Keiserinde Augusta gik videre paa den vei, som hendes moder og bedstemoder havde anvist hende:

Hendes trang til at gjøre godt viste sig meget tidlig. Af et brev til fru Batsch i november 1835 fremgaar det, at hun allerede dengang stod midt i sin velgjørenheds-virksomhed. Nogle aar senere feirede man 25-aars-jubilæet inden den patriotiske kvindeforening, som hendes moder havde stiftet; og Augusta lod forfatte foreningens historie.

Hvad der om et aarhundrede vil staa igjen af hendes bedstemoders og hendes moders arbeide, vil det blive fremtidens sag at afgjøre. Meget af det, som disse to udmerkede kvinder satte sin autoritet og sine kræfter ind paa at fremme, meget af det, som de med kjærlige hænder hegnede om, vil kanske være sygnet hen og glemt. Men det eksempel, der gav deres datter og datterdatter mod til at tage op deres virke, vil ikke have holdt op at bære frugt.

»Den betydningsfulde stilling, som keiserinde Augusta har indtaget i den praktiske menneskekjærligheds historie,« har professor Virchow udtalt*), »bliver beundret langt udover Tysklands grænser, ja, jeg tør sige i alle civiliserede lande. Lige til sin død beskjeftigede hun sig utrættelig med at grund-

---

*) Ved slutningen af den lægevidenskabelige kongres i Berlin 1890, hvor man i varme ord mindedes keiserinde Augusta og hendes virken.

lægge sygehuse og asyler. Hun hjalp dem frem og bandt velgjørénhedsforeningerne sammen. Hun viste os de bedste veie til at lindre sygdom og lidelser. Og hun har indlagt sig uendelig fortjeneste ved i videste betydning at bringe de midler til anvendelse, som internationale selskaber og fortrinsvis «det røde kors» har frembudt. Sygepleiens historie bevarer mindet om talrige fremragende kvinder, lysende forbilleder for sin tid og efterslegten. Men intet eksempel er bekjendt paa, at en kvinde saa indgaaende som hun har søgt at løse de største opgaver i en gjerning, der omfatter alle menneskekredse og baade fred og krig.»

* * *

Før Augusta blev dronning havde hun været en søgende aand. Hun havde forsøgt sig som kunstner; litteraturen og musikken havde været hende kjære. De havde beredt hende nydelsesrige timer; men de havde ikke fyldt hende helt.

I Koblenz var hendes levende interesse bleven vakt for fattigdommen og for nøden; hun havde givet sig tid til mere end en flygtig kigen ind i mørke forhold. Hendes iver havde dog ikke endnu været stor nok til at vise hende et regelmæssigt arbejde for andre som det bedste surrogat for lykken.

Med dronningeværdigheden kom nye og større pligter. Paatrængende bedende sværmede rundt hende overalt; bønskrifter uden tal regnede ned over denne kvinde med den brudte helbred. Det var ikke fra den ene dag til den anden, at hun

lærte at glemme sig selv. Men hendes kræfter voksede med ansvaret; og da hun fandt sit rette virkefelt, begyndte den bedste del af hendes liv.

I de lazaretter, som hun flittig besøgte, saa hun en elendighed saa nøgen, at hendes medlidenhed ikke fandt ord. Hun følte stik paa disse vandringer; hun følte sig hjælpeløs ligeoverfor den hjælpeløse nød!

Da krigene brød ud, blev pleien af de saarede hendes hjertesag. Krigens rædselsfulde følger, som hun saa for sig, var tusinde gange værre end hun havde tænkt.

Ved paraderne, som hun havde overværet i fredstid, havde hun seet soldaterne skride forbi, glade, i sluttede rækker, med vajende flag og under musikens klang. Nu saa hun dem paa straa, blodige og ukjendelige. Arme og ben amputeredes; de stønnede under smerten. Hun følte sig rystet i sit hjertes inderste.

Hvor ofte maa hun ikke have været fristet til at vende sig bort fra de billeder, der rullede op for hende, hvor ofte maa hun ikke have krympet sig under alt det, som hun var vidne til. Men hun sparede ikke sine nerver for pinlige indtryk. Hun var undertiden unødig grusom mod sig selv;

En officer laa i skrækkelige smerter. Han havde mistet sin næse; hans blodige ansigt var noget af det modbydeligste, man kunde tænke sig.

Man bad dronningen om ikke at gaa hen til sengen; men hun hørte ikke paa lægernes og pleiesøstrenes raad.

Hun satte sig hos den syge og talte kjærlig til ham.

Hendes medfølelse bragte ham til for et øieblik at glemme, hvad han led. Uden anelse om sit grupvækkende udseende reiste han sig pludselig, greb dronningens haand og kyssede den. Ingen muskel fortrak sig i hendes ansigt; hun blev endnu siddende en stund og tog afsked i hjertelige ord. Men da hun kom udenfor, sank hun afmægtig sammen og mumlede:

«Min Gud, min Gud! hvor forfærdeligt.» —

For ikke mere end femti aar siden var sygepleien i felten langt fra organiseret som nu: krigsvedtægterne tillod at bombardere ambulance, at tage militærlæger og den militære sygepleies funktionærer til fange, at plyndre hospitalerne, hvor fiendehærens saarede laa. Det var barbarisk, men det var tidens skik!

Efter den italienske krig 1859 kom ideen om de saaredes neutralitet for første gang offentlig til orde. Den neapolitanske læge Palasciano bragte den frem i et foredrag. Han gav stødet til Genferkonventionen.

Tanken blev gjenstand for bearbejdelse fra forskjellige sider.

I første række medvirkede den schweiziske forfatter Henri Dunant til sagens fremme. I sin bog «Erindringer fra Solferino» skildrede han glødende den elendighed, som de saarede havde gennemgaaet i Italien. Han fremholdt, at, for at skabe bedre tilstande under kommende krige, var det ikke blot nødvendigt, at det militære sundhedsvæsen kunde nyde godt af neutralitetens fordele; der maatte tillige organiseres frivillige hjælpekorps, som i krigstilfælde kunde supplere de offentlige,

utilstrækkelige foranstaltninger for de saaredes tarv.

Hans beskrivelse af nøden vakte stor opmærksomhed. En forening «for det almene vel» traadte sammen i Genf 1863. Dr. Palasciano og Henri Dunant havde kaldt den militære sygepleies neutralitet og de frivillige hjælpekorpsers organisation for grundvolden for forbedringer. En komité blev nedsat, der skulde raadslaa om, hvordan man kunde udføre de to herrers planer.

Da komitéen var færdig med sit arbejde, sammenkaldte man en international konference til sagens endelige ordning (*Comité international de la Croix-Rouge*). Den traadte sammen i Genf, hvor der mødte officielle udsendinge fra Østerrige, Spanien, Frankrige, England, Nederlandene, Preussen, og seks mindre tyske stater, samt fra Sverige og Schweiz; samtidig indløb tilslutningsadresser fra Belgien, Danmark, Italien og Portugal.

Under forsæde af den anseede schweiziske general Dufour kom de tilstedeværende repræsentanter for fjorten staters regjeringer til enighed om sagen. Genfer-konventionen blev undertegnet den 22de august 1864, ifølge hvilken syge og saarede og alt, hvad der hører til den militære sygepleie, tilkjendes neutralitet i krigstilfælde.

«Det røde kors» blev foreningens merke. Og den internationale overenskomst blev lidt efter lidt tiltraadt af alle europæiske stater. —

Man havde allerede under Krim-krigen seet kvinder ofre sig for sygepleien, deriblandt Augustas to veninder, storfyrstinde Helene af Rusland og miss Florence Nightingale. Hovedstødet

til dronningen af Preussens fremragende og vel-signelsesrige arbeide paa sygepleiens omraade skyldes dog ikke disse to damer, men Henri Dunants ovennævnte skrift. Mod slutningen af 1862 havde den schweiziske greve Pourtalès, der stod i dronningens tjeneste, gjort hende opmærksom paa *«Souvenirs de Solferino»*.

«Jeg forstod Dem straks,» sagde hun senere til Dunant. «Jeg var saa bevæget, at jeg gik til kongen med Deres skrift, for at han skulde læse det!»

Hun gjorde alt for at udbrede hans grundsætninger i sit land. Da han september 1863 kom til Berlin, støttede hun ham energisk. Dunant har taknemlig erkjendt, at af alle fyrstelige personer har Augusta været den, som har indlagt sig den største fortjeneste med hensyn til istandbringelsen af den internationale overenskomst: «Det røde kors».

Hendes egne sygdomme styrkede hendes iver for at hjælpe de andre, der led. Paa sygeleiet, i de lange søvnløse nætter, lagde «det røde kors's» anliggender beslag paa hendes tanker. Et rigt livs erfaringer gjorde hende i aarenes løb til en stor autoritet paa alle omraader, som staar i forbindelse med denne institution. Hendes utrættelige, samvittighedsfulde arbeide var gennemtrængt af dyb pligtfølelse. Tyve aar senere fremhævede professor Virchow endnu med beundring, hvor nøie hun satte sig ind i alt, naar hun besøgte lazaretterne, og hvordan hun fastholdt og forstod at knytte nye traade, naar hun havde grebet en idé.

Blandt befolkningen brød Augustas bestræbel-

ser sig kun langsom bane; man havde i begyndelsen liden forstaaelse for dem. Men hun tabte ikke modet; thi selv var hun ikke i tvivl om, at det vilde være hende forbeholdt at føre lazarvæsenet ind paa nye baner.

Den 6te februar 1864 stiftede hun den første preussiske forening til pleie af saarede og syge krigere. Wilhelm og Augusta overtog i forening protektoratet over samme; og den fik en stor opgave at varetage under den slesvig-holstenske krig.

Sjelden har en krig været mere upopulær end krigen 1866 mellem Østerrige og Preussen. Man bestormede kong Wilhelm med bønner om at opretholde freden for enhver pris.

Venskabet med Østerrige hørte til hans hus's traditioner; ugjerne gav Wilhelm I sit samtykke til krig. Da han havde bestemt den, var han imidlertid rede at føre den til ende.

Hans gemalinde havde i den tid haarde kampe at bestaa. Hendes svigersøn stod i fiendernes række. Hun faldt paa knæ for kongen og bøn-faldt ham om at afstaa fra sin plan.

«Nu er det for sent,» sagde han, idet han løftede hende op. «Krigen er besluttet!» Med øiet vendt mod Fredrik den stores statue tilføiede han:

«Selv om alle er mod mig, stiller jeg mig i spidsen for min armé. Jeg vil heller gaa under med den end give efter i dette livsspørgsmaal!» —

Ved krigens udbrud var Augusta i Koblenz. Hurtigst muligt vendte hun tilbage til Berlin.

En stor byrde blev lagt paa hendes skuldre; arbeidet syntes hende næsten uoverkommeligt.

«I begyndelsen af krigen maatte jeg vaage over altsammen,» sagde hun senere til Henri Dunant; «kongen havde ladet mig blive alene igjen i Berlin med koleraen!»

Hendes eksempel opmuntrede de kongelige prinsesser til at følge hende. Senere sluttede utallige andre kvinder sig til hendes kjærlighedsverk, og det beredte hende en stor tilfredsstillelse, at «det røde kors's» virksomhed udjevnedes standsforskjel.

«Deres arbeide har forenet os alle,» sagde hun til Dunant. Med stolthed bar hun under krigen det hvide baand med det røde kors om armen. Da hun senere i en engere kreds modtog Henri Dunant som sin gjest, bar hun ligeledes dette baand om armen for at hædre ham.

I alle tyske byer nedsatte man komitéer, der samlede frivillige bidrag til pleien af de saarede.

Foreningernes centralkomité modtog under felttoget 1866 tolv millioner mark. Den holdt et hjælpekorps af 200 lønnede funktionærer; og 250 frivillig arbejdende kvinder var beskjeftigede med at sortere og ekspedere de naturalier, der strømmede ind til foreningens behov.

Den første krig havde vist, hvor meget der var at gjøre for villige hjerter og fiittige hænder; den havde ogsaa bragt det egentlige vendepunkt i dronningens liv! Havde hun i begyndelsen bragt et offer ved at besøge hospitalerne, fandt hun nu en tilfredsstillende virkekreds der. Hun forbedrede sygehusene. Utrættelig søgte hun at skaffe de saarede hjælp, at lindre savnet for de faldnes efterladte. Den iver, hvormed hun drev til arbeide, den hengivenhed, hvormed hun ofrede mid-

ler og omtanke, jagede ligegyldighed bort fra hendes vei og vakte slumrende viljekraft hos dem, som kom i berøring med hende.

Det var ikke adelsbrevet eller den høie rang, som i den tid berettigede til at mødes med hende: menneskekjærligheden var det fribrev, som gav adgang til at træde ind i hendes palads.

En heftig kolera-epidemi sluttede sig, som antydet, til krigens rædsler. Snart efter kampens begyndelse blev det kongelige hus hjemsøgt af sorg; Sigismund, kronprinsens tredie søn, døde, medens faderen var i felten. Dronningen ilede til leiren ved Neisse for at trøste sin søn. Hun besøgte militær-lazarettene i forskjellige byer, og hun var som hjemme blandt de saarede i Berlin.

De heldige resultater af hendes bestræbelser ledede til forøget virksomhed. De indgjød hende den tro paa egne evner, det mod, som længe havde slumret.

Ved at række haanden til oprettelse af provisoriske lazaretter og proviantstationer ydede hun en uvurderlig hjælp. Hun var paa færde overalt, opmuntrede alle kredse til arbeide; og det var ikke hendes mindste fortjeneste, at hun saa vel forstod at hverve rekrutter.

Fyrstinder og ministrenes og generalers fruer mødtes med skuespillerinder fra smaatheatrene. Mellem de damer, der nærmede sig, fandtes paa-trængende snobber, hvis høieste ærgjerrighed var at indaande hofluft og komme i berøring med kongelige personer. Hun modtog ogsaa dem med

venlighed, — hvor det gjaldt velgjørenheden, kunde hun overvinde sig til alt!

Hun trængte mennesker, med hvem hun kunde afhandle sine planer. Med forkjærlighed grupperede hun damer af borgerstanden om sig; thi deres praktiske sans gav hende nyttige vink. Kvindeforeningernes møder, som før havde bundet i fraser, blev under hendes ledelse en udvekslen af alvorlige meninger; der kom handlinger istedetfor leg med ord. Lidt stivt maatte det vel blive ved at være, hvor dronningen var tilstede; men virksomheden tog saa megen plads, at der ikke blev rum for mange ceremonier.

Arbeidslivets herlighed havde grebet hende. Ivrig drog hun ugifte kvinder ind i sit verk. God vilje og menneskekjærlighed — det indsaa hun — var ikke nok til at gjøre kvinden skikket til sygepleiens ansvarsfulde gjerning. Den maatte studeres grundig og bygges paa alvor og forstaaelse; derfor gjorde hun sig umage for at vinde døtre af de dannede klasser for det virke, som hun satte saa høit.

Hun forbandt en skole for sygepleiersker med Augustahospitalet, som hun oprettede i Berlin. I skolen fik unge piger af alle stænder sin uddannelse; men hun bestemte, at blot adelige damer skulde ansættes i hendes hospital. »Thi,« sagde hun, »vel har vi mange stiftelser for døtre af adelige familier, men vi har ikke en eneste, der aabner dem veien til nyttig virksomhed!«

Her fandt de arbeide, selvstændighed og en tilværelse, der var fri for økonomisk bekymring. Mere end én, der havde begyndt sin ungdom paa

hofballer, i hul selskabelighed, lærte af sin dronning, at »aldrig kan varig lykke grundes paa skjælvende nerver, men vel paa resignationens marmor, selv om den kjøler*».

Som ovenfor antydet var en mængde kvindeforeninger bleven stiftede i krigstiden under hendes beskyttelse. Man havde oprettet nye lazaretter og forsynet de gamle med pleiersker, med penge og naturalier; man havde organiseret indsamlinger, fordelt udbyttet af disse, understøttet soldaternes og landeværnets familier, invaliderne, enkerne og de faldnes børn.

Brugbare kræfter havde samlet sig rundt dronningen, medens krigen stod paa; og da freden kom, gjorde hun skridt til at fortsætte sin virksomhed.

Foranlediget af fredsfesten, som afholdtes den 11te november 1866, offentliggjorde bladene et opraab, der var undertegnet af høitstaaende kvinder og mænd. Man opfordrede de hvervede kræfter til vedblivende at holde sammen og nye til at flokke sig rundt dem. Enhver uberygtet, gift og ugift kvinde blev anmodet om at være med at lægge haanden paa verket.

Kvindeforeningen stillede sig efter fredsslutningen et dobbelt maal: Den vilde paa den ene side forvalte og opretholde de erhvervede midler; paa den anden side vilde den skride ind og hjælpe, hvis der opstod epidemier, dyrtid eller oversvømmelser.

---

*) Werner von Heidenstam.

Snart fik man dog se, at den voxsede ud over den afstukne ramme.

Havde man i begyndelsen hovedsagelig rettet blikket mod dens gjerning i krig samt dersom uforudseet nød brød ind, indsaa man lidt efter lidt, at grænsen maatte udvides, hvis ikke veksten skulde hemmes. Man begyndte at forstaa, at hver forening inden sin kreds burde søge løbende opgaver: at man burde arbeide for de syge, for enker og faderløse, for forsømte børn, for unge pigers uddannelse. En forandring i statuterne fandt derfor sted 1869.

Denne forandring afslutter foreningens første periode, organisationens tid. Med krigsaaret 1870 kommer atter handlingen. —

Ogsaa da den tysk-franske krig blev erklæret, var dronningen i Koblenz; den 21de juli kom hun tilbage til sin hovedstad.

Ti dage efter reiste kongen til krigsskuepladsen.

Hans gemalinde fulgte ham til banegaarden. Hun vidste, hvad krigen koster af menneskeliv og oïre; medens folkets raab bruste om hende, fædrelandssange lød og man viftede med lommetørklæder, græd hun uophørlig i den aabne vogn.

Enkedronning Elisabeth kom til Berlin for at tage del i de saaredes pleie; kronprinsesse Viktoria gjorde sig nyttig. Men Augusta var arbejdets sjæl. Nu viste det sig, hvor meget hun og hendes stab havde lært under de foregaaende krige: da striden mod Frankrige brød ud, stod Tysklands frivillige militære sygepleie langt bedre rustet og organiseret end før.

Jeg har i første kapitel fortalt, at hendes op-

raab lød: »Hjælp maa sendes til Rhinen!» Jeg har fortalt, at folket i den tid jublede ved hendes vinduer, at hun opildnede pleierskerne ved sin begeistring og sin iver; jeg har endelig fortalt, at naar hun forlød de triste lazaretter, bar hun det bedste med, som man kan skjenke en dronning: undersaatters og fienders rørende tak!

Selvfølgelig var arbeidet inden »det røde kors» langt større under krigen 1870—71 end det havde været 1866.

Det vilde fore for langt at gaa ind paa enkelt-heder, at skildre, hvordan Augusta og hendes hjælperer var ligesaa utrættelige som fulde af mod.

Hvilket uhyre omfang den virksomhed havde, som hun kaldte til live, gaar frem af følgende tal:

Faa dage efter krigens erklæring var 2,000 komitéer i arbejde under ledelse af hovedforeningen i Berlin. 56 millioner mark blev indsamlede. Under paavirkning af dronningen oprettedes 677 privat-lazaretter. 4,431 mænd og 1,703 kvinder reiste til krigsskuepladsen for frivillig at tage del i sygepleien. Hjemme var 13,429 personer beskjeftigede med at pleie de saarede. Man modtog naturalier til en værdi af omtrent 15 millioner. Alene i høstmaanederne 1870 fik den patriotiske kvindeforening i Berlin 4 millioner klædningsstykker samt over 1,000 centner madvarer til fordeling.

»Idet jeg tager afsked fra mine tropper, der bliver tilbage paa fransk grund,» skrev Wilhelm I ved krigens afslutning til sin gemalinde, »føler

jeg trang til at udtale for Deres majestæt, hvor dybt og glædeligt det har bevæget mig at være vidne til den omsorg, som er bleven arméen til del under Deres majestæts foregang og beskyttelse, og som er kommen fra hele riget og har været under hele felttoget.

Foreningen til pleie for de saarede og syge krigere fuldbyrdede paa humanitetens omraade den tyske enhed, medens vort fædrelands politiske enhed endnu bevægede sig i ønskernes kreds. Da fiendtlighederne begyndte, dannede den sig til et fast organiseret legeme, hvor samtlige tyske stater var repræsenterede, og som hjælpeforeninger i Amerika rakte haanden over havet. Med glæde har jeg seet, hvordan denne sammenslutning af alle tyske kræfter, denne almindelige offervilje har muliggjort arbejder, der overstiger enhver forventning, og som væsentlig har bidraget til at opretholde arméens friskhed og kraft under krigens besværlighed. Den taknemmelige erindring herom vil leve uudslettelig i arméen og folket! Jeg kan ikke bedre bevise min tak og min anerkjendelse end ved at bede Deres majestæt om i mit navn at ville udtrykke den for centralkomitéen.»

IX

Forholdet mellem konge og dronning. — Kronprinsen og kronprinsesse Augusta i det daglige liv. — Hendes lille thecirkel.

Mellem Wilhelm og Augusta var alt efter kroningen blevet ved at være som før. Hun havde elsket ham i ungdommen. Trods skuffelser holdt hun inderlig af ham fremdeles; og hvor hun var istand til det, omgav hun ham med alt, hvad der kunde bidrage til hans velbefindende og bekvemmelighed. Men uforenelige modsætninger kan ikke smeltes sammen af en god vilje.

Hun formaade ikke at dele hans begeistring for krigersk hæder; hun kunde ikke forstaa den fornøielse, han fandt ved at kommandere sin armé. Lazaret-væsenet, som hun saa varmt interesserede sig for, blev visselig et berøringspunkt mellem dem. Men skjønt den gamle krigerkonge vel anerkjendte, hvad hun paa dette punkt havde udrettet, var det ikke frit for, at han fandt hendes iver for stor. Halvt spottende pleiede han at sige: »Keiserinden ønsker, at hun kunde lægge hver eneste saaret soldat i sin himmelseng!»

Var forholdet ingenlunde udmerket mellem den gamle keiser og keiserinden, saa var det imidlertid langt fra bedre mellem Wilhelm I og hans søn.

Sønnen forstod ikke sin fader. Faderen følte mistro mod sin søn og misbilligede næsten alt, hvad han foretog sig. Ligesaa populær, som »unser Fritz« var blandt borgerne i hovedstaden, ligesaa ringe tanker nærede keiseren om ham.

Maleren Anton von Werner fik i sytti-aarene det hverv at forevige keiserproklamationen. Han gjorde et udkast og leverede keiseren sin skitse, hvor de bekendte personer var grupperede i samme orden, som da begivenheden fandt sted i Versailles: Wilhelm I stod paa estraden, Bismarck tilvenstre. Kronprinsen stod tilhøire; kunstneren havde placeret ham med det ene ben paa forhøiningens nederste trin.

Keiseren tog skitsen i øiesyn, bemærkede kronprinsens stilling og rynkede brynene. Saa tog han en blyant og strøg en tyk streg over sønnens høire ben.

»Endnu ikke!« sagde han lakonisk.

»Sønnen af en godsherre,« ytrer Gustav Freitag i sin bog: »Der Kronprinz und die deutsche Kaiserkrone«, »der med sin husstand bor i en sidebygning paa faderens eiendom og som for hver skilling er henvist til de indkomster, som hans fader har udsat for ham, ja, hvis børn faar af bedste-faderen det, som de behøver, og hvem der maaske som beskjeftigelse anvises opsigten over park-anlæggene paa godset, — en saadan mand vilde, hvis han som femti-aarig maatte taale et saa-

dant afhængighedsforhold, blive betragtet som meget ulykkelig.

Og dog er dette den tyske kronprins's stilling ifølge husloven og gammel orden; — fyrstens personlighed kan intet ændre deri! En afhængighed af den regjerende herre som den, der i Preussen er nedarvet efter gammel skik, øver i stort og smaat indflydelse paa sønnens forhold til faderen og paa den hele opfatning af familierettigheder og pligter. Hvor gode menneskene end er, saa hviler en slig ufrihed paa den afhængiges sind; og dette tryk vil føles mere og mere pinlig med aarene.»

«Ude blandt befolkningen,» fortsætter Freitag, «stod partierne under tryllemagten af hin oldingskikkelse, som henviste alle fordringer — berettigede og uberettigede — til fremtiden. Men ham, der stod ham nærmest i ære og i folkets kjærlighed, henlevede tiden, medens det keiserrige befæstedes, som han varmt havde efterlængtet, skudt tilside i daadløs venten! Han følte tomheden. Der indtraadte en vis træthed; og der kom en forstemthed over ham, som voksede og tog til. — — Hvis han havde været udrustet med sterk handlekraft, vilde han, trods mange hindringer, have sat igjennem at deltage i statsstyrelsen paa de felter, som ikke fortrinsvis laa faderen paa hjerte. Men han besad ganske vist Hohenzollernes flid og pligt-troskab, hvor det gjaldt opfyldelsen af opgaver, der var stillede, dog ikke deres skaberglæde og foretagelseslyst.» —

Den hensynsfulde, elskværdige fyrstes godhed har ingen draget i tvivl, men vel hans karakters

fasthed. Fra at være en begavet, freidig prins, som nationen med forhaabning saa op til, sank han i manges øine ned til at blive en upraktisk mand, der gik i sin hustrus ledebaand.

Han havde ikke arvet sin faders lidenskab for uniformen; — paa reiser saa man ham bestandig i borgerdragt! Uden lyst og interesse var han bleven tvunget ind paa den militære bane.

Det var fredens sysler, som han satte mest pris paa. Navnlig elskede han de skjønne kunster. Han drev det vel ikke videre end til at blive dilettant; men han optraadte gjerne som kunstens beskytter. Han besøgte de lærdes forsamlinger, morede sig ved at være tilstede ved kunstneres møder og gik overhovedet folk imøde med udstrakt haand, som hans fader vendte ryggen til.

Ogsaa hans gemalinde nærrede interesse for kunst og understøttede den til en vis grad, hvor det ingen penge kostede hende. Medens hendes mand var dilettant, gjorde hun fordring paa at være kunstnerinde. Hun forsøgte sig som billedhugger under Reinhold Begas's ledelse; professor Hagen underviste hende i malning i hendes eget atelier. Man har dog villet vide, at hendes lærere har den største del i de kunstverker, som bærer hendes navn.

Viktorias blev aldrig populær i Tyskland, og hun gjorde sig ei heller umage for at vinde hjerter. England syntes hende at være det eneste land, hvor det var godt at leve; de engelske statsinstitutioner syntes hende at være de eneste rigtige og sunde. Hun pleiede at fremhæve det britiske rige paa sit nye lands bekostning. Da Bismarck

en aften tillod sig en kritik over hendes føde-land, blev hun karmosinrød af vrede og raabte forbitret:

»Husk paa, fyrst Bismarck, at jeg er engelsk prinsesse!«

»Deres kongelige høihed tager fejl,« svarede kansleren. »De er ikke længer engelsk prinsesse, men tysk kronprinsesse!«

De ikke særdeles talrige vindende egenskaber, som hun besad, sparede hun for sin mand og for slegtninge, naar de var hende sympatetiske. Ved det preussiske hof var hun lidet yndet. End ikke til alle sine børn stod hun i hjerteligt forhold; det er navnlig bekjendt, at der fandt rivninger sted mellem hende og den nuværende keiser.

Let er det at forstaa, at kronprinsessen og hendes svigermoder ei kunde have mange berøringspunkter. Storhertuginde af Weimar havde opdraget sin datter til at agte formerne; og Augusta kunde ikke tænke sig et hoffliv uden dem. Men medens man hos Maria Paulowna intet havde bemærket, der var paataget, fordi hendes hjertes varme gjød liv i de former, som hun satte pris paa, lagde den liden kjærlighed, hun mødte, i tidens løb en glassur af kjølighed om hendes datters person. Ligeoverfor hof og tjenerskab afkastede keiserinden sjelden sin tvungne ro. Det beherskede, overlegne forlod hende ikke heller, hvor hun repræsenterede. Hun vandrede afsted, indpakket i et hylster af etikette; og trods hendes opofrelser i velgjørenhedens tjeneste, har man vanskelig for at tænke sig hende umiddelbar.

I ungdommens hede havde hun skadet sig ved

sin heftighed. Lidelsen havde ikke gjort hendes sind mere roligt, kun beherskede hun sig bedre end før. I virkeligheden var den kulde, som hun bar til skue, en maske, som hun havde sat paa under vanskelige forhold, — den ydre ro var en frugt af indre strid! Men engang paasat blev den et værn, bag hvilket hun skjulte, hvor ofte hun skuffedes i sin trang til kjærlighed; og hun løftede den ikke for at vise sit rette ansigt.

Augustas formelle væsen virkede alt andet end tiltrækkende paa den jevne englænderinde, der hadede al etikette. Utallige historier fortaltes i Berlin om Viktorias opposition mod sin svigermoder. Her følger en enkelt:

Julemarkedet i den tyske hovedstad afholdtes altid paa pladsen foran slottet.

Det var den første vinter efter kronprinsessens bryllup; hun saa travlheden paa afstand og fik lyst til at iagttage den nærmere.

Uden følge, indhyllet i et shawl løb hun ned mellem boderne, købte honningkager, spiste dem og passiarede med mændene og konerne, som handlede.

Augusta bemærkede det lille optrin fra sine vinduer. Det behagede hende ikke, at hendes søns gemalinde satte formerne til side; hun sendte en hofdame ned og lod prinsessen anmode om at afbryde sin morskab.

Men Viktoria gav svigermoderens udsending et uhøfligt svar og blev ved at spadserere dernede. —

Kronprinsessen havde ikke været gift mange aar, før baade hun og Augusta forstod, at de ikke passede sammen. Saa trak de sig mere og

mere tilbage fra hinanden; keiserinden førte overhovedet et mere og mere tilbagetrukket liv.

De rum, som hun beboede i anden etage af slottet, var rammen om hendes ensomme tilværelse. De var hverken talrige eller særlig elegante; men de bar sin fornemme, aandrige beboerindes præg.

Ad en bred marmortrappe kom man fra slottets vestibule til et forværelse, gennem hvis aabne døre man saa ind i vinterhaven, der var fyldt med palmer og blomster. Paa den anden side førte fløjdøre ind til Augustas modtagelsessal.

Dagligstuen og hendes arbejdsværelse stødte op til salen, hvis vegge var prydede med malerier af berømte kunstnere.

Keiseren pleiede at aflægge sine visiter i dagligstuen; ved et lidet mosaik-bord i dette rum indtog majestæterne ofte et maaltid sammen.

Paa borde og skabe i arbejdsværelset var der opstabledt erindringer om begivenheder i hendes liv; ved vinduet saas en engel, udført i hvidt marmor. Paa skrivebordet stod billeder af hendes slegt i mange udgaver. Her havde hun ogsaa ladet opstille et udskaaret schwarzwalder-ur, som storhertuginde af Baden havde foræret hende. Foran dette skrivebord tilbragte hun den største del af sin dag.

Ved siden af arbejdsværelset, hvis vinduer vendte ud mod opera-pladsen, laa keiserindens bibliotek og hendes sovekammer. Den brede seng i rummets midte blev aldrig benyttet. En smal sygeseng, som kunde stilles om og forandres, var opslaaet for at skaffe den lidende fyrstinde lindring.

Ud mod gaarden laa hendes toilette-rum, langs

hvis vegge hun havde ladet indrette hylder med eiendommelige prydelser: en samling paaskeæg, tildels værdifulde arbejder fra de kongelige porcelænsfabriker, der var bleven oversendte og overrakte hende til forskjellige tider.

En trappe af jern grænsede til toilette-værelset; den førte ned til Wilhelm I's privat-bibliothek. Der pleiede monarken at spise frokost, og Augusta gjorde ham meget ofte selskab, naar hun ikke var altfor syg.

Hendes ubønhørlig fastholdte diæt kunde man ikke mindst takke for, at det affældige legeme saa længe var istand til at trodse sygdommens stormløb.

De ydre omrids af hendes liv udmerkede sig ved den største punktlighed: Hver morgen drak hun en kop sterk the eller kakao. Saa fulgte klokken elleve hendes anden frokost, der bestod af kraftig kjødsuppe. Til middag nød hun gjerne lidt vildt samt spinat. Dertil drak hun et glas gammel malaga, som hun blandede med vand.

Om aftenen tog keiserinden atter en kop the, lidt is og kage; som oftest gik hun tilsengs klokken ti.

Hun overholdt strengt dette regelbundne liv fra midten af seksti-aarene indtil døden.

* * *

Maaske netop fordi sygdom og forhold tvang keiserinden til at trække sig ind i sig selv, følte hun trang til at se mennesker om sig.

Naar hun de lange dage havde lidt under for-

ladthed, naar lidelserne længe ad gangen havde negtet hende arbejdets trøst, lod hun sig om aftenne fra sine egne værelser heise ned i første etage ved hjælp af en maskine, som var indrettet til dette brug.

Hun tog plads i theværelset, — en langagtig sal ved siden af de rum, der var forbeholdte storkertuginde af Baden; her samlede hun tre-fire gange ugentlig en snever kreds.

Det var næsten altid de samme ansigter, som mødtes. Man kjendte hverandre saa godt, at man trods bedste vilje umulig kunde finde noget nyt at tale om. Og skjønt sladder og bagtalelse var planter, der fandt pleie i keiserindens theværelse ligesaavel som alle andre steder, blev de stadig gjentagne selskabsaftener med sit thebræt og sine smaakager uhyre trættende og lange.

Fængslet til sin lænestol gjorde vertinden paa sin afmaalte maade uophørlige forsøg paa at holde konversationen igang. Men hendes maade at tale paa var stereotyp. Skjønt de tilstedeværende havde den største høiagtelse for keiserinden, eiede hendes konversation ingen tiltrækningskraft; damerne gabede bag sine vifter og herrerne smaasov i lænestolene.

Naar keiseren viste sig, kom der lidt liv i salen; han var altid venlig, men blev kun kort.

Til den faste stok, som aften efter aften, aar ud og aar ind paraderede i theværelset, hørte overhofmesterinden, grevinde Perponcher-Sedlitzky, som i begyndelsen af sytti-aarene fulgte grevinde Schulenburg i embedet. Med sit smukke venlige ansigt, sin forbindtlige holdning og sin

sorte paryk syntes hun i sit rette element ved herskerindens side. Igrunden var alverden hende ligegyldig; men hun var alverdens gode ven. Hun var altid forekommende og forstod at sluge bitre piller med et yndigt smil.

Grevinde Maximiliane Oriola, Bettina von Arnims datter, var kommen til hoffet, da hun var ganske ung. Som følge af den intime gunst, hvori hun en tidlang stod til Wilhelm I, opnaaede hun aldrig mere end en taalt stilling hos hans gemalinde.

Grevinde Oriola var iøvrigt godmodig og likt af mange. Sandsynligvis vilde hun have været endnu mere afholdt, dersom hun ikke havde tænkt for meget paa, at hun havde været en skjønhed, og for lidet paa, at hun ikke længer var det.

Klogere og betydeligere var keiserindens første paladsdame, den pukkelryggede grevinde Adelaide Hacke. I keiserindens theværelse smilte hun til alle; men hendes falske øine viste, at munden ikke talte sandt. Vendte man hende ryggen, kunde man være sikker paa at faa sit pas paaskrevet. Og da hun sværmede for det historiske, slog hun sig sjelden tiltaals med det onde, som hun vidste om sine venner; hun tog forældres og bedste-forældres skandaler med i betragtning og vartede op med dem, naar hun fandt leilighed dertil.

Forsaavidt Augusta virkelig havde en fortrolig — men ved hoffet mente man, at hun var tilbageholdende mod alle! — maa dette have været hendes første kammerfrue, frøken Marianne von Neindorf.

Frøken von Neindorf var kommen i hendes

tjeneste før revolutionen 1848; hun havde seet prins Fritz og prinsesse Louise vokse op. Og hun ofrede sin egen sundhed for at pleie sin herskerinde.

Dette var en af grundene til, at keiserinden traadte i et forhold til sin tjenerinde, saa tillidsfuldt og fortroligt, som til neppe nogen anden.

Ved hoffet var kammerfruen en frygtet person; thi man vidste, at hun kunde øve stor indflydelse, hvis hun vilde. Grevinder og andre høibaarne damer sad timevis, og ventede paa hende; frøken von Neindorf, der var sig sin magt bevidst, fandt fornøielse i at lade dem vente ofte og længe!

Det sterke kjøen var repræsenteret i keiserindens theværelse bl. a. af kabinetssekretæren, baron Bodo von dem Knesebeck, Augustas høire haand i velgjørenhedssager og menneskeforagter paa grund af den falskhed, som han saa krybe rundt. Endvidere af grev Nesselrode, der var ligesaa ubetydelig som den anden var skarpsindig, ligesaa tilfreds med menneskene, som den anden var fuld af foragt for dem. Endelig af den føromtalte grev Wilhelm Redern*) og hans broder, samt af greverne von der Golz, Wilhelm Pourtalès og enkelte andre.

Udenforstaaendes kommen og gaæn dannede det oplivende element i denne kreds, hvor afveksling var det sjeldneste og bedste for dem alle.

Blandt de personligheder, der med mellemrum dukkede op, tiltrak hertugen og hertuginde af Sagan sig megen opmærksomhed.

---

*) Se kapitel IV.

De pleiede at dele sin tid mellem Paris, Berlin og Sagan. Naar de opholdt sig i den tyske hovedstad, beboede de et elegant palads »Unter den Linden».

Hertugen stod paa udmerket fod med de fremmede gesandter. Han stod sig ikke mindre godt med den gamle keiser, som ikke sjelden bød sig til gjest i hans hus; og han havde for vane at tale saa sagte med majestæten og at trænge sig saa tæt op til ham, som om han ikke havde andet end hemmeligheder at hviske ham i øret.

Ludvig Napoléon af Sagan havde i 1861 egtet komtesse Pauline, datter af grev Castellane, marechal af Frankrige.

Talte gemalen det forsigtige diplomatsprog, saa var fruén uforsigtig og høirøstet for dem begge. Hun oversprøitede hele verden med kvikheder og sarkasmer og var overhovedet et mere impulsivt og uforskammet menneske, end man skulde have troet det muligt at træffe i en saa eksklusiv kreds. Man kunde ikke kjede sig et minut i hendes selskab; hun vilde, som grev Paul Vasili udtrykker sig, »have været istand til at sætte liv i en statue ved at underrette den om dens feil.»

Augusta, der fandt enhver afbrydelse i ensformigheden kjærkommen, betragtede hertugindeén som den friske vind, der blæste liv i hendes cirkel. Naar prinsen og prinsessen af Sagan opholdt sig i Berlin, sendte hun dem uafbrudt indbydelser. Og da hertugindeén trods sit fritalende væsen var elskværdig og eiede det bedste hjertelag, stod hun og keiserindeén til sidste stund i et særdeles venskabeligt forhold.

Allerede det, at hertuginde var fransk af fødsel og havde franskmændenes sprudlende temperament, berørte Augusta paa en behagelig maade.

Hendes sympatier havde fra ungdommen været vendte mod det franske folk, fransk sprog og franske sæder. Hun holdt franske forelæsere og en fransk kammertjener. Hun førte sine dagbøger paa det franske sprog og læste fortrinsvis franske bøger. Kong Victor Emanuel skal engang spøgende have spurgt Napoléon III, om den preussiske kongefamilie ikke talte ligesaa godt fransk som han selv. »Kong Wilhelm taler meget godt fransk,« skal keiseren have svaret. »Hvad dronningen angaar, er det umulig at sige, at hun taler godt eller daarligt; hun taler nemlig som en fransk dame, der forener den fineste dannelse med et sjeldent talent for sprogets vellyd.«

Hvor og naar det lod sig gjøre, tog keiserinden parti for franskmændene. Paa et andet sted har jeg fremhævet, at da man stod foran Paris's bombardement, bad hun indtrængende Wilhelm I om ikke at tilstede dette. Hendes indblanding gjorde Bismarck rasende; han skal ved denne leilighed have udtalt:

»Skjorterne tjener ikke til andet end til at ødelægge politiken!«

Det franske gesandtskabs medlemmer blev stedse meget naadig modtagne af Augusta, som overhovedet yndede at beskytte udlændinger, der vilde akklimatisere sig i Berlin. Det fortælles, at hun en aften skal have ytret til en af de franske diplomater:

»Kan De gjette, hvad der bestandig har været

mit livs kjæreste drøm? At være en god liden borgerinde paa «chaussée d'Antin» og hver aften at se fransk komedie*.)» —

Fraseet keiseren og storhertugen og storhertuginde af Baden, som selvfølgelig var tilstede, naar de besøgte Berlin, saaes medlemmer af familien sjelden i keiserindens thesalon.

En undtagelse dannede prinsessen af Hohenzollern.

*) Disse træk var bekendte i Paris. Det var derfor intet under, at de franske blade, da hun var død, gav sin overvinders hustru det smukkeste eftermæle. Hun stod for dem som Europas mest fransksindede fyrstinde. I nekrologer, der strømmede over af ros, fremhævede de hendes store godgjørenhed, hendes egne kristelige sind. Pariserbladet «Le Temps» siger efter en længere, varm indledning: «Ingen franskmand kan tænke paa keiserinde Augusta uden med den mest respektfulde sympati. Vi behøver kun at mindes den deltagelse, som hun viste de franske saarede, der 1870 blev førte til Tyskland. Som dronning og keiserinde havde hun en moders omsorg for sine undersaatter under de krige, der næsten uafbrudt fulgte hinanden efter 1864; men en mere ophøiet følelse levede i denne heltkvindes sjæl, for hvem der ikke eksisterede seirherrer eller overvundne, naar man stod ansigt til ansigt med deden!» — Et andet fransk blad kalder hende med rette en af sin tids mest oplyste fyrstinder og roser: «L'esprit non seulement évangélique mais humain de la souveraine.» Et tredje blad udtaler: «L'impératrice était mieux qu'une femme à l'esprit élevé, c'était un cœur d'or.» Det fortsætter: «Je ne fais pas une phrase en disant qu'elle s'est de tout temps prodiguée pour soulager la souffrance et la misère.» — Det tør i denne forbindelse nævnes, at en af keiserindens sidste velgjørenhedshandlinger gjaldt en institution i Paris, en forening til beskyttelse for unge damer, som hun endnu i begyndelsen af aaret 1890 — faa dage før sin død — lod tilstille en større pengesum.

Det fyrstelige katholske hus Hohenzollern, som abdicerede 1849 til fordel for kongen af Preussen, havde altid vedligeholdt venlige forbindelser med det beslegtede protestantiske hus; de to grene af familien havde dog været skilte i fire hundrede aar. Men Tysklands keiser betragtes nu som familiens hoved, og medlemmerne af det katholske hus bærer titelen »prinser af blodet«.

Prins Karl Anton, jernbanekongen dr. Strousbergs kompagnon, efterlod tre sønner: Leopold, Karl og Fredrik.

Det var Leopold, den ældste, hvis kandidatur til den spanske trone gav anledning til den fransk-tyske krig. Han er preussisk general, men har mere smag for videnskaberne end for militærlivet.

Den næstældste er Carol, konge af Rumænien.

Prins Fredrik, den yngste af brødrene, tilbragte næsten hele sin ungdom i Berlin, men levede ubemærket før sit giftemaal. Da han 1879 egtede den nydelige prinsesse af Thurn-Taxis, den østerrikske keiserindes søsterdatter, tog keiserinde Augusta hjertelig hans gemalinde op i sin kreds.

Man havde været saa vant til at betragte prins Fredrik som privatmand og som en person uden ringeste betydning, at aristokratiet rynkede paa næsen, da Augusta gav prinsessen en hofdame og forlangte, at man skulde behandle hende som medlem af det kongelige hus.

Maaske fordi hun var ligesaa god og beskeden som hun var smuk, lagde flere af damerne hende for had; og herskerindens kvindelige omgivelser skal temmelig uforbeholdent have ladet sig merke

med, at de ansaa den lille prinsesse af Thurn-Taxis som et femte hjul paa hofvognen.

En anden dame af det katholske hus Hohenzollern var derimod meget velseet, naar hun med mellemrum af flere aar kom til Berlin: Elisabeth, dronning af Rumænien.

Kong Carol havde forladt Tyskland 1866, men vendte ofte tilbage paa besøg og forsømte da aldrig at vise sig i sin preussiske dragon-uniform. Han var yndet baade af den daværende kronprins og af den nuværende keiser; den modtagelse, som han fik, var derfor udsøgt forekommende.

Ikke mindre afholdt end han af de mandlige var hans hustru af familiens kvindelige medlemmer. Augusta elskede digterinden med det fine ansigt, de store, blaa øine og de lange lokker, der faldt ned over nakken. Naar Carmen Sylva traadte ind i theværelset, gik der en straalet af sol over keiserindens magre, medtagne træk, og øinene i det tankerige ansigt blev milde og varme. Begge havde lidt, og lidelsen havde udviklet dem begge: Den havde gjort Elisabeth af Rumænien til digterinde og Tysklands keiserinde til apostel for menneskekjærlighedens sag. Begge var fantasi-rige og følelsesrige, derfor forstod de hinanden helt.

X

Fra den fornemme verden. — Prinser og prinsesser. — Gjester i Berlin. — Bismarck og hans familie. — Moltke. — Basarer og subskriptionsballer.

Den attende januar 1871 havde keiserproklamationen fundet sted i speilsalen i Versailles.

Ligesom Preussen var steget i magt og anseelse ved krigens glimrende afslutning, fik hoffet i Berlin fra denne dag et mere storslagent præg end før.

Paa Wilhelm I's fødselsdag stimlede repræsentanter for de tyske monarkier sammen om den gamle keiser. Paa hans sidste fødselsdag saa man en samling fyrster, hvis lige verden ikke ofte har seet paa én plet: henved otti prinser og prinsesser kom med sit følge, og udsendinge fra paven og sultanen, fra keiseren af Kina og fra Japan mødte frem.

Den alderstegne hersker havde opnaaet det, som han havde tilstræbt under rastløse kampe: Et enigt keiserrige havde reist sig under ledelse af ham!

«Karl August, Deinen Träumen ward Gewährung,
Und Deinem deutschen Streben ward sein Lohn;
Zu Deines Namens rühmlichster Verklärung
Teilt Deine Enkelin den Kaiserthron.»

sang man i Weimar; thi sammen med sin egtefælle var Augusta gennem denne historiske episode bleven hævet fra dronning til tysk keiserinde.

Weimars datter med det høitidelige, ceremonielle ansigt er netop fyrstinden, der passer paa denne plads.

Ligesom hun med selvovervindelse bar legemlige smerter, overvandt hun sig til næsten aldrig at søge befrielse fra repræsentationens trættende pligt. Hvor meget hun end led, pleiede hun alligevel at vise sig ved hoffets fester; i prægtig paa-klædning opbød hun kunstens midler for at skjule, hvor affældigt hendes legeme var.

Naar hun ikke holdt ud at gjøre sin rundgang i salen, lod hun sig lede ind gennem en sidedør; hun blev siddende i sin rullestol, medens præsentationerne fandt sted, og forsvandt ligesaa lydløst, som hun var kommen. —

Jeg ser det for mig som idag: Det var mod slutningen af 1879. Kongen og dronningen af Danmark gjorde besøg i Berlin; det var første gang efter den slesvig-holstenske krig.

Der havde været galataffel ved hoffet, og om aftenen var der festforestilling i den kongelige opera.

Adelina Patti skulde synge «Lucia af Lammermoor». Fra øverst til nederst var huset fyldt af et festklædt publikum.

Keiserinden traadte ind i midten af den tredelte loge tilhøre for scenen. Kongen af Danmark gik paa hendes høire, dronning Louise paa hendes venstre side. Samtidig fyldtes sidelogerne: keiseren med prins Wilhelm kom frem nærmest scenen, prins Fredrik Karls gemalinde og andre prinsesser lagde beslag paa den lille loge tilhøre.

Augusta er mig uforglemmelig i det øieblik, da hun standsede ved brystværnet og de mørkeblaa øine saa ud over mængden.

Hun bar en hvid pelsverkskaabe; diamanter straaledede om halsen og paa haaret. Med en haandbevægelse saa indtagende elskværdig, men samtidig fuldendt kongelig, bad hun dronningen af Danmark om at sætte sig først. Dronning Louise gjorde en afværgende bevægelse, men keiserinden gjentog opfordringen; først da dronningen havde sat sig, indtog ogsaa hun sin plads.

Der var i maaden, hvorpaa hun satte sig ned, i de alvorlige, distinguerede ansigtstræk, i hendes væsens afmaalte ro, der var over hele denne værdige skikkelse noget, der tvang til ærbødighed. —

Efter krigen 1870—71 modtog det tyske keiserhof mange besynderlige gjester: Vicekongen af Ægypten, shahen af Persien, siamesiske og japanesiske fyrster ilede til Berlin.

Nyhedens tiltrækning vilde have sikret dem den bedst mulige modtagelse, om man ikke havde opdaget, at flere af de exotiske monarker havde vaner, der svarede lidet til hoffets skik og brug; de likte at spise med fingrene, pudse næsen i servietterne og pleiede at tørre munden paa ærmet af sit festskrud.

Da de høje asiatiske og afrikanske potentater anden gang meldte sig til besøg, var man ikke fuldt saa ivrig for at modtage dem som første gang; og Wilhelm og Augusta overlod til yngre medlemmer af familien at underholde dem, hvor dette lod sig gjøre.

Blandt de prinser og prinsesser, der omgav det gamle keiserpar, fæster øiet sig idag med størst interesse paa den nuværende keiser.

Mere ærgjerrig og eventyrlig end faderen, og med en karakter, der tidlig viste modvilje mod at tvinges ind i en form, stod han fra barndommen i oppositionen til sine forældre.

Modsat traditionen i Hohenzollernes hus, søgte kronprinsen og kronprinsessen at lede hans opdragelse mere i retning af det borgerlige liv end af militærlivet. Mange midler anvendtes for at naa dette maal; men alle var uden nytte. De militære interesser fik en overvældende plads i hans tænkning; han saa sig i aanden som krigspartiets fører, og han besluttede at følge sine forfædres tradition.

En forvridning ved fødselen, hvorved den ene arm fik en uheldelig svaghed, blev en hindring for hans udvikling som officer. Men hans energi besejrede vanskelighederne. Han blev en ypperlig svømmer, rytter og skytte. «Aldrig» har hans lærer, dr. Hinzpeter sagt, «har en ung mand i den preussiske armé været mindre fysisk anlagt til at blive en glimrende rytterofficer end den unge prins Wilhelm. Men da han virkelig blev det, da hans bedstefader saa ham føre sit husar-

regiment og hans som kavalleri-autoritet anseede onkel*) sagde til ham: «Det har du gjort godt. Det havde jeg aldrig troet!» — da havde han vundet denne fremragende stilling ved redeligt, ihærdigt arbejde.»

Den nuværende reise-keiser, hans impulsive, heftige karakter, hans blomstrende og hyppige taler vækker blandede følelser, skjønt man neppe tør tale høit om det i Preussen. Sikkert er det, at han som prins var saare afholdt, at hans livlige, hurtige aand, hans vindende, freidige sind og hans jevne, umiddelbare væsen vandt mange hjerter.

Hans gemalinde, Auguste Viktoria, er født den 22de oktober 1858 paa slottet Sommerfeld. Hun er ældste datter af hertug Frederik af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg; hendes moder, der er født prinsesse af Hohenlohe-Langenburg, er hertuginde af Kents barnebarn.

1879 gjorde prins Wilhelm et besøg hos hendes forældre, og kort efter hørte man rygter om en paatænkt forbindelse mellem dem.

Efter tilsyneladende at have skredet ind for at varetage hendes faders interesser, havde Preussen, som bekjendt, ladet hertugen sidde tomhændet efter den slesvigske krig. Bismarck mente, at man burde give hertugen opreisning og samtidig knytte Slesvig fastere til sig. Medens det preussiske folk fandt partiet for uanseligt, var kansleren ivrig for at faa det istand.

Det nuværende keiserpars bryllup forestod. Som

---

*) Fredrik Karl.

alle preussiske prinsesser skulde bruden holde indtog fra »Bellevue«; det var i vaartiden 1881*).

Sammen med nogle venner gik jeg »Unter den Linden«. Eftersom minutterne gik, stimlede masserne tættere og tættere sammen. Menneskerækker besatte fortougene; politimænd tilhest og tilfods holdt os alle som bag en usynlig mur.

Hurtigere, end man havde tænkt, blev det meldt, at øieblikket nærmede sig. Brudgommen red frem i spidsen for sit regiment. Keiserinde Augusta og storhertuginde af Baden kom ud paa slotsbalkonen. Nysgjerrighed var bredt over ansigterne paa gaden. Men ingen begeistring eller glæde var synlig; thi forbindelsen var ikke populær.

Endelig kom guldkarethen, hvor prinsessen og hendes svigermoder sad.

Den unge brud hilste til høire og venstre, medens mængden stirrede og nogle »Hoch« lød gjennem luften.

Jeg husker, hvordan vi betragtede hende, medens hun kørte ind, og hvordan vi alle fandt hende høist ubetydelig. Den dag var alverden paa det rene med, at fra hans side havde kjærlighed ikke havt det ringeste at gjøre med at bringe dette parti istand.

Skjønt man i begyndelsen blev ved at tale om, at prins Wilhelm som egtemand ikke afbrød sine forbindelser med demimondens verden, og skjønt man blev ved at finde prinsessen intetsigende, blev folkestemningen gunstigere, da hun var bleven moder. Hofpoeter skrev vers til de

*) Brylluppet fandt sted den 27de februar.

fire keiseres ære; og gruppe-billeder af oldefaderen, bedstefaderen, faderen og vuggebarnet fandt vei til rigets fjerneste kroge.

Næsten daglig kunde man se det unge par gaa gjennem gaderne i Potsdam, hvor de boede. Var veiret godt, spadserede de en tur i den nærliggende skov. Naar prinsessen kjørte ud, havde hun den lille prins Wilhelm*) med sig i vognen; og han var ikke bleven mange aar gammel, før hun fik ham til at hilse elskværdig paa alle, som de kom forbi.

Den nuværende keiser fandt sin gemalinde venlig og fordringsfri; hun sagde ham aldrig imod og blandede sig aldrig i hans affærer, hvad hun heller ikke gjør som ældre dame. I den lille by, hvor de i begyndelsen residerede, fandt man hendes væsen, som man ønskede det: Naar hendes mand var fraværende, inviterede hun borgerfruerne til sig paa en kop kaffe, og man syede i velgjørende øiemed. I beskedenhed gjorde hun indkjøb i butikker; og hun tog ofte et kræmmerhus sukkertøj med, som hun delte ud blandt gardens børn. Det kunde hælde, at smaagutterne raabte: «Vi vil have mere, prinsesse!» og at hun gik ind for at hente et kræmmerhus til.

Som keiserinde har hendes liv selvfølgelig antaget andre former. Hendes væsen ligeoverfor masserne er vindende; hun er den eneste af vor tids fyrstinder, hvis fremtræden minder en smule om Frankriges keiserinde Eugénie.

---

*) Den nuværende kronprins af Preussen og af Det tyske rige.

Som kvinde har hun dannet sig efter det ideal, som tyskerne opstiller; hun er sin mand underdanig og over ikke den ringeste indflydelse paa hans politik! Medens Wilhelm II med brændende iver optager de spørgsmaal, der bevæger tiden; idag forkynder arbeiderne nye veie, imorgen høitidelig aabner en udstilling, en tredie dag holder omfangsrige taler om skoleloven, og natten derpaa reiser til fjerne egne for at lære land og folk at kjende, synes hans gemalinde at tro, at den bedste hustru er den, som man taler mindst om. Maaske som følge af sin sygelighed er keiserinde Auguste Viktoria i de senere aar bleven i høj grad religiøs. Hendes store iver for, at der skal bygges flere og flere kirker i Berlin, har svækket hendes tidligere popularitet.

Wilhelm II har en broder, som har gjort sig lidet bemærket som hofmand, nemlig prins Henrik*). Som søofficer har han besøgt mange lande; og han ved ikke bedre glæde end at staa paa sit kommandobræt i storm. Kongefamilien har spøgefuldt givet ham navnet «søens elsker». Han besjæles af en eneste drøm: han vil skaffe sit land kolonier og en stor og mægtig marine! —

Vi husker, at den gamle keiserindes søster var gift ved det preussiske hof; men da prinsesse Marie var næsten ligesaa sygelig som Augusta, havde de liden glæde af hinandens selskab.

Wilhelm I gik ugjerne forbi et smukt ansigt uden at stanse og betragte det. Hans broder, prinsesse Maries mand, havde Hohenzollernes svag-

*) Født den fjortende august 1862.

hed for det smukke kjøn i endnu langt højere grad; og liden lykke var tilhuse hos prins Karl og hans gemalinde*).

Ryttergeneralen Fredrik Karl var deres søn**). Han tilbragte den største del af sin tid paa jagt-slottet »Dreilinden«.

Maria Anna, hans hustru, kaldtes længe Tysklands smukkeste prinsesse; til alle tider var hun en af de elskværdigste. Og lænket til en raa og fortrukken egtfælle, var hun vistnok den ulykkeligste af dem alle***). Det fortæltes, at han pleiede at slaa baade tjenerskabet og prinsessen, at han i fuldskab morede sig med at trække hende ved haarene gennem værelserne. Naar man kjender hans øvrige liv, synes det ikke utroligt, at rytget talte sandt.

Det lykkedes ham at udtømme sin gemalindes store taalmodighed; hun flygtede en nat fra slottet og forlangte skilsmisse den næste dag.

Wilhelm I, der intet skyede mere end skandaler inden slegten, bad hende indtrængende om at holde ud. Hun gav efter for at føie oldingen, der altid havde vist hende godhed; og nogle aar senere skilte døden hende fra prins Fredrik Karl****).

Maria Anna led længe af døvhed, der hindrede

* Prinsesse Marie døde 1877, prins Karl 1883.

***) Egteparret havde desforuden to døtre, Louise og Anna, gifte med landgrever af Hessen.

****) Prinsesse Maria Anna — eller prinsesse Fredrik Karl, som hun i regelen kaldtes — var født 1837. Hun var datter af hertug Leopold af Anhalt-Dessau og Fredrikke, prinsesse af Preussen; hun døde sommeren 1906.

*****) Prinsen døde 1885.

hende fra at fylde den plads ved hoffet, hvortil hendes personlige egenskaber og hendes nære slegtsskab med herskerparret gjorde hende selvskreven. Men skjønt hun i en aarrække holdt sig fjernere fra keiserhoffet, end man ønskede det der, vakte hun endnu som bedstemoder beundring ved de store fester, paa grund af sin skjønhed, som hun gennem mange Aar bevarede i en mærkelig Grad.

Trods sin Døvhed var hun i høj Grad musikalsk. Hun komponerede smukke ting, som hun lod trykke og omdele blandt sine bekendte. —

Wilhelm I's ældste sønndatter, Charlotte, er gift med prins Bernhard, arving til Meiningen.

Efter sin første hustrus død egtede den gamle hertug af Meiningen skuespillerinden Helene Franz; og sønnen trak sig tilbage fra faderen. Som preussisk officer flyttede han til Berlin, hvor han beboede en tarvelig ungkarleleilighed. Den daværende kronprinsesse kastede sit øie paa ham for sin netop giftefærdige datter. Han slog til; og man gav parret et hus i Potsdam, hvor de bor. De viser sig jevnlig ved hoffet i Berlin; arveprinsesse Charlotte, der er smukkere end sine søstre, havde tidligere ord for at være forfængelig og forlystelsessyg.

Af kronprinsens øvrige døtre*) var blot den ældste gammel nok til at blive bemærket i bedstefaderens tid**). Dog kunde man i vaar- og høstmaanederne ofte se dem alle ride ud med flag-

*) Prinsesserne Viktoria, Sophie og Margrethe, fødte henholdsvis 1866, 1870 og 1872.

***) De to yngste blev konfirmerede otte dage før bedstefaderens sidste fødselsdag.

rende haar og ansigter, der mindede om dronning Viktoria af England. —

Et antal fyrstelige personer, der ikke boede i Berlin, kom did saa tidt, medens den gamle keiser levede, at man betragtede dem som hørende til hoffet.

Blandt disse, hvoraf flertallet ved slegtskabsbaand var knyttede til herskerhuset, blev storhertuginde Louise af Baden betragtet med den største sympati.

Hun og hendes mand pleiede at tilbringe julen hos forældrene. I tiden omkring keiserens fødselsdag gjorde storhertuginde næsten altid et langt besøg i den tyske hovedstad. Hun bivaanede kvindeforeningernes generalforsamling, der afholdtes under keiserindens præsidium. Fælles interesser og fælles arbejdslyst havde længst bragt forstaaelse tilveie mellem moder og datter.

Storhertuginde ligefremme væsen gjorde hende overmaade afholdt af det preussiske folk. Hendes popularitet naaede sit højdepunkt, da hun ved Hødels attentat kastede sig foran keiseren for at dække ham. Og da dr. Nobeling to uger efter havde saaret hendes gamle fader, og hun pleiede ham dag og nat, voksede kjærligheden til hende om muligt endnu mere.

* * *

Det er gammel skik i Berlin, at majestæterne ved juletid indbyder alle fremmede gesandter med deres fruer til middag; de bliver desuden undertiden modtagne i privataudiens og møder naturligvis op ved de større fester.

Dødsfald og politik gjør idelige forandringer i diplomatiets rækker. Blandt de gesandter og attachéer, som kom og gik i Berlin under den gamle keiser, blev neppe mere end en eneste længe nok til at regnes som nærmere bekendt af det keiserlige hus.

Denne ene var den italienske gesandt, grev Launay. Han indehavde over tyve aar i rad sin stilling i Wilhelm I's nærhed. Monarken saa i ham ikke blot repræsentanten for en venligsindet stormagt, men en personlig ven, der var ham kjær.

Skjønt man i Tyskland ikke regner ministrene med til den egentlige hofkreds, har de visse forpligtelser ligeoverfor den: De maa give baller og middage og bede hoffet til gjest; og de maa vise sig i gesandternes saloner.

Ministerpræsidenten, den almægtige rigskansler Bismarck, gjorde en undtagelse fra den almindelige regel; hans strenge arbejdsliv fandt ingen plads til fester. Ved hoffet repræsenteredes huset Bismarck af hans hustru. Det var hende, som gik i spidsen for damerne ved de store modtagelser; thi hende tilkom første rang blandt de fyrstinder, der ikke hørte til kongefamilien. Bismarck selv viste sig kun ved overordentlige anledninger, og heller ikke da, naar det ikke passede ham.

Staten havde 1875 kjøbt Radziwill'ernes gamle palads og overgivet rigskansleren det til afbenyttelse. Da hans datter og hans sønner fik egne hjem, blev Bismarck og hans frue samt et faatalligt tjenerskab sluttelig de eneste beboere af slottet.

Værelserne var tarvelige; den store sal, der optager halvparten af nederste etage, og som blev

europæisk berømt, da den 1878 var sæde for den orientalske kongres, var det eneste af rummene, der bar præg af luksus.

Livet i fyrstens palads var regelmæssigt og stille; husherrens tid var delt mellem ministerbordet, parlamentet og et hyggeligt familieliv.

Efter at professor Schweningen var bleven hans læge, pleiede den store statsmand at staa tidlig op. Før dagens arbejde begyndte, gik han en tur i sin have.

Den strækker sig fra Wilhelmsstrasse til Königgrätzerstrasse og indesluttede hundrede-aarige træer, som man maatte støtte med jernstænger for at hindre dem fra at falde om af ælde. Et hus i Königgrätzerstrasse stødte op til den. Herfra kunde man iagttage fyrsten, naar han spadserede.

Tilreisende tyskere og nysgjerrige udlændinger leiede vinduerne. De bevæbnede sig med lorgnetter og theaterkikkerter og fulgte hans skridt; de søgte endog at tiltrække sig hans opmærksomhed ved raab og skrigen. Fyrsten lod store stykker lærred hænge op over muren for at unddrage sig deres blikke; men sluttelig foretrak han at indskrænke sine spadsereture til den saakaldte «kanslersti», en søilegang i skyggen af paladset.

Bismarcks gemalinde kunde ikke gjøre fordring paa at kaldes en skjønhed. Men hun vandt overordentlig, naar hun talte; og hendes meget smukke øine havde et udtryk af hjertelig godhed. Ved fester var hun smagfuldt klædt, skjønt ikke paa-faldende. Paa gaden, paa reiser og i theatret saa hun ud som en almindelig borgers beskedne livs- ledsagerinde.

Endskjønt hun, som nævnt, viste sig ofte i den store verden, gav hun i Berlin kun ugjerne fremmede adgang til sit hjem. Af naturen mild og skaansom mod alle, gjorde hendes mands politiske bane og den falskhed og det had, som hun saa taarne sig op rundt ham, hende til menneskeforagter ligesom fyrsten, da hun blev gammel.

Det smukkeste forhold herskede mellem fyrst Bismarck og hans hustru, skjønt det ingenlunde altid var let at være den store statsmands livsledsagerinde.

»Dette jag fra morgen til aften holder jeg næsten ikke ud,« skrev hun allerede den 27de januar 1863, — nogle maaneder efter at hendes mand var bleven ministerpræsident. »Jeg bliver efterhaanden selv utaalelig derved, og bekymringen for Bismarck sukker uden ophør i de ynkeligste moltoner gjennem mit hjerte. — — Man ser ham saagodtsom aldrig — om morgenen fem minutter ved frokosten, medens han gennemløber aviserne — altsaa stum scene. Derpaa forsvinder han i sit kabinet, saa til kongen, ministerraad, rigsdagsvederstyggeligheder til henimod klokken fem, da han i regelen nyder sin middag hos en eller anden diplomat. Der bliver han til klokken otte, da han blot i forbigaaende siger godaften for atter at fordybe sig i sine skriverier, indtil han ved halvti-tiden maa i en eller anden soirée, hvorefter han atter arbejder omtrent til klokken et om natten. Og derefter sover han naturligvis daarlign! Saadan gaar det dag efter dag; — maa jeg ikke blive syg af angst og bekymring for hans stakkels nerver?«

Noget senere skrev hun til sin og sin mands ven, Robert von Keudell, der traadte ind i statsministeriet som Bismarcks sekretær og nærmeste underordnede:

»Gud velsigne Deres indgang hos ham, kjære hr. Keudell! Jeg glæder mig over, at De er der, om det end er med bæven! Jeg gjentager: De maa ikke forveksle ministeren med vennen; disse maa De betragte som to forskjellige mennesker. Naar ministeren er forstemt og brummer barskt til Dem i dette ubehagelige lune, saa ved vennen intet om dette og elsker Dem hele tiden uforanderlig. — — Hjertelig beder jeg Dem om ikke at vakle i Deres tillid og Deres hengivenhed; thi Bismarck trænger begge dele mere end nogen anden. Han har jo næsten ingen rigtig trofast ven. Jeg mistror dem alle; saasnart det kommer til nogen prøve, lader de ham alle i stikken, det er jeg overbevist om. Men jeg beder Dem: gjør ikke ligedan, — hold ud, selv om han ofte synes ret uvenlig! I sit indre er han det bestemt aldrig, det forsikrer jeg Dem.« —

Alle medlemmer af familien Bismarck havde ord for en sparsommelighed, der var ret synlig. Fyrsten og fyrstinden øvede dog i stilhed stor gavmildhed, hvor de fandt, at denne var paa rette plads. Utallige var de bønkrifter, der løb ind mellem aar og dag. Naar de gjorde indtryk af virkelig nød, fik kanslerens sekretær det hverv at opsøge supplikanterne og at yde smaa understøttelser af hans private kasse. »Den, som vender sig bedende til mig i nøden, hjælper jeg, saa-

vidt jeg formaar med mine ringe midler,* sagde Bismarck.

Datteren, grevinde Rantzau, var faderens yndling, og den af børnene, som lignede ham mest.

Efter i sin ungdom at have været forlovet med en slegtning, som døde, egtede hun i en lidt ældre alder grev Rantzau, med hvem hun har flere børn. Hun har i alle henseender fulgt sin moders eksempel: Hun er en udmerket hustru, gjør sine indkjøb paa torvet og forsmaar ikke at prutte med sælgekonerne, naar kjødet eller grøntsagerne synes hende for dyre.

Ved siden af sine huslige dyder eier hun en meget skarp forstand; mange mener, at hun i saa henseende altid har staaet betydelig over begge sine brødre.

Herbert, den ældste af Bismarcks sønner, var Wilhelm II's reiseledsager, indtil han tog afsked, da kansleren tog sin.

Hans intime forbindelse med den ti aar ældre fyrstinde Carolath-Beuthen, født Hatzfeld, de elskendes flugt, rigskanslerens vrede, fyrst Carolaths elskværdige overbærenhed, da elskerens lod sin skjønne i stikken og hun søgte tilbage til egteskabets havn, vakte megen opsigt i sin tid*).

Rigskanslerens anden søn, der døde kort tid efter sin fader, spillede aldrig den rolle som broderen, og han eiede heller aldrig en brøkdel af dennes forfængelighed. Men i kredse, hvor man kjendte ham nøie, var han meget skattet. Grev Wilhelm, hvis ydre paafaldende mindede om fa-

*) Vaaren 1881.

deren, egtede tidlig en kusine, og forbindelsen vakte megen tilfredshed i det fyrstelige hjem. —

Blandt de bekendte personligheder, som stod omkring keiser Wilhelm I, er det umulig at glemme en alvorlig mand, beskeden næsten til overdriivelse, der syntes at sky de tegn paa høiagtelse, hvormed man overøste ham:

Vi kjender omridsene af feltmarechal Moltkes liv, der begyndte i Danmark og endte i Preussen. Vi ved, at han var løjtnant i det danske infanteri, søgte afsked, da han ikke kom ind i generalstaben, at han (1822) traadte i preussisk tjeneste, og at krigen mod Østerrige og Frankrige gjorde ham verdensberømt. Vi kjender hans senere liv, indtil døden, der syntes at have glemt denne merkelige olding, tilsidst ogsaa hentede ham.

Heller ikke Moltke viste sig ofte i hofkredsen. Ved jubilæumsfester, paa keiserens fødselsdag, ved bryllupper og bisættelser saa man dog fordetmeste det magre, skjægløse ansigt med de tynde, karakterfaste læber og de intelligente, gjennemborende blaa øine, som alle kjendte fra billeder om ikke fra livet.

* * *

For den fornemme verden er hoffet det naturlige midtpunkt, om hofballer og hofselskaber end ikke er de steder, hvor man morer sig bedst. Mere eksklusive end hofballerne, hvor det borgerlige element blandede sig med de høieste stænder, var i keiser Wilhelm I's tid «kavaller-ballerne», som adelen udelukkende havde adgang til.

Man saa hoffets embedsmænd og deres fruer, den høiere og høieste adel forøvrig ogsaa paa andre steder: ved en første-forestilling i den kongelige opera, ved en stor koncert i »Singakademie«, ved en velgjørhedsbasar, der skyldtes aristokratiets initiativ. Her mødtes berliner-selskabets forskjellige kredse. Hoffet sendte sine repræsentanter, den jødiske finansverden gjorde ligesaa; og mellem de elegante dragter og de stjernebestrøede hofmænd gik den beskedne lærde og den fattige musiker.

En velgjørhedsbasar hørte ikke sjelden til sæsonens begivenheder. Menneskevenlige og smukke damer af det bedste selskab var sælgersker; de skaffede sit varelager høj værdi ved at overtage dette hverv.

Penge-adelens fruer og frøkner gjorde anstregelser for at naa op ad societetens trappe. De rakte venlige, pengefyldte og ivrige hænder ud mod sine aristokratiske søstre. Man tog elskværdig mod deres gaver; thi man havde alle jern i ilden for at samle penge til sit maal. Men naar basartiden var slut, vendte man hovedet en anden vei for at undgaa at se deres forbindtlige hilsen.

Paa subskriptionsballerne, der afholdtes i den kongelige opera hver vinter, havde borgerne leilighed til at iagttage sin keiser i nærmeste nærhed. Adgangstegn til disse fester var i Wilhelm I's tid saa efterspurgte, at man maatte gjøre omveie i retning af ærbødige visiter hos hofoperasangere og keiserlig-kongelige skuespillere for at naa derind.

Hele den kongelige familie pleiede at bivaane subskriptionsballet.

I Fredrik Wilhelm III's dage bar hoffet ved denne leilighed patriarkalsk nedladenhed til skue. I Fredrik Wilhelm IV's første regjeringaar var ballerne glimrende hoffester, bestemte til at blænde den tarvelige borgerstand. Hofdragten domine-rede; og man saa ned paa de enkelte smaafolk, der krøb sammen bag søilerne i undselighed og beundring.

Under Wilhelm I var forholdet omvendt:

De kongelige personer traadte ind. Med hof-theater-intendanten i spidsen gjorde keiseren, der i regelen førte sin svigerdatter, kronprinsen med prinsesse Fredrik Karl, de andre prinser og prinsesser og deres hofstat en høitidelig rundgang i salen. Hvert par gjorde front foran den loge, hvor keiserinde Augusta sad, og hver enkelt hilste hende med en dyb bøining.

Men naar denne ceremoni var til ende, tog hoffets medlemmer plads i loger, og smaafolket fyldte scenen og parketterne, der var forvandlede til balsal. Aristokratiet og borgerstanden havde altsaa byttet plads: de første traadte tilbage i til-skuernes rækker, de andre svingede sig i dans.

Kun undtagelsesvis kom nogen af parterne i be-røring med den anden leir. Dog fortælles det, at en skræddermester, som stod i nærheden af prins Fredrik Karl, skal have bemærket:

«Selskabet er meget blandet iaften, Deres konge-lige høihed.»

Prinsen, hvis humør ei var det bedste, skal her-til have svaret:

»Alverden kan da — for pokker! — ikke være skrædder.«*) —

De smukke unge damer giftede sig og forsvandt fra denne skueplads for sine triumfer. De unge løjtnanter blev oberster eller generaler; danselystne assessorer forvandlede til geheimeraader og medlemmer af rigsdagen. Nye mennesker valsede rundt i den kjæmpestore sal istedetfor de fratraadte, der blev stive og gamle. Men subscriptionsballerne blev ved at være de samme, skjønt tiderne skiftede. Hvert aar var det samme tog af fyrster og hofmænd. I det store og hele taget bevarede disse fester, hvor hof og borgerstand mødtes, det samme præg under samme hersker.

---

*) I følge en anden fortællemaade skulde det have været kronprinsen, til hvem borgeren havde henvendt sig. Han skulde godmodig have svaret: »De har ret, min gode mand; her er baade damer og herrer!«

XI

Bismarck og keiserinde Augusta. — Keiserinden og catholicismen. — Keiserinden og velgjørenheden. — Personlige indtryk.

Den 16de juni 1871 var tropperne fra Frankrige vendte tilbage til Berlin. Wilhelm I var reden i spidsen for det høitidelige indtog; kronprinsen og prins Fredrik Karl, Bismarck, Moltke og Roon havde fulgt ham. Keiserinden og prinsesserne var komne efter i aabne, seksspændte vogne. 42,000 soldater med egeløv og kranse om hoved og skuldre havde sluttet toget, der gik frem under æreporte og stillede sig op paa pladsen, hvor Fredrik Wilhelm III's statue afsløredes samme dag.

Overstadig sejrjubel fulgte mennesketabene og krigens besværlighed. Franske milliarder strømmede ind over landet. I svimlende fart svulmede Berlin fra en større hovedstad op til en millionby. Byggeraseriet greb alle klasser. Smaafolk og storfolk kastede sig ind i vilde spekulationer. En bonde i Schöneberg forvandlede til tredobbelt

millionær: man købte hans grundstykke og gjorde det til et villa-kvarter hørende til byen. Mursvende kjørte i første-classes leievogne istedetfor at gaa tilfods; de drak champagne istedetfor den tilvante ølseidel.

Men en morgen vaagnede man af rusen: Spekulationsfeberen afløstes af fallitter. Det knagede og bragede i de gamle handelshuse; man havde troet dem grundmurede, men de styrtede sammen. Skatter trykkede. Industri og handel laa nede. Kampe indad fulgte seiren udad. Og de franske milliarder spadserede ud af landet lettere og hurtigere, end de var komne.

Jøder havde været foregangsmænd i de vilde spekulationer. Misfornøielsen vendte sig mod dem; og jødeforfølgelsen brød ud. Arbejderne og smaa-haandverkerne havde ikke lidt ubetydeligst; de kastede sig hovedkulds i socialismens arme.

For at fylde bægeret til randen stod uroligheder frem fra en tredie kant: Det katholske præsteskab bøiede sig ugjerne ind under den protestantiske magt; og kulturkampen begyndte.

Fra sine ungdomsdage havde keiserinde Augusta stedse vist velvilje ligeoverfor katholikerne. Dette var, eksempelvis, traadt frem ved valget af hendes hof-funktionærer og hendes tjenerskab. Hendes forkjærlighed for den romerske kirke var i end høiere grad bleven udviklet ved hendes aarelange ophold ved Rhinen.

I Koblenz, hvor hun havde levet forholdsvist lykkelige tider, havde hun været omgivet af katholiker folk. Hun havde havt en diplomatisk mission blandt dem; thi den kjølige holdning,

katholikerne til begyndelsen af seksti-aarene indtog ligeoverfor det preussiske kongehus, havde sporet hende til iver for at vinde deres tillid.

Hofprædikanterne i Berlin, der tiltalte keiser Wilhelms kristentro, talte ikke til Augustas hjerte. For hende, der havde saa sterk en sans for ydre former, maatte Luthers kirke synes kold. Hendes religiøse følelser trængte den religiøse iscenesættelse, billeder og ceremonier.

Det var ikke heller i det protestantiske Preussen, men i det katholske Rhinland, hun først rigtig havde følt glæden ved at leve for andre. Medens hun havde gaaet hensunken i skuffede haab, havde hun seet katholikernes næstekjærlighed; hun havde seet, at de katholske søstre var glade mellem de lidende og lærte at leve, skjønt de var omgivne af døende.

Katholicismen havde uforvarende listet sig ind i hendes hjerte; og derinde beholdt den sin plads! Under sommeropholdet i Baden-Baden og i Koblenz omgav hun sig med katholske præster. Hun støttede katholske institutioner og udtalte sig skarpt mod dem, som bekjæmpede den katholske kirke.

Saalænge som hun var den regjerende herskers hustru, kunde der ikke blive tale om, at hun offentlig turde bekjende sig til den. Ligesom hun havde skjult sin kærlighed til sin egtefælle og omgivet sig med en mur af værdighed, der stængte fortroligheden ude fra hendes børn, saaledes maatte hun lægge baand paa sine følelser for den kirke, som hun elskede; i smug hørte hun sine yndlingsprædikanter, i smug søgte hun religionens trøst. Ved hendes død paastod de ultramontane blade,

at enkekeiserinden var traadt over til catholicismen. Men medens hun sad paa thronen, kunde hun ikke forhindre, at den kirke, hvis anskuelse hun delte, blev forfulgt i hendes land.

Hendes iver for at imødekomme den romerske geistlighed var meget stor. Et helt jernbane-anlæg maatte, eksempelvis, forandres under store omkostninger, fordi de katholske præster ønskede at beholde en gammel kirkegaard, der skulde have været sløifet, og fordi keiserinden paa det kraftigste støttede deres forlangende.

Før sin afreise til Italien (1878) havde kronprins Fredrik en meget heftig scene med sin moder, der forlangte, at han, der sandsynligvis vilde komme til at herske over otte millioner katolikere, skulde aflægge paven et besøg under sit ophold i Rom.

Da hendes søn efter tilbagekomsten lod sig melde hos keiseren, kom ogsaa keiserinden ned fra sine værelser. Man talte om kongen af Italiens stilling; og samtalen tog en vending, der ikke behagede Augusta. Hun reiste sig pludselig og gik sin vei, idet hun sagde:

«*Il parait, que je suis de trop ici!*» (Det synes, som om jeg er tilovers her!)

Keiseren saa trist ud og sagde vemodig til sønnen:

«Naar vi kommer ind paa disse ting, er din moder i denne tid igjen utilregnelig!»

Bismarck er onskabsfuld nok til i sine erindringer at paastaa, at de katholske præster syntes hende fornemmere end de protestantiske geistlige af samme rang. Augustas sympathi for ka-

tholicismen, som han aar efter aar havde at kæmpe mod, var den sterke klippe, mod hvilken ethvert forsøg paa venlig imødekommenhed mellem keiserinden og den mægtige rigskansler ubønhørlig strandede.

«Det er ikke forbleven en hemmelighed for mig,» skrev Augusta 1877 til fru von Bonin, «at man mellem linjerne i de blade, som tager del i kulturkampen, læser, at jeg lægger ultramontane sympatier for dagen, og at mine omgivelser er erkekatholske. Tidligere sagde man om mig, at jeg var fritanker. Hin antagelse skrev sig vel fra, at jeg vedligeholdte forbindelser med mænd som Humboldt og Böckel, ligesaavel som med strengt troende katolikere. Men gjør da ikke vor statsforfatning det til pligt for os at agte de forskjellige religioner? — Ved den respekt, som jeg viser begge trosbekjendelser, tilkjendegiver jeg den fordomsfrihed, som i min tidligste ungdom blev indprentet mig som nødvendig i religiøse spørgsmaal. Forhaabentlig kommer vi snart ud af kulturkampen, især hvis vi ikke taber den forsonende enhedstanke af syne, hvor splittelsen mellem de to bekjendelser træder frem. — — Hvad man nu søger at opnaa ved lovparagraffer, var i tretiaarene gjenstand for videnskabelige feider. Ingen, der havde mindste interesse for de to religioner, kunde holde sig borte fra dem. Vi gamle ser roligere paa det, som for tiden foregaar. Vor eneste bekymring er, at baandet mellem dem ikke maa sønderrives! Bevidstheden om, at der hersker én guddomstanke i begge kirker, og at den overlever alle tider, maa ikke blot opretholdes, men styr-

kes paanyt. Trods sin væsensforskjel tjente Martha og Maria samme mester uden misundelse. daaledes er en sidestillen for de to kirker ikke Slot mulig, men naturlig. — — Hvad har en bonfessionel modsætning at betyde, naar vi venker øiet mod det høie maal, der er stillet os alle? Intet! Jeg er opdraget under dette synspunkt. Jeg kan ikke forlade det. Behersket af andre synsmaader vilde jeg ikke mere vide at finde mig selv. Hvem griber mig mest, Bach eller Palestrina? Deres musik indeholder for mig samme guddommelige harmoni! Naar jeg lytter til deres lovsange, gjør det mig glad, at tanken paa Gud aabenbarer sig lige skjøn i to saa forskjellige naturer. Derfor bort med det, som skiller! — —

Keiserindens omsorg for katholikerne bragte hende ikke til at glemme protestanterne. Men da det rygtedes i Preussen, at hun lod sig paavirke af den katholske geistlighed, gjorde det hende rentud forhadt. Hendes opofrelser under krigene blev glemte. Hendes optræden under kulturkampen leirede dyb mistro om hendes person; og det kjølige ansigt, som hun bar til skue for verden, forringede i mængdens øine værdien af det mod, med hvilket hun optog kampen mod den sociale nød.

Til forskjellige tider har man anstillet forskjellige betragtninger med hensyn til den stilling, der er at indrømme Augusta ligeoverfor politiken. Man har altid tænkt sig, at hendes livlige aand tørstede efter at give sit ord med i laget, naar statsbegivenheder af betydning afhandlede i Berlin.

Og man har vidst, at fyrst Bismarck ikke taalte hendes indblanding, og at han ofte behandlede keiserinden hensynsløst.

Mange historier har været i omløb om deres gjensidige forhold. Man har talt om, at *hun* intrigerede mod ham, og at *han* hevned sig ved at udgyde sine sarkasmer over hende.

Sikkert er det, at hun neppe havde den rette forstaaelse af hans storhed, og at *han* hverken kunde forsone sig med keiserindens politiske meninger eller med hendes beundring for de fremmede lande.

Det er betegnende, at rigskanslerens organ («Norddeutsche allgemeine Zeitung») under kulturkampen rasede mod «underskjørterne, der havde stukket sig sammen med præstekjolerne.» Ikke mindre betegnende er det, at et berygtet ugeblad i Berlin ustraffet fik lov til at sende gift-pile mod keiserinden.

Bismarcks «Tanker og erindringer» har kastet lys over forholdet mellem de to modstandere. Rigskanslerens memoirer afgiver et tydeligt vidnesbyrd om, at Augustas indflydelse paa keiseren var adskillig større, end man i almindelighed troede i hendes levetid. Den bitterhed, hvormed den store statsmand atter og atter vender tilbage til keiserinden, viser tilfulde, hvor kraftig og udholdende hun har opponeret mod ham.

Var hun en sten paa hans vei, som han maatte anvende al sin energi for ikke at snuble over, saa fremgaar det ikke mindre tydelig af hans erindringer, at hun i ham havde en modstander, der som oftest knuste hendes planer og de øn-

sker, som hun fra sit standpunkt selvfølgelig betragtede som de rette.

Det fortælles om den senere keiserinde Fredrik, at hun paa et hofbal i Berlin bad Bismarck om at bringe hende et glas vand. Da han havde bragt det, sagde hun til en dame, som stod i hendes nærhed:

«For denne mands skyld har jeg udgydt ligesaa mange taarer, som der findes vanddraaber i dette glas.»

Augusta var en stoltere natur end sin svigerdatter; hun viste ikke verden sine taarer. Men ét er sikkert: Har hendes modstand beredt Bismarck vanskeligheder, saa har hans hensynsløse forfølgen af sine maal, hans omstyrten af hendes planer, beredt hende ikke færre kvalfulde timer.

Kong Wilhelm havde 1862 i septembermaaned begivet sig til Baden-Baden for at besøge sin gemalinde paa hendes fødselsdag. En af de første dage af oktober reiste Bismarck ham imøde til Jüterbogk og ventede paa ham paa den halvfærdige banegaard, der var overfyldt af tredieklasses reisende og af haandverkere. Han satte sig paa en veltet dragkjarre for at oppebie togets komme. Naar han søgte denne leilighed til en samtale med Wilhelm I, var det for at berolige monarken med hensyn til en meget opsigtsvækkende ytring, som Bismarck den 30te september var fremkommen med i budget-kommissionen, og som vistnok ikke var bleven gjengivet stenografisk, men dog temmelig nøiagtig i avisreferaterne.*)

*) Bismarcks bekjendte ytring: «Eisen und Blut.»

Efter nogen søgen opdagede han sin konge siddende ganske alene i en første-klasses kupé. Under eftervirkningerne af otte dages samvær med sin gemalinde, der paatagelig havde søgt at opirre ham mod Bismarck, var han i en meget nedtrykt stemning.

Da ministeren bad om tilladelse til at forklare, hvad der var hændt under hans fravær, blev han afbrudt af kongen med følgende ord:

«Jeg forudser nøiagtig, hvordan det hele vil ende: Paa opera-pladsen, foran mine vinduer, vil man først hugge hovedet af Dem og derefter af mig!»

Bismarck gættede, hvad han senere fik bekræftet: I Baden-Baden var han uafsladelig bleven bearbejdet paa grundlag af Ludvig XVI af Frankriges forhold til familien Polignac.

Da Wilhelm taug, svarede Bismarck med denne ene sætning:

«*Et après, Sire?*»

«Ja — bagefter! Da er vi døde,» sagde kongen.

«Ja,» vedblev Bismarck, «da er vi døde! Men vi maa alligevel dø tidligere eller senere. Og *kan* vi omkomme paa en agtværdigere maade? *Jeg* i kamp for min konges sag! Og Deres majestætidet De besegler Deres kongelige ret med Deres blod, — om paa skafottet eller paa slagmarken forandrer intet med hensyn til den ærefulde indsats af liv og lemmer for de rettigheder, som er forlenede Dem af Guds naade!»

Jo længre Bismarck talte paa denne maade, desto livligere blev kongen; han satte sig ind i

sin rolle, som officeren, der kjæmper for kongedømme og fædreland.

Hvor personlige farer truede, var han af en sjelden frygtløshed. Paa slagmarken og ligeoverfor attentater var hans mod begeistrende; men naar han skulde handle paa eget ansvar, blev hans beslutningers energi svækket ved hans frygt for verdens tilrettevisninger eller dadel.

Inden Bismarck mødte ham, havde han sandsynligvis spurgt sig selv, om han kunde bestaa ligeoverfor sin gemalindes overlegne kritik og ligeoverfor den offentlige mening i Preussen, naar han fulgte ministerens raad. Nu følte han sig pludselig atter som den, der har faaet det hverv at forsvare en bestemt stilling, hvad enten det gjælder liv eller død. Han glemte Augustas raad. Inden de to mænd havde naaet Berlin, havde Bismarck gjenvundet hele hans tillid; og ligeoverfor de hoffunktionærer og embedsmænd, som modtog ham paa banegaarden, viste han tydelig, at han var i en munter og kamplysten stemning.

Ministeren havde saaledes i løbet af faa timer omstyrtet, hvad dronningen med iver og flid havde bygget op i løbet af en hel uge. —

Medens Augusta endnu var prinsesse af Preussen, stod Bismarck, ifølge sin egen fremstilling, saavidt høit i hendes gunst, at hun, inden flytningen til Koblenz, leilighedsvis lod ham kalde til sig for at give ham et indblik i sine politiske ønsker. Hun pleiede at afslutte sine udgydelser med følgende ord:

«Det glæder mig at have hørt Deres mening!»

— men Bismarck siger sarkastisk, at hun aldrig gav ham anledning til at udtale denne.

I et tidligere kapitel har jeg hentydet til, at hendes anskuelser næsten stadig var i strid med hendes svoger, kong Fredrik Wilhelm IV's regjeringshandling. Der boede i hendes sjæl — saa paastaar i det mindste Bismarck — en trang til modsigelse, der uafladelig kom tilsyne baade ligeoverfor hendes svogers og hendes egtefælles raadgivere.

Som prins og prinsesse pleiede Wilhelm og Augusta næsten altid at spise frokost sammen. Denne vane bibeholdt de ogsaa efter at de var bleven gamle. Hustruen pleiede da at holde foredrag for sin gemal og læse op breve og avisartikler for ham, som ofte skarpt kritiserede hans ministre.

Bismarck tillod sig en dag ligeoverfor keiseren en hentydning til, at enkelte af disse breve muligvis kunde være skaffede tilveie og redigerede paa keiserindens egen foranstaltning.

Men disse uforsigtige ord paadrog ham en meget streng tilrettevisning; thi den ridderlige olding traadte altid i skranken for sin gemalinde, selv om skindet var mod hende.

Den indflydelse, som hun søgte at gjøre gjældende, var ikke altid konsekvent. Forsaavidt var den imidlertid konsekvent, som den helt til Wilhelm I's sidste leve-aar pleiede at falde i vegtkaalen *mod* hans ministre.

En undtagelse i saa henseende dannede kun den første minister under hendes mands regjering, von Schleinitz, som hun betragtede som sin egen. Efter at være frattraadt som regjerings-chef blev

han hendes husminister; og han døde i denne stilling.

Senere var Augusta som oftest liberal, naar regjeringen var konservativ. Viste regjeringen sig derimod tilbøielig til at slaa ind paa mere frisindede veie, saa vendte hendes sympatier sig mod det konservative parti. Krævede Preussens politik, at man gjorde modstand mod Østerrige, var hun fuld af ild og iver for at bevare freden med dette land.*) Men da Preussens politik senere kunde gaa haand i haand med Østerriges, var hendes stemning mod dette rige uvenlig og kold.

De værste sammenstød, Bismarck havde med keiserinde Augusta, var under krigen mod Østerrige, samt før og under beleiringen af Paris og under kulturkampen. Rigskansleren har erklæret, at af alle hans modstandere var keiserinden den, som satte hans nerver paa den haardeste prøve.

De fiender, som han under sine politiske kampe skaffede sig blandt de forskjelligste klasser, fandt i sit fælles had til ham et forenings-baad, der idetmindste for en tid var sterkere end deres gjensidige modbydelighed for hverandre. Og alle disse misfornøiede søgte hen til keiserinden som til sit midtpunkt!

Da rigskansleren en morgen opsøgte keiseren for at klage over en demonstration fra hoffets side til gunst for centrumspartiet, fandt han ham tilsens. Ved siden af ham sad keiserinden i et toilette, der lod formode, at hun havde skyndt sig ned til ham, da Bismarck blev meldt.

*) Se: Kapitel VIII.

Hun lignede sig; thi Bismarck bad om at maatte faa tale alene med sin herre. Dog gik hun ikke længer end til en stol, der stod udenfor den halvtaabne dør; og ved bevægelser lod hun sin modstander forstaa, at hun hørte alt, hvad der blev sagt. Kansleren lod sig imidlertid alligevel ikke afholde fra at fremføre det, som han havde paa hjerte.

Samme aften var han i selskab hos keiserparret. Hendes majestæt taltale ham paa en maade, der bragte ham til at formode, at Wilhelm I havde taget hans parti mod sin gemalinde. Samtalen mellem dem tog en vending, der foranledigede Bismarck til at bede keiserinden om at skaane sin gemals helbredstilstand og ikke udsætte ham for modstridende politiske paavirkninger.

Denne, ifølge hof-forholdene noget uventede, hentydning, havde en merkelig virkning.

«I de sidste ti aar af hendes liv,» fortæller Bismarck, «har jeg aldrig seet keiserinde Augusta saa smuk som i dette øieblik. Hele hendes personlighed voksede! Der kom en ild i hendes øine, som jeg aldrig har seet hverken før eller senere. Hun afbrød samtalen og lod mig staa der alene. Af en af mine venner ved hoffet hørte jeg, at hun bagefter skal have sagt: «Vor allernaadigste rigskansler er meget unaadig idag!»»

Ogsaa under beleiringen af Paris og ved talrige andre anledninger led Wilhelm I under kampene mellem Bismarck og keiserinden, — mellem sin forstand og pligtfølelse paa den ene og ønsket om fred i huset paa den anden side. De ridder-

lige følelser, som han nærede for sin gemalinde, den ærbødighed, som han følte for den kronede dronning, samt hans ulyst til at forstyrres i sine daglige vaner, beredte Bismarck hindringer, som det efter hans eget sigende faldt ham haardere at overvinde end de vanskeligheder, der beredtes ham af fremmede magter og af fiendtlige partier. Paa grund af den hjertelige hengivenhed, som han følte for keiserens person, virkede disse kampe dobbelt oprivende paa hans nervesystem.

Keiseren selv havde følelsen deraf. I de sidste aar af sit liv gjorde han ingen hemmelighed af sine huslige forhold ligeoverfor sin kansler. I fortrolighed kaldte han undertiden sin hustru: »Der Feuerkopf! I saadanne øieblikke var hans stemning mod hende en blanding af ærgrelse, respekt og velvilje; og han plejede at ledsage sin udtalelse med en haandbevægelse, der syntes at antyde, at han stod magtesløs paa dette punkt.

Bismarck fandt betegnelsen »Feuerkopf« overordentlig træffende, naar den gjaldt keiserinde Augusta. »Hun var,« siger han, »en modig kvinde baaret af en høi pligtfølelse. Men paa grund af sin sterke Bevidsthed om den kongelige værdighed var hun utilbøielig til at anerkjende andre autoriteter end sin egen!« — —

Vi har seet, at pleien af de saarede i krigene var hendes hovedverk.

Hun ønskede, at alle forbedringer og opfindelser inden sygepleien kunde blive bekjendte og udnyttede i saa vide kredse som muligt. Det var hendes største glæde at høre bekræftet af dem, hvis udtalelser havde værd, at hun paa dette

felt havde brudt nye baner; og uafslædig arbeidede hun videre, for at man atter kunde staa rede paa ulykkens eller krigens dag.

I august maaned 1871 kaldte hun første gang efter felttoget udsendinge sammen fra foreningerne under «det røde kors.» Man mødtes i Würzburg for at raadslaa om fortsat virken; vedblivende vilde man støtte hverandre, udveksle erfaringer, og i nødstilfælde vilde man forene sin kraft.

Man havde aabnet mødet med en tak til keiserinden. Hun svarede:

«Foreningen har takket mig. Jeg kan imidlertid ikke modtage denne tak for mig alene! Jeg giver den tilbage til dem, som ved sine offere, sit utrættelige arbejde, har bidraget til det verk, hvorm vi har samlet os. — Det har været mig en glæde at virke sammen med eder og med underafdelingerne, der saa talrige sluttede sig til os!

Vi har alle havt del i arbeidet. Høie og lave, uden hensyn til stand og forhold har vi været besjælede af en eneste tanke: tanken paa det dyrebare fædreland! I erindringen herom udtaler jeg en tak, som jeg i landets navn af fuldt hjerte henvender til hver enkelt!

Thi ligesom hver enkelt trofast har viet sine evner til det store fællesverk, er det lykkedes den forenede virken at udføre, hvad der fylder os med stolthed og glæde. Lad os blive ved i dette spor! Lad os arbejde videre. Lad os tjene den store opgave, som hviler paa os! Lad os vise samme udholdenhed i fred som i krig. Bevidstheden om, at vi vier fædrelandet vore kræfter, fylde vort

sind! Deri vil hver især finde sin bedste belønning.»

Keiserinde Augusta beholdt overledelsen af den patriotiske kvindeforening ogsaa i fredens aar; og man blev ved at hjælpe, hvor uforudseet nød brød ind over riget: Foreningen traadte til, hver gang der kom efterretning om mislykket høst eller om hungersnød, om oversvømmelser eller om store ildebrande.

1880 — jeg nævner et eksempel — hørte man, at hungersnød truede i Schlesien. Keiserinden lod øieblikkelig sine tropper rykke ud. Neppe en uge, efter at underretningen var indløben, kunde ministeren for de indre anliggender melde: «Den første skaal suppe, som blev rakt de hungrende, kom fra Deres majestæts patriotiske forening.»

Faa uger efter var fire hundrede suppe- og folkekjøkkener oprettede af Augustas hjælpersker; og alle trængende blev bispiste frit.

Maskineriet, der er forfærdiget af kvindehænder, virker uden larm; det ene hjul passer ind i det andet. Det er foreningens store fordel, at den altid staar rustet og kan være den første paa pletten. «Giv hurtig, og du giver dobbelt,» er dens princip; og den hurtighed, hvormed hjælpen sendes, viser bedst den fortrinlige organisation.

Hvad Augusta ogsaa udenfor nævnte forening har gjort for planmæssig at modarbejde elendighed og nød, er saa meget, at det danner et særskilt kapitel i hendes liv.

Til de institutioner, hun har hjulpet, hører Berlins brandkorps, for hvis tilskadekomne mand-skaber hun oprettede en understøttelseskasse. Hvert

aar lod hun fortjente brandmænd forestille for sig, og hun uddelte erindringsgaver.

Blandt stiftelser, der skyldes hendes omsorg, tør man ikke forbigaa Magdalene-hjemmet i Berlin og Magdalene-asylet udenfor byen. Hun tog sig af forældreløse, uforsørgede unge piger og greb initiativet til et hjem for mindre-aarige, der var komne paa daarlig vei. Hun uddelte belønninger til tro tjenestepiger, og hun stiftede sammen med keiseren et asyl for gamle kvinder og mænd. Gjentagne gange udsatte hun prisbelønninger for forbedringer inden sygepleien. 1883 overtog hun protektoratet over den hygieiniske udstilling i Berlin; og hun belønnede mere fremragende bidrag med medaljer.*)

Der findes næsten ikke den gren af velgjørenheden, som hun ikke har skjenket interesse. Og hvad der er bedre: naar interessen var vaagnet hos hende, slap hun den sjelden igjen! Ingen ydre bevæggrunde hemmede hendes godgjørenhed. Me-

*) For at opmuntre iveren for pleien af de saarede i felten udsatte hun i 1884 en prisbelønning paa 5000 mark samt en guldmedalje for forfærdigelsen af den bedste model til et transportabelt barakke-lazaret. Hun udsatte ligeledes penge- og ærespræmier for »den bedste haandbog i krigs-chirurgisk teknik.» — Kronprinsparret mistede sin Søn Waldemar; han døde af diphterit. Kronprinsessen anmodede kunstnere om at sende skitser til et gravmonument; men bedstemoderen sagde: »Jeg vil reise ham et andet mindesmerke!» Hun udsatte en stor prisbelønning for det bedste middel til bekjæmpelse af diphterit. »Thi,« sagde hun, »dersom en eneste moder derved kan spares for den sorg, som har rammet os, vil erindringen om Waldemar være mere velsignet, end om vi havde ladet reise himmelhøje Pyramider til minde om ham.»

dens den antisemitiske bevægelse rasede heftigst, besøgte hun jødiske sygehuse, jødiske børnehjem. Samme store livssyn, som i religiøse spørgsmaal, viste hun ligeoverfor politisk strid: Hun hørte tale om en trængende familie, men man gjorde hende opmærksom paa, at manden var socialist. »Hvad bryder jeg mig om hans politiske anskuelser,« sagde keiserinden. »Jeg tænker paa hans nødlidende hustru og børn;« — og hun sendte dem en betydelig pengesum.

»Jeg frygter,« skrev hun (1863) til fru von Schöning, »at socialist-bevægelsen vil tage en uheldig vending. Med kongen, min gemal, kan jeg ikke tale derom; thi de løbende forretninger optager ham ganske. Hos kronprinsen finder jeg forstaaelse; han afhandler gjerne det sociale spørgsmaal med Schulze-Delitzsch. Min søn ser, som jeg, i selvhjælp det bedste middel til at modarbejde noden. Ministerpræsidenten*) vil øiensynlig intet vide af Schulze og hans bestræbelser. Men bliver denne uegennyttige folkets mand forfulgt eller, endnu værre, chikaneret, saa driver man ham over til den atheistiske Lasalle, hvis usædelige livsvandel er kjendt, uden at det formaar at vende masserne fra ham. Lasalles fanatisme giver bevægelsen et rentud skjebnesvangert præg; tallet af hans tilhængere vokser fra dag til dag, og den uheldige politiske splittelse giver bevægelsen næring. Hvad kan vi gjøre? Dømte til at vente er intet andet tilovers for os end at lægge megen menneskekjærlighed for dagen. I kærlighed til næsten lig-

*) Bismarck.

ger socialist-bevægelsens befriende element. Bygger vi velgjørhedsverker, som har rod i religionens kraft, da bygger vi dæmninger mod socialist-oversvømmelsen. — »Mennesket være ædelt, hjælpsomt og godt,« disse ord af min store lærer*) er mit eneste svar paa Lasalles vranglære. — — Men vi kan ikke vide, hvor længe dette virvar vil vare. Vi maa gjøre vor skyldighed; vi maa blive ved at gjøre alt, for at man kan forstaa, hvad velgjørheden i det store har at betyde. Vi maa gjøre det saa stille som muligt og uden at lægge vore religiøse følelser til skue. Plathow og Lette er mine virksomste hjælpere; deres raad bevarer mig fra at splitte kræfterne og fra at handle uden maal. Alle statuter og forordninger, som udgaar fra mig, er bleven overtænkte af praktiske mænd, derfor kan De ubetinget benytte det materiale, jeg lader Dem tilstille. Henvend Dem aldrig til nogen kredsøvrighed om raad eller bistand; hvad vi har paataget os, maa vi kunne gennemføre ved egen kraft. Jeg slutter disse linjer med den glade bekjendelse: I kjærlighed til næsten ligger løsningen af det sociale spørgsmaal! Naar vi ønsker at løfte vort sind og styrke vor aand, da fremholde vi for os Korinthiebrevets trettende kapitel.***) Paulus's lovsang er den høieste poesi, er mit evangelium.

Augusta.»

---

*) Goethe.

***) Kapitlet om kjærligheden: »Hvis jeg taler med menneskers og engles tungemaal.«

Blandt de velgjørehedsanstalter, som hun har grundlagt og støttet, har den gamle keiserinde havt to, som især har ligget hende paa hjerte*):

*) »Reichsanzeiger» offentliggjorde, nogle maaneder efter keiserindens død, en fortegnelse over de stiftelser, som den høie afdøde havde betænkt i sit testamente. I sin kortfattede tilbagekalder den erindringen om de velgjørehedsforetagender, som hun stod nær, medens hun levede; og den giver et begreb om hendes rige, arbeidsomme liv. Listen lyder: 1) Den patriotiske kvindeforening. 2) Central-komiteen for de tyske foreninger under det »røde kors«. 3) Keiserinde Augusta-hospitalet i Berlin. 4) De barmhjertige søstre i Keiserinde Augusta-hospitalet. 5) Magdalene-stiftelsen i Berlin. 6) Foreningen for Berlins sundhedsvagt. 7) Foreningen for udselige fattige i Berlin. 8) Augusta-stiftelsen for Berlins brandkorps. 9) Folkekjøkkenerne i Berlin. 10) Den evangeliske Johannes-stiftelse i Berlin. 11) Det katholske Hedwigs-sygehus i Berlin. 12) Aldersforsørgelses-anstalten for den jødiske menighed i Berlin. 13) Foreningen for sædelig forsogte børn. 14) Langenbeck-huset i Berlin. 15) Byen Koblenz til velgjørende øiemed. 16) Rhinanlæggene i Koblenz. 17) De barmhjertige søstre tilhørende den hellige Karl Borromæus-orden i Ehrenbreitsten. 18) Clemens-søstrenes moderhus i Münster. 19) Diakonissernes moderhus i Kaiserswerth. 20) Byen Weimar til velgjørende øiemed. 21) Kvindeforeningernes patriotiske institut i Weimar. 22) Barmhjertigheds-sygehuset i Königsberg i Preussen. 23) Samaritaner-foreningen i Kiel. 24) Sygehuset »Bethanien» i Breslau. 25) St. Andreas's og Ursula's kvindeforening i Köln. 26) Byen Baden til velgjørende øiemed. 27) Kvindeforeningen i Baden. 28) Keiserinde Augustas stiftelse for unge piger i Charlottenburg. 29) Den internationale forening under »Det røde kors» i Genf. — Foruden store summer til hver af de ovennævnte anstalter havde hun i sit testamente erindret mange enkelte med betydelige pengegaver: Hendes første kammerfrue, frøken von Neindorf, der havde været henved femti Aar i hendes tjeneste, og som havde pleiet hende under hendes

»Augusta-hospitalet» i Lützowgaden i Berlin og »Augusta-stiftelsen» i Charlottenburg.

Huset i Charlottenburg blev oprettet efter krigen 1871 for at hjælpe døtre af faldne officerer og militærlæger til en opdragelse, der svarede til deres stand.

Unge piger, som optages i denne anstalt, maa have fyldt sit tolvte aar; de forlader den efter at have bestaaet en afgangseksamen. Deres undervisning ledes af de bedste lærerinder og lærere. I keiserindens levetid stod eleverne under hendes moderlige tilsyn.

Hun lod holde foredrag og koncerter for dem, som hun pleiede at besøge; og hun lod dem faa adgang til gode forestillinger i de kongelige theatre. Hver jul lod hun pynte juletræ for dem i sit slot; og i paaskeferien kom de for at søge paaske-æg i hendes vinterhave.

Naar Augusta var i Berlin, havde hun for vane ugentlig at besøge Charlottenburg; hun havde sit arbejdsværelse i huset, hvor hun hørte paa bestyrerindens beretninger. Hver ny elev blev forestillet for hende, og de ældre blev hentede ind for at fortælle hende om sine oplevelser.

---

næsten uafbrudte sygdomme, fik 50,000 mark. Frøken von Schöller, hendes anden kammerfrue, fik 30,000 mark. De to garderobefruer fik hver 10,000 mark. Grev Perponcher og kabinetssekretær von dem Knesebeck fik ligeledes store legater. Hvad tjenerskabet angaar, saa fik f. eks. den franske kammertjener Corbail, den engelske kammertjener Chapman og den tyske kammertjener Fischer hver 6000 mark. Begge kammerlakaier fik hver 2000 mark; de to kuske, der pleiede at kjøre keiserinden, fik hver 1000 mark.

Generalinde Schmidt havde en datter, som blev opdraget i Augusta-stiftelsen. Barnet fik nervefeber.

Moderen boede i Schlesien; man underrettede hende om, at hendes datters liv var i fare, og hun skyndte sig til Charlottenburg.

Hun kom did om aftenen, ilede ind og fandt keiserinden ved sygesengen.

«Jeg vilde, at hun ikke skulde savne sin moder,» sagde Augusta, idet hun reiste sig og gjorde plads for generalinden. «Hun er jo under min beskyttelse.»

Ikke mindre deltagende viste hun sig i sit hospital: Hun havde venner i alle sygestuer. Naar det om høsten rygtedes, at keiserinden var kommen tilbage, blev patienterne glade. Hendes vogn holdt for døren, og det vakte ingen uro eller bestyrrelse; men man reiste sig i sengene, man vilde se hende, hilse paa hende, takke for gaver, som hun havde sendt.

Julaften feirede hun først med sin familie og sine husfæller, derpaa kjørte hun til Augusta-hospitalet. Søndage og festdage forsømte hun aldrig at besøge sit sygehus. Blandt de taalmodige syge fandt hun stemninger, beslegtede med sine egne. Selv pintes hun daglig af smerter; derfor forstod hun, at heller ikke de andres lidelser var smaa.

Blev det meldt hende, at en patient, som hun kjendte, skulde forlade hospitalet, skyndte hun sig fra slottet for at give et opmuntrende ord med paa veien. I senere aar, hvor hun saa ofte var lænket til rullestolen, gjorde alene hendes vilje-

kraft det muligt for hende at gaa rundt blandt de lidende. Støttet til en pleierske passerede hun sal efter sal. Armen skjælv, den faldt tungere og tungere ned paa ledsagerinden; dog ønskede hun, efter at have besøgt de nedre rum, at ledes op i øvre etage. —

Efter at keiserinde Augusta 1868 havde hørt tale om folkekjøkkenerne i Berlin, fik hun lyst til at se dem og til at lære deres stifterinde — fru Lina Morgenstern — at kjende. Og en vinterdag steg hun under blæst og kulde ned ad den steile trappe, der førte til et af dem.

At herskerindens opmærksomhed blev vakt for Lina Morgenstern og hendes gjerning, skyldtes i første række de smukke resultater, som denne dame har havt at opvise af sin energi. Men at der i aarenes løb udviklede sig næsten et venskabeligt forhold mellem den jødiske frue af borgerstanden og hendes majestæt, skyldtes den begeistring, hvormed fru Morgenstern omfattede sin beskytterindes person.

Naar Augusta, ledsaget af sin kammerherre, kom for at nyde nogle skefulde af den mad, som var tilberedt for byens fattigste befolkning, naar hun henvendte opmuntrende ord til de hjælpende damer, stemte det netop med, hvad hun fordrede som tribut til sin keiserlige værdighed, at stifterinden i velvalgte udtryk tolkede de tilstedeværendes ydmyge tak. Naar fru Morgenstern besang keiserinden i varmtføjte digte, naar hun i underdanige udtryk tilegnede hende sine verker, naar hun i sit blad noterede ethvert af keiserindens skridt og hvert ord, som hun havde sagt, naar hun ved

alle anledninger lagde sin saa naturlige taknemmelighed og kjærlighed til hende for dagen paa en velment, maaske lidt overdreven maade, saa berørte dette herskerinden behagelig som udtryk for følelser, hun ellers savnede ofte.

Hun sparede ikke sin tak: Økonomiske vanskeligheder brød ind over fru Morgenstern; og keiserinden traadte støttende til. Lægerne tilraadte den overanstrengte forfatterinde et ophold i Syden, og Augusta aabnede sin pung. Fru Morgenstern blev uretfærdig overfaldet af smudspressen; hun vidste ikke bedre end at sende sin datter til slottet. Paa en mere ostentativ maade end før tilkjendegav keiserinden efter denne dag, hvor høit hun skattede den foretagsomme jødinde.

*   *   *

Under et mangeaarigt ophold i Tysklands hovedstad havde jeg leilighed til at se keiserinde Augusta utallige gange og i meget forskellige situationer.

Jeg mødte hende i »dyrehaven« og i »Keiserinde Augustagaden«, hvor hun pleiede at spadsere med en hofdame, medens vognen rullede efter. Fra min plads i den kongelige opera kunde jeg overse hoflogen, og der var hun ofte. Hun viste sig ved fester i den keiserlige familie, og jeg saa hende ved hendes guldbryllup. Paa subscriptionsballerne og ved lignende anledninger saa jeg hende sidde i sin stol eller bevæge sig langsomt fra gruppe til gruppe, ivrig for at opnaa den folkegunst, der var negtet hende i saa merkelig høi en grad.

Fra Lützow-gaden, hvor jeg boede, kunde jeg iagttage hende, naar hun kjørte til hospitalet.

Det kunde hænde, at jeg, efter at have seet hende i første akt i theatret, mødte hendes brunt lakerede, tospændte vogn i den stille aften, naar jeg gik hjem. Ofte saa jeg vognen standse ved sygehuset, jeg saa herskerinden stige ud og gaa ind; og dyb agtelse greb mig for denne kvinde, som tog saa meget af sin tid og som bekjæmpede sine egne lidelser for at glæde andre, der led!

Jeg har ogsaa havt den ære at træde hende nærmere:

En flok — syv-otte damer eller flere — havde samlet sig i et hjørne af folkekjøkkenets kjælderhvelving; de fleste hørte til bestyrelsen. Nogle udenforstaaende havde faaet lov til at være med; thi keiserinden skulde komme. Blandt flokken var der en, som satte liv i os andre, en dame med briller paa næsen og hvidt, høit opstrøget haar. Det var fru Morgenstern.

Den dag var det flere aar siden jeg sidst havde seet keiserinde Augusta. Jeg havde overhovedet sjelden seet hende saa nær, som da; og jeg har bevaret et uudsletteligt indtryk af dette møde:

Vi hørte en vogn standse paa gaden. Lina Morgenstern skyndte sig op ad trappen. Vi andre skyndte os henimod den.

Keiserinden traadte ind, hr. von dem Knesebeck og grevinde Hacke kom efter.

Den hvelvede pande var skjult under hatten og blonder; sminke var lagt over de hule kinder. Den strenge, aristokratiske skikkelse bevægede sig

langsomt mod os; svære sygdomme og alder havde tydelig merket trækkene og gangen.

Men blot et øieblik varede det første indtryk. Et smil lagde sig som et pludseligt lys over ansigtet, idet hun henvendte nogle ord til fru Morgenstern.

Saa blev de tilstedeværende damer forestillede. Smigrede og forlegne neiede vi allesammen dybt; og keiserinden havde et venligt ord til os alle.

Hun talte til mig, og slaaet af klangen i hendes stemme mødte jeg hendes blik. Jeg saa ind i et par gode, sjælfulde øine og fik et opmuntrende, lidelsesrigt smil.

Hun talte om mit familienavn, som hun kjendte fra Schweiz og fra litteraturen; elskværdig nævnte hun et par smaating, som hun havde læst af mig.

Hendes godhed, hendes mildhed gik mig til hjerte. Hvad der bevægede mig — det kan jeg sige i oprigtighed — var ikke den uventede udmerkelse, hvor behagelig denne end var. Min tanke søgte ud over hendes afmaalte holdning til hendes ensomme liv ved hoffet. Og idet jeg betragtede hende, spurgte jeg mig, hvorfor mon lykken var gaaet hende forbi.

Mange aar er forløbne, siden jeg ubekjendt og ung stod ligeoverfor Tysklands keiserinde; ofte har jeg seet hende siden. Men erindringen om hin formiddag i folkekjøkkenet er lige levende endnu:

Jeg lukker øinene og ser den tarvelige kjælder med tankesprogene. Jeg ser keiserinden lænet op mod veggen med sin suppeskaal, jeg hører hendes ord. Sjelden har jeg vandret paa de steder, hvor

man mødte hende saa ofte, sjelden har jeg efter hendes død gaet over opera-pladsen, hvor hun boede, og seet op mod slottet, som nu staar tomt, uden at jeg har tænkt paa hende og følt vemod!

XII

Attentater. — Guldbryllupsfest. — Keiserinden som
litteraturens beskytter.

Wilhelm I var ivrig for at beholde sine tilvante omgivelser; han likte ikke «at skifte tjenere,» som han kaldte det. At se gamle ansigter forsvinde og nye træde i stedet, var en paamindelse for ham om, at han var en olding.

Paul Vasili sammenligner hoffet i Berlin med et gammelt møbelmagasin. «Naar man en galaften,» siger han, «saa monarken komme ind med en flok alderstegne, vaklende mænd baade foran sig og bag sig, der søgte at dølge aarenes ødelæggelser ved kunstens hjælp, maatte man beundre herskeren, som havde været istand til at udnytte to generationer.»

Ingen indenfor kredsen vovede at sige: vi ældes! Intet nyt element trængte ind i den, som ved sin friskhed havde kunnet forkynde de andres sygnen hen. Medens hofmændene faldt sammen, og aarhundredet rykkede nærmere og nærmere ved sin slutning, gled livet ved keiserhoffet videre i ensformighed.

Paa en frygtelig maade skræmte to mord-attentater op af denne ro:

Da Wilhelm I og hans datter den 11te mai 1878 kjørte »Unter den Linden«, affyrede blikkenslagersvenden Hødel flere revolverskud mod den keiserlige vogn, men heldigvis uden at træffe. »Jeg forstaar ikke, at man stræber mig efter livet,« sagde keiseren. »Jeg har aldrig givet noget menneske grund til at hade mig!«

Søndagen den 2den juni kjørte han klokken 2 om eftermiddagen alene i aaben vogn fra sit slot. To skud affyredes hurtig paa hinanden fra et vindu i »Linden-hotellet«. Keiseren faldt tilbage med blodet strømmende ned; — treti almindelige hagl og ulvehagl var trængte ind i hans ansigt, hoved, skuldre og ryggen.

Forbryderen, dr. Karl Nobiling, blev fakket, men ikke før han havde splintret kjævebenet paa hotelverten, som han havde leiet sig ind hos, samt affyret et skud mod sig selv, der senere voldte hans død.

Hødels mordforsøg havde vakt harme. Da dette nye kom til, fik ogsaa det første et end mere skrækindjagende udseende. Natten igjennem talte man om ugjerningen. Øinene hang ved paladset, bag hvis nedrullede gardiner den saarede hersker laa.

Keiserinden og kronprinsen var øieblikkelig bleven underrettede.

Fulgt af storhertuginde Louise skyndte Augusta sig fra Baden-Baden. Moder og datter kom tidlig den næste morgen til Berlin, medens kron-

prinsen og hans familie først naaede fra England den følgende aften.

Trods sin sygelighed, der egentlig forbød hende enhver anstrengelse, forblev keiserinden uafbrudt i sin egtefælles nærhed. Han led store smerter. Men i betragtning af hans alder lægedes saarene snart.

Da faren var over, tilraadede lægerne hans gemalinde at fortsætte sin badekur. Sidst i juli vendte hun tilbage til Baden-Baden, storhertuginde fulgte sin fader til Teplitz.

Efter en høstmaaned i Koblenz reiste Wilhelm og Augusta sammen til Karlsruhe for at overvære sin datterdatters konfirmation. Den 5te december kom de atter til hovedstaden; de modtoges paa banegaarden af prinser og prinsesser og af de høieste notabiliteter. I triumftog kjørte de til sit slot; studenter og andre korporationer dannede spalier, og hele hoffet fulgte dem.

For at bevare mindet om keiserens helbredelse havde man samlet bidrag til bygning af en ny kirke i Berlin. Over hele landet havde man gjort indsamlinger til den saakaldte «Wilhelms gave», hvor hver enkelt ikke fik lov til at give mere end en rigsmark. 11,500,000 menesker bidrog til denne; resultatet var 1,700,00 mark, som ved hjemkomsten blev overrakt monarken til et velgjørende øiemed.

Wilhelm I havde længe været en gammel mand. Det havde været merkeligt, at den enogottiaarige olding havde overlevet saa alvorlige saar, som de, der var bleven ham tilføiede. At en saa-

dan sjælelig og legemlig rystelse ikke skulde have efterladt spor, vilde have været unaturligt.

I martsmaaned 1879 havde han det uheld at glide og falde; han paadrog sig et stød i højre arm og højre side af brystet, der længe holdt ham lænket til værelserne. Samme maaned døde Waldemar, kronprinsens elleve-aarige søn.

Den 22de marts havde det haabefulde barn frisk og glad bragt bedstefaderen sin fødselsdagslykønskning. Den 24de marts blev han syg af diphterit; og den 27de om morgenen endte et hjerteslag hans liv.

Han havde været keiserparrets yndling, og hans død gik begge de gamle nær til hjerte. Efter den dag merkede man, at keiserens kraftige natur begyndte at vige for alderens skrøbelighed.

Under et ophold paa Babelsberg snublede han igjen og stødte knæet. Han var endnu ikke kommet sig, da man gjorde forberedelser til hans guldbryllup.

Det var det første herskerpar af huset Hohenzollern, som kunde feire denne fest. Men Wilhelm og Augusta frabad sig gaver. «Giv de fattige det, som er tiltænkt os,» sagde de begge. Tiderne var trykkende; man merkede efterdønningerne af mordforsøgene og af socialistloven, som delvis var en følge af dem. Og store fallitter indvirkede paa mange.

Dog gjorde byen sit bedste for at smykke sig paa guldbrudeparrets hædersdag. Man saa keiserindens og keiserens buster i vinduerne; de var kransede med orangeblomster og myrt. Hyldingsvers stod under. Man udbød velmente og slet-

skrevne ekstrablade, festmedaljer, smaaflag og mindekort. Og kornblomsten, keiserens yndlingsblomst, saaes i næsten alle hænder.

Ved en kirkelig ceremoni — høitidelig som vielsen femti aar før i tiden — fornyede det alderstegne keiserpar sin pagt. Atter ringte byens klokker; atter drønedes 101 kanonskud fra lystparken nær ved.

Støttet til en elfenbenskrykke gik keiseren frem til alteret. Keiserinden var den dag ualmindelig rask. Hun bar en myrtekrans af guld over brude-sløret; panden var smykket med et diamantdiadem. Over dragten af hvidt atlask var der kastet en guldvirket overkjole, kantet med kniplinger af guld. Hofdamerne holdt slæbet. Og med grevinde Perponcher ved siden skred hun opreist og værdig gennem slottets kapel.

Augusta knælede ned. Keiseren, hvis knæ besværede ham, blev staaende, til præsten lyste velsignelsen; da knælede ogsaa han. Gribende vemod hvilede over ceremonien. Efter femti aars samliv, fattigt paa lykke, laa de atter ved foden af alteret, hvor de havde lovet at dele godt og ondt; to hænder, der rystede af bevægelse og ælde, rakte ud mod hinanden, og begge græd.

Om aftenen var hovedstaden illumineret. Trængselen var saa stor, at vognrækkerne, der trak sig gennem byen, maatte stanse timer ad gangen, før det blev muligt at rykke frem.

Fra slottet hilste majestæterne paa den ventende mængde. Keiseren bar en myrtebuket af guld, keiserinden havde fremdeles guld-myrtekransen i

haaret. Gjentagne gange kom de frem; keiseren vinkede med haanden, Augusta neiede for folket.

Idet jeg saa op mod den historiske balkon, hvor det aldrende egtepar stod, mindedes jeg de melankolske ord af Chateaubriand:

»Alle mennesker føler en hemmelig tiltrækning mod ruiner. Denne følelse hænger sammen med vor svaghed, vor tilværelses ubestandighed. Ruinerne kaster dyb moralitet ind i naturens scener. Naar de er anbragte paa et maleri, søger man forgyeves at rette blikket mod en anden kant. Det vender stedse tilbage og fæster sig paa disse.« —

Stiftelser, der grundedes over hele Tyskland, gjorde mindet varigt om guldbryllupsdagen.

»Med øiet vendt mod den stigende trang, der kræver energisk hjælp i disse trykkende tider,« sagde keiseren i sin tak, »har man grebet anledningen af vort guldbryllup til at mangfoldiggjøre det net af velgjørenheds-stiftelser, der breder sig over riget, for saaledes blivende at befordre menneskekjærlighedens maal. De ønsker, vi varmt har nærret, har herigjennem naaet sin opfyldelse!«

* * *

Tre dage efter guldbrylluppet skrev keiserinde Augusta til sin broder:

»Naar jeg som søster har det fortrin at kunne henvende til dig de linjer, der er bestemte for Weimar, erkjender jeg med bevæget sind, hvor meget jeg skylder mindet om vore forældre og bedsteforældre, og hvordan deres eksempel og den grundvold, de har lagt, har hjulpet mig under li-

vets omskiftelser. Jeg erkjender, hvor tro jeg er bleven ved at være mod mit fædrenehus!

Dernæst maa jeg nævne en særlig grund, som jeg har, til at yde den vedvarende forbindelse med hjemmet min taknemmelighed:

Ved enhver leilighed, der frembyder sig, viser man derhjemme en deltagelse for mig, som jeg sætter den største pris paa, og som navnlig har berørt mig velgjørende ved disse dages alvorsfulde fest. Utallige beviser paa rørende hengivenhed er bleven mig til del. Ord kan ikke tolke følelser, som de, der besjæler mig for Weimar! Men det ligger mig paa hjerte snarest at takke alle varmt gjennem dig. Gud bevare mit fædrenehus og mit hjem!

Augusta.

I tidligere kapitler har jeg henvist til, at hvordan skjebnen end vendte sig, saa glemte keiserinden aldrig sit barndomshjem. De indtryk, som hun havde modtaget i hjemmet, bevarede hun trofast; de veie, hun havde seet sin slegt betræde, betragtede hun det som pligt at følge videre frem.

Literaturen havde været hendes ungdoms kjærlighed. Som gammel dame blev hun tro mod den; Karl Augusts sønnedatter følte sig kaldet til at fremhjælpe og beskytte den!

Vi har seet, at hun, før hun blev dronning, samlede om sig et selskab høitdannede mænd. Hun valgte Berthold Auerbach til sin forelæser, et valg, der under hin tids forhold tilkjendegav et aandeligt frisind, som fyrstinder ellers vogtede sig for at vise.

Som dronning og keiserinde likte hun at underholde sig med forfattere, hvor etiketten paa nogen maade tillod det; og i de ensomme timer var hendes bøger hendes bedste venner.

Blandt digtere, som hun elskede, kan nævnes Fritz Reuter; — den mand, som Preussen havde dømt som høiforræder, der havde siddet syv—otte aar fængslet under hendes svigerfaders regjering, var en af hendes yndlinge.

Hun læste hans bøger mangfoldige gange, hun kunde steder af dem udenad og citerede dem. Paa hendes sommerrejser hændte det, at hun kom forbi hans villa ved foden af Wartburg. Naar hun saa Fritz Reuter i haven, som han havde anlagt selv, lod hun vognen stanse. Og gode, forstaaelsesfulde ord blev vekslede mellem keiserinden og folkets digter.

Den 15de januar 1871, da Franz Grillparzer feirede sin otti-aarige fødselsdag, skrev hun til ham:

«Som veninde af tysk digtekunst og som Weimars datter kan jeg ikke undlade at udtale for Dem min oprigtige lykønskning til Deres otti-aarige fødselsdag og at forene mig med de talrige beundrere af Deres muse, som bringer Dem sin hyldest ved denne sjeldne fest. Maatte rolige og lykkelige aar endnu være forbeholdte digteren, der paa særlig maade har forstaaet at løfte og bevæge sin nation.»

Fik hun tilfældigvis eller paa pressens anbefaling en bog i hænde, hvis forfatter var hende ubekjendt, beholdt hun ham kjær, dersom han en gang havde vakt hendes interesse. Da læste

hun alt, hvad han havde skrevet, og hun ønskede at kjende hans liv.

Unseet hvilke retninger forfatterne tilhørte, lod hun dem forestille for sig. De store gav hun hædersgaver og anerkjendelse; ligeoverfor dem, der arbejdede sig frem under økonomisk tryk, pleiede hun ikke at glemme, at man, som Heine siger, ikke kan leve af laurbær, men maa have karper til. Henvendte man sig til hende, kunde man være næsten sikker paa at blive hjulpen; naar man ikke henvendte sig til hende, kunde det hælde, at man blev søgt op. Den mindste opmærksomhed, som man viste hende, fandt paaskjønelse.

En fuldstændig ubekjendt, ubetydelig forfatter sendte hende et digt; han havde aldrig tænkt at modtage nogen tak!

Hans overraskelse var stor, da en herre fra det keiserlige husministerium fandt vei til hans enkle bolig; embedsmanden kom for i keiserindens navn at overrække ham en pengesum. Den unge forfatter vegrede sig i begyndelsen ved at modtage den; men Augustas sendemand trængte ind paa ham og fremholdt, at keiserinden havde det princip aldrig at lade nogen opmærksomhed uden løn.

En anden forfatter modtog en dag en penge-gave samt en skrivelse fra baron Knesebeck, hvori denne paa keiserindens vegne takkede for en bog, som hun havde modtaget.

Forfatteren sendte pengene tilbage og bad kabinetssekretæren sige til hendes majestæt, at han ingen bog havde sendt, men at det sandsynligvis

var forlæggeren, som havde gjort det. »Selv om jeg havde tilladt mig at besvære keiserinden med en af mine bøger,« tilføjede han, »vilde jeg forøvrig paa ingen maade have modtaget penge for den.«

Senere fik han gennem sin boghandler tilfældigvis at vide, at keiserinde Augusta hvert aar lod indkjøbe et antal af hans bøger til julepresenter. Hun foranledigede, at han blev forestillet for hende, og overrakte ham en brystnaal, som hun havde ladet forarbejde med symbolsk betydning til hans forfatterskab.

XIII

Livsfarlig sygdom. — Keiseren ældes. — Jubilæumsfester.
— To keisere dør.

Der gik neppe mangen dag hen af de sidste tretti aar af Augustas liv, hvor hun ei følte legemlige smerter.

Hun havde aldrig kunnet overvinde eller glemme dem; men hendes stolthed havde paabudt hende at smile rolig under lidelsen. Kun hendes læger og det nærmeste tjenerskab kjendte tilfulde hendes kraft til at beherske sig.

Derfor virkede det 1881 som et lyn fra klar himmel, at hun laa for døden i Koblenz, at en farefuld operation var uundgaalig, og at hendes smerter, der syntes næsten uudholdelige, voksede fra minut til minut.

Hendes familie ilede til hendes sygeseng; hele hoffet var i bestyrtelse over den alvorlige vending, som sygdommen havde taget.

Efter at have modtaget den hellige nadvere under stigende smerter, befalede hun, at man skulde begynde den pinefulde operation.

Den varede halvanden time. Foruden det onde, der havde vakt den pludselige livsfare, maatte man søge at fjerne den gamle sygdom, som snese af aar havde voldt hende kval.

Man havde tvivlet om et heldigt udfald. Operationen lykkedes dog. Men efter den dag kom keiserinden aldrig mere til kræfter.

Saasnat det var muligt, flyttede man hende til Baden-Baden. Eftersommeren 1881 kunde man her se hende i en høirygget sygestol, gulbleg, slappet, med de afmagrede hænder foldede i skjød. En sterk skjælven, som ingen medicin kunde afhjælpe, talte senere om de forfærdelige lidelser, som operationen havde ført med.

Med forbausende spænsthed havde hendes egtefælle i lange tider baaret trykket af aarene. Vi har seet, at det først var efter Nobilings attentat, at hans sterke skikkelse begyndte at bøies. Men fra midten af otti-aarene plagedes han ofte af nyresmerter; gangen blev vaklende, aands- og legemskræfterne tog hurtig af.

Han pleiede at glemme, hvad der var hændt i den nærmeste fortid, og han kunde spørge efter sager, som han havde afgjort dagen forud.

Selvfølgelig vilde han nødig, at hans alderdomsvaghed skulde blive bekjendt. Det laa ogsaa i hans omgivelserns interesse at faa verden til at tro, at han var mindre sløv end den intimeste kreds vel vidste; hvor høitideligheder paakrævede hans tilstedeværen, var hans fremtræden derfor omhyggelig forberedt.

At aabne rigsdagen og læse trontalen havde vanskeligheder for ham; thi hans syn var svagt.

Til at bruge briller var han dog aldrig at formaa. Bogstaverne blev da maaled saa store, at den korte tale blev til en bog i hans haand. Saa stod han da og læste og bladede, han stod opstrammet og vatteret. Folket glædede sig; og samme aften skrev aviserne, at keiseren saa rask ud og læste trontalen med høi røst.

Tilrods for de kunstgreb, med hvilke han holdtes oppe, begyndte man lidt efter lidt alligevel at forstaa, at han var meget affældig. Hans holdning ved troppe-revuerne syntes at modsige det. Indviiede paastod imidlertid, at han sad som en automat i sadelen, at hans hest var dresseret til at gaa i skridt eller galop. Man vidste ogsaa at berette om forskellige andre maader, ved hvilke man sørgede for, at han kunde skjule alderdommens tegn.

Atter indtraf en lang række fald: Snart snubbede han ved badesteder, hvor han opholdt sig, snart i slottet i Berlin, snart paa trappen, der førte til det keiserlige theværelse i operaen.

De uophørlige fald udlagdes af mange som følger af mindre apoplektiske anfald. Trods beroligende efterretninger, der vedblivende sendtes ud fra hofkredsen, havde befolkningens mistro vanskeligt for at slaa sig til ro.

Den kjærlighed, hvormed man omfattede keiser Wilhelm, har aldrig vist sig sterkere og mere umiddelbar end i disse hans svagheds aar. Hver dag stod menneskemasser foran vinduet til hans arbejdsværelse for at faa et blik, en hilsen. Havde han været syg, pleiede mængden at stikle saa tæt sammen, at færdslen blev umuliggjort.

Følte han sig den mindste smule utilpas, bad lægerne ham om ikke at gaa til vinduet; men han vilde ikke høre paa det øre.

»Jeg *maa* derhen,« sagde han. »Det staar i Bae-decker, at de forbigaaende har anledning til at se keiser Wilhelm, naar vagten drager forbi. Altsaa — jeg *maa*, enten jeg vil eller ikke!« og i samme øieblik, som han viste sig, løb lange jubelraab over pladsen.

Den tiltagende affældighed hindrede ham ikke fra ved enkelte festlige leiligheder at vise en udholdenhed, der maatte forundre alle. Dette kom navnlig tilsyne ved hans femogtyve-aarige regjeringsjubileum og paa hans niti-aarige fødselsdag.

Da hans tronbestigelse var faldt sammen med hans broders dødsdag, befalede han, at høitideligholdelsen af regjeringsjubilæet skulde udsættes til den følgende dag*).

Det var en søndag. Personlig ønskede han kun at feire dagen ved kirkegang; han vilde ogsaa, at byen saa lidet som muligt skulde bære festpræget.

Men hverken han eller hans gemalinde kunde undslaa sig for at modtage lykønskings-deputationer; og keiseren formaaede ikke at hindre hovedstadsbeboerne fra at vise ham sin kjærlighed.

Tidlig om morgenen var Berlin smykket med flag og guirlander. Folk af de forskjelligste lag samlede sig rundt Fredrik den stores monument.

Den kolde vinterdag havde ingen magt over mængden, der festede. Geheimeraadens trykkede

---

*) Den 3die Januar 1886.

sig ind ved siden af den fattige haandverker; officeren i gala-uniform ventede taalmodig, klemte op til arbeideren. Alle trængtes tilbage af politimænd tilhest, der gjorde veien ryddig for de kongelige personer.

Klokken 10 $\frac{1}{2}$ viste keiser Wilhelm sig ved vinduet; ogsaa keiserinde Augusta viste sig, siddende i sin rullestol.

I det tidsrum, der laa mellem operationen i Koblenz og jubilæet, havde hendes helbred ikke forbedret sig. Tvertimod. Sommeren 1882 var hun to gange efter hinanden faldt om paa gulvet i Babelsberg; og følgerne af disse fald havde svækket hende meget.

Medens hendes gemal ved middagstid under stormende jubel kjørte gennem mængden, kom hun ad en bagvei til det kongelige kapel. Over diplomatlogen lod hun sig bære til trappehuset foran indgangen, hvor hun ventede ham. Han bød hende armen; og med resterne af sin energi tvang hun sig under smerter til at gaa op til alteret ved keiserens side.

Efter at gudstjenesten var tilende, fulgte storhertugen af Baden sin svigermoder til riddersalen, hvor hun blev bragt til sæde i den ene tronstol og støttet op med puder. Keiseren blev staaende foran den anden. Prinserne og prinsesserne stillede sig efter sin rang, damerne paa keiserens, herrerne paa keiserindens side.

De gratulerendes rækker aabnedes af fyrstinde Bismarck; efter hende kom gesandternes fruer og andre damer af aristokratiet, omtrent tretti i alt.

I spidsen for herrernes tog kom Bismarck, som

herskeren bevæget rakte begge hænder imøde. Kansleren bøiede sig og vilde kysse hans haand. Men Wilhelm omfavnede ham og kyssede ham paa begge kinder. En ligesaa hjertelig modtagelse blev feltmarechal Moltke og grev Roon til del.

Uger iforveien beredte man sig det følgende aar til at høitideligholde hans niti-aarige fødselsdag.

Ogsaa nu søgte oldingen at unddrage sig festligheder og gaver; men varmere end nogensinde blev han paa denne sidste fødselsdag hædret af fyrster og folk.

At han endnu saa sig istand til at modtage talrige folkerepræsentanter og medlemmer af fyrstehusene var isandhed forbausende; men det var ogsaa den sidste opblussen af hans sygnende kraft.

Sommeren 1887 vaklede hans helbred uafledelig; hver tilfældig forkjølelse foranledigede lægerne til at udstede bulletin. Alle, som nær ved saa hans liv rulle hen, spurgte sig med angst, hvad fremtiden bar i sit skjød. Thi det var tydeligt, at det øieblik nærmede sig i stormskridt, da den gamle soldaterkonge vilde blive nødt til at lægge sværdet over i den venstre arm. Og fra San Remo lød samtidig efterretning om, at sønnen, seirherren fra Sadowa og Wörth, laa under for en af de mest haabløse sygdomme, lægevidenskaben kjender.

Uagtet det maa antages, at kronprinsen længe havde baaret spiren til det onde, der voldte hans død, var det ikke før vaaren 1887, at noget bestemt om hans sygelighed blev bekjendt.

Foruden de tyske læger, der behandlede ham, tilkaldtes den engelske halslæge, Morell Mackenzie, til hvem hans gemalinde nærede den største tillid.

Kronprinsen reiste til England for at nyde godt af Mackenzie's daglige tilsyn. Han viste sig ved dronning Viktorias jubilæumsfest; man beundrede ham som den smukkeste blandt de tilstedeværende fyrster. Ingen, som saa ham dengang, kunde tro, at han bar paa en dødelig sygdom.

Efter nogen tilsyneladende bedring blev symptomerne betænkelige. Kronprinsen og hans familie reiste til Rivieraen og slog sig ned i villa Zirio i San Remo. Her begyndte først egentlig det hjerteskjærende familiedrama, hvor hans nærmeste kastedes mellem svage forhaabninger og den dybeste angst.

Selv blev han ved at være forunderlig fattet; hans hjertevindende venlighed mod enhver, der kom ham nær, blev den samme som før indtil døden.

Saameget som muligt søgte han at skjule sine smerter for dem, som han elskede. Kanske bedrog han sig med hensyn til lidelsens karakter. Formodningen om, at han ikke var paa det rene med, at det var kræft, han led af, bestyrkes ved en skrivelse, som han sendte rigsdagen 1887, og hvori han udtaler det bestemte haab om at vende helbredet tilbage til Berlin.

De tunge efterretninger fra sønnen, der februar 1888 maatte underkaste sig en farlig operation, bidrog til endnu mere at svække og forurolige keiseren. I søvnløse nætter undte tanken paa

kronprinsen ham ingen hvile. Han vilde ile til ham; kun ved Bismarcks energiske hjælp lykkedes det at faa ham bort fra dette forsæt. Samtidig bidrog hans dattersøn, prins Ludvig af Badens død til dybt at ryste den gamle hersker.

Faa kræfter var igjen, da sindsbevægelserne og de stadig tilbagevendende legemssmerter kastede ham paa dødsleiet.

Foran paladset herskede angstfuld taushed. Menneskestrømmen gled langsomt forbi hans vinduer; de talrige politikonstabler tillod ingen at stanse der. Men paa den anden side af pladsen ventede skarerne i voldsomt regnveir. Intet udraab hørtes, intet smilende ansigt var at se.

Inde i slottet var alting stille; — det var den sidste nat.

Ved siden af sengen sad keiserinden i sin rullestol; hun holdt keiserens haand i sin. Storhertuginde af Baden var bøiet over den døende.

Mellem feberfantasier kom timer, hvor keiseren laa hen i en døs. Henimod morgenen drak han et glas rødvin, som livlægen rakte ham. De omstaaende mente, at han var uden bevidsthed.

Saa spurgte han pludselig: »Hvor er keiserinden?»

»Mama sidder ved siden af dig,« sagde hans datter.

Han nikkede til tegn paa, at han forstod det, og sagde:

»Gaa tilsengs!»

Lidt efter sov han rolig hen. Og flaget blev sænket paa hans kongeborg*). —

*) Morgenen den 9de marts 1888.

Af alle scener i Augustas liv synes ingen mig mere vemodsfuld end den, hvor oldingen ligger døende og hans gemalinde sidder hos ham. Han merker ikke, at det er hendes haand, som holder hans, og hans sidste ord er et spørgsmaal efter hende.

Hun bliver siddende med hans haand i sin og med øinene fæstede paa det stille hoved. Hun har egtet ham i den første ungdom, fulgt ham under alderens besvær; nu tænker hun kanske paa, at igrunden har de været skilte hele livet.

*   *   *

Dødsdagens morgen indløb til San Remo efterretningen om den gamle keisers bortgang.

Tronarvingen stod op fra sygeleiet og rustede sig til at vende hjem. I frygteligt veir gjorde han nattereisen over alperne, og den irte marts kom han til Charlottenburg.

Den milde temperatur var vejet for isnende kulde. Snestorm jagede over markerne, da nogle hundrede kvinder og mænd ventede paa det tog, som skulde bringe ham.

Det var en time før midnat. Hans ældste søn og svigerdatter, hans søster og svoger var komne for at møde ham.

Idet keiser Fredrik nogle minutter viste sig paa banegaarden, saa man, at hans skikkelse ikke var bøiet; men haaret var graanet, øinene havde mistet sin glans, aandedrættet var tungt og hurtigt.

Ingen officiel modtagelse fandt sted. Stille tog

han og hans familie sæde i vognene. — Hvor anderledes havde ikke folket og sikkert ogsaa han selv tænkt sig indtoget som keiser!

Det var ham ikke forundt at gjense sin fader, men vel den af smerte nedbøiede moder, som i dette aar skulde se det ene medlem efter det andet dø bort af sin slekt.

Han var for svag til at komme til hende. Men snart et aar var forløbet, siden hun havde seet ham sidst; og henimod aftenen den følgende dag kjørte enkekeiserinden til Charlottenburg.

Keiser Fredrik ilede hende imøde ned ad trappen. Den sørgelige sygdom havde røvet ham stemmens brug. Foran denne ældede moder, under dette overmaal af smerte, fik sønnens bevægelse lettelse i graad; og de holdt hinanden længe omfavnede.

Beretningerne om Fredrik III's helbred lød efter tronbestigelsen høist forskjellige. Den omstændighed, at han efter en farlig operation og paa en ugunstig aarstid havde kunnet udholde reises besvær, blev af mange opfattet som tegn paa, at han maaske alligevel vilde kunne gjenvinde sin sundhed; og der var korte perioder, hvor det hensvindende liv syntes at blusse op.

De officielle beretninger søgte at stille tilstanden i et gunstigt lys og fortiede alt, hvad der kunde forurolige. Samtidig benyttede en del af pressen Mackenzie's rosenrøde bulletiner til at indgyde tro paa en langsom bedring.

Det er ingen tvivl underkastet, at de blade, som talte i denne tone, var inspirerede af kredse, der stod den nye keiserinde nær. I San Remo

havde hun gjort, hvad der var muligt, for at faa folk til at tro, at hendes egtfælle ingenlunde var dødssyg. Efter at være vendt tilbage søgte hun at bibringe verden den overbevisning, at hans regering kunde blive mere end en mellem-akt i rigets styrelse.

Hendes møie bar dog ringe frugt: Det kunde lidet nytte at offentliggjøre lægeberetninger, der bar skin af bedring, naar man samtidig maatte melde, at den nye keiser ikke kunde modtage en eneste deputation.

Den 24de mai formæledes i Charlottenburg prins Henrik med prinsesse Irene af Hessen. Sønnens vielse var den eneste høitidelighed under hin triste, fjorten-ugers regering, hvor det var muligt for herskeren at vise sig.

Ministrene, medlemmer af diplomatiets, riddere af den sorte ørns orden, feltmarechallerne Moltke og Blumenthal havde indtaget sine pladse, da brudeparret traadte ind. Prins Henrik førte sin brud, der bar Hohenzollernes kronjuveler. Orgelet præluderede Händels »Largo«, og følget indtog sine pladse.

Midt i forsamlings glans og pragt blev keiserinde Augusta bragt ind i sin rullestol. Hun var i dybeste sørgedragt og uden nogetsomhelst smykke.

Keiserinde Viktoria gik hende imøde og kysede hendes haand. De tilstedeværende fyrstelige gjester og medlemmer af keiserhuset gjorde det samme.

»Jeg fik taarer i øinene,« skrev Moltke samme dag til sin broder, »da hendes børnebørn knælede foran hende for at kysse hendes hænder.«

Medens brudesalmen intoneredes, traadte keiser Fredrik ind i det halvmørke kapel. Han vendte sig ligeledes først mod sin moder, bukkede ærbødig for hende og kyssede hende paa haanden. »Det er hjerteskjærende at se ham kjæmpe mod sin tunge skjebne med en saadan sjælsstyrke og taalmodighed,« fortsætter feltmarechallen, »med den ene fod paa tronen, med den anden i graven.«

Efter keiserens ønske rustede man sig faa dage efter til opbrud fra Charlottenburg. Den syge dreves aabenbart af hin længsel efter at skifte opholdsted, der tidt kommer tilsyne før døden.

Man saa en paafaldende forandring i hans holdning og træk, da han gik ombord i det flagsmykkede skib, som skulde føre ham til Potsdam. Mængden, der havde samlet sig, gav ligesaa meget ved taarer som ved hurraraab beviser paa sin deltagende kjærlighed.

Man nærede et svagt haab om, at den friskere luft i Potsdam vilde virke styrkende. Men tilstanden forværredes istedetfor at bedres, og hans nærmeste formaaede ikke længer at skjule sin sorg.

Med de svindende legemskræfter svandt ikke keiserens taalmod. Naar man grædende nærmede sig ham, viste han med haanden op mod det høie, og et forhaabningsfuldt udtryk oplevede hans træk.

Han havde holdt op at kjæmpe mod sygdommen; hengiven i skjebnen lagde han sit trætte hoved ned for at dø. Den 14. juni, paa sin næstældste datters attende fødselsdag, tog den døende fader afsked med sine børn. I det slot, hvor han

havde seet dagens lys, slukkedes hans liv, hvortil der havde været knyttet saa mange og skjønne forhaabninger*).

Keiserinde Viktoria var i den sidste, tunge tid neppe veget fra keiserens side; i hendes arme slumrede han ind. Hun lagde en laurbærkrans paa teppet, der dækkede den fyrste, der sytten aar før var vendt hjem med seir, og som nu lærte verden, at man bør »lide uden at klage«.

Han var født paa dagen for slaget ved Leipzig. Paa dagen for slaget ved Fehrbellin bar man ham stille til »Fredskirken« i Potsdam, hvor han havde ønsket at hvile ved siden af sine sønner.

---

*) Den 15. juni 1888.

XIV

I alderdommen. — Ved dødsleiet. — Sildig anerkjendelse.

Bnkekeiserinde Augusta, der var i Baden-Baden, modtog følgende telegram fra sin svigerdatter:

»Over din eneste søns bortgang sørger hun, som var saa stolt og lykkelig over at være hans hustru — med dig, stakels moder! Ingen moder har eiet en saadan søn! Vær sterk og stolt i din kummer! Endnu imorges bad han at hilse dig.

Viktoria.»

Ved efterretningen om keiser Fredriks haabløse tilstand havde storhertuginde Louise og hendes mand skyndt sig fra Karlsruhe for at være moderen nær under denne nye sorg. Da dødsbudskabet indtraf, var det datteren, som forberedte hende paa slaget.

Augusta vilde straks vende tilbage. Lægerne frygtede, at hun ikke kunde udholde flere sindsbevægelser og reisens besværlighed. De bad hende om at blive; men deres raad formaaede ikke at rokke hendes beslutning.

Fulgt af sin datter og svigersøn indtraf hun i Potsdam indén Fredrik III's bisættelse. Et billede, der var meget populært i Tyskland, fremstiller hende i rullestolen, som hun har ladet føre hen til den seng, hvor liget af hendes søn hviler.

Fra hin dag, da man havde baaret Wilhelm I ud af slottet, som de saa længe havde beboet i fællesskab, var det bleven stille omkring den gamle keiserinde. Hun levede som enke i absolut tilbagetrukkenhed, fængslet til rullestolen af sin legemlige svagthed, ved ydmyg gudsfrygt trøstet i de prøvelser, som var bleven tilskikkede hende i hendes alderdom.

Keiser Fredriks død var en af de sidste begivenheder, som drog opmærksomheden hen paa hende. At moderen maatte begrave sin eneste søn, at hun maatte se ham gaa bort i en saa kvalfuld sygdom, fyldte landet med medynk.

Hans bortgang bøiede hende dybt, men den foranledigede hende ikke til at gaa irecte med skjebnen. Længst havde hendes liv for andre bragt dette urolig higende sind til fred. Hun kjendte intet bedre middel til at bortvende tanken fra alt, hvad hun havde mistet, end ved dobbelt ivrig at optage det arbeide, som gjennem aar i lidelser var bleven hende kjær.

Ved siden af dette arbeide var hendes datters kjærlighed det baand, der fra nu af bandt hende til livet. Visselig kunde hun kalde børnebørn og børnebørns børn sine egne; men tiltrods for den ærefrygt, med hvilken de saa op til hende, saa tilhørte de en tid, som ikke var hendes.

Pludselig var en yngre slegt traadt istedetfor

den gamle. Et sprang var skeet fra en olding, der høiagtede de nedarvede traditioner, til en ung mand, som higede efter forandring. Keiser Fredriks død havde skabt en uforholdsmæssig afstand mellem før og nu; og den følelse, som bemægtigede sig de unge ligeoverfor keiserinde Augusta, var mindre respekt for hendes moralske kraft end medlidenhed med den legemlige svagheit, som de saa for sig.

Forholdet mellem hende og den unge keiser var dog baade hjerteligt og smukt; de var gjen-
sidig fulde af opmærksomhed og hensyn for hinanden. Bedstemoderen havde i sin tid varmt taget sig af sin sønnesøns gemalinde; og keiserinde Auguste Viktoria glemte ikke heller den godheit, der var bleven hende vist. Der var stor glæde, naar hun besøgte enkekeiserinden med sine smaa-gutter; oldemoderen morede sig over deres bemærkninger og over deres leg.

Hver fredag eftermiddag pleiede de at komme til hende. Før hun førte børnene op, tog moderen deres frakker af nede i forhallen; hun rettede paa deres haar og bragte bluserne i orden, for at de kunde være rigtig sirlige, naar de skulde fremstille sig for oldemoderen.

Ved indgangen til sine værelser kom enkekeiserinden dem imøde i sin rullestol, og hun og den unge keiserinde begav sig ind i arbejdskabinettet. Børnene blev i de tilstødende saloner, hvor de tumlede sig af hjertens lyst, og hvor de havde sit skab med legetøi. Det tømtes i et øieblik; og rummene gjenlød af munter barnelatter.

De sidste vaar- og høstmaaneder tilbragte Au-

gusta afvekslende i Baden-Baden, Karlsruhe, paa øen Mainau og i Koblenz. Hun tilbragte dem sammen med sin datter, som traadte hende nærmere end før, efter at de begge havde mistet saa mange af sine kjære.

Midt i september 1889 kom keiserinde Auguste Viktoria til øen Mainau for at besøge enkekeiserinden; ogsaa Wilhelm II indfandt sig paa et par dages tid for at lykønske sin bedstemoder til hendes fødselsdag.

Efter et ophold i Koblenz vendte Augusta den 12te december tilbage til Berlin. Trods sterk forkjølelse unddrog hun sig ikke de sædvanlige forberedelser til julefesten. Snart efter hendes ankomst kom storhertugen og storhertuginde af Baden for at fejre helligdagene i hendes stille hjem.

Den vinter var det første gang paa uendelig mange aar, at influenza gjorde rundreise i Europa. Flere blandt hendes nærmeste omgivelser blev syge af den; ogsaa hendes datter og svigersøn blev angrebne.

Enkekeiserinden holdt sig endnu oppe. Nytaarsmorgen 1890 modtog hun Wilhelm II og hans gemalinde, som vilde være de første til at lykønske hende, inden de begyndte modtagelseskuren i sit eget slot. Senere paa dagen samlede hun de gjenlevende af Wilhelm I's hærførere og hofmænd ved sit taffel; og faa dage efter mødtes hun med kvinder, der virkede under «det røde kors».

Men mandagen den 6te januar maatte hun gaa tilsengs, og der viste sig foruroligende symptomer. Foruden hendes mangeaarige livlæge, dr. Velten,

blev sanitetsraad, dr. Schliep kaldt til Berlin til en konsultation.

Saalænge feberen holdt sig indenfor visse grænser, gjaldt umiddelbar livsfare for udelukket; patientens høie alder og hendes store svaghed retfærdiggjorde imidlertid lægernes frygt.

Natten mellem mandag og tirsdag forværredes hendes tilstand; der indtraadte høi febertemperatur. Sygdommen var nu kommen ind i det betæneligste stadium.

Fra klokken tre om morgenen merkede man, at aandedrættet blev svagere, at kræfterne tog af; man forstod, at videnskabens hjælpemidler intet kunde udrette.

Under disse omstændigheder ansaa man det for raadeligst at lade keiseren kalde.

Han havde indtil midnat hver halvtime faaet meddelelse om sin bedstemoders befindende. Klokken 5½ om morgenen sendte man ham bud. Klokken 6 var han allerede hos hende; hans gemalinde indfandt sig faa minutter efter.

Storhertuginde af Baden havde tilbragt natten ved sin moders seng; dybt nedbøiet pleiede hun hende med den ømmeste omsorg. Da Augusta vaagnede efter nogle timers søvn og saa sin datter, der vaagede, hviskede hun:

«Det gode barn!»

Klokken otte om morgenen bad hun kabinetssekretæren, baron Knesebeck om at komme ind til sig. Hun talte til ham om velgjørenhedsansiggende og sagde:

«Tror De ikke, at vi kan arbeide sammen imorgen?»

Inden hun for sidste gang blev syg, havde hun visselig mangan gang længtet efter døden. Men skjønt hun følte sig meget svag, fremgik det af alle hendes udtalelser, at hun ingenlunde havde nogen forestilling om, hvilken betænkelig form hendes sygdom havde antaget.

Først da hun hørte, at hofpræsten var tilstede i slottet, merkede hun, at man troede, at enden forestod. Hun lod ham komme ind. Han læste bibelsprog for hende, og hun takkede ham.

Samtlige medlemmer af hendes familie fik efterretning om sygdommens farlige vending, og forestillingerne blev afsagte i de kongelige theatre. Hele hendes hofstat samlede sig; repræsentanter for officerskorpserne og diplomatiet ilede til slottet.

Henimod middag kom arveprinsen og arveprinsessen af Meiningen, prinsesse Maria Anna og hendes søn Fredrik Leopold, prinserne Alexander og Georg og arveprinsen af Hohenzollern. I forværelset ventede desuden feltmarechallerne Moltke og Blumenthal, grev Waldersee og Wilhelm II's husminister, grev Wedell-Piesdorf, statssekretæren, Grev Herbert Bismarck samt flere af de herrer, der havde tjent Wilhelm I.

Fra den tidlige morgen vidste alle, at der ikke mere var haab; dog troede man ikke, at døden vilde komme før aftenen.

Augusta laa i sin smalle sygeseng; hendes høire haand omsluttedes af datteren, som med ængstelig spænding fulgte sygdommens fremskridt.

Timer gik. Svagheden tog til; aandedrættet var neppe hørligt.

Men hendes bevidsthed var tilstede. Det var

tydeligt, at den døende søgte den ene og den anden med sit blik; medens øiet talte, svigtede imidlertid stemmen.

Ud paa eftermiddagen merkede man en let bedring. Enkekeiserinden, som havde ligget apatisk, aabnede atter øinene og gav sin datter et vink om, at hun skulde bøje sig ned til hende. Da det var skeet, hviskede hun nogle ord, som dog ikke mere var forstaaelige.

Klokken var nu bleven fire. Lægerne saa, at enden var nær.

Keiseren og keiserinden, storhertugen og storhertuginde af Baden, arveprinsen af Sachsen-Meiningen og hans gemalinde var de sidste timer ikke vegne fra hendes leie. De af familien, som havde opholdt sig i sideværelserne, blev underrettede og indfandt sig. Hofpræst Köhler og grev Wedell, von dem Knesebeck og grevinde Oriola, Augustas overhofmesterinde og hofmarechal, hendes kammerherrer og frøken von Neindorff samlede sig ligeledes om sengen.

Livlægen følte hendes puls. Han gjorde tegn til, at man kunde vente døden om nogle minutter. Saa stod den stille. Storhertuginde af Baden kastede sig over sin moder og bad hende under hulken om at hilse de forudgangne. Dr. Velten vendte sig og meddelte, at keiserinde Augusta var død.

Døden havde nærmet sig smerteløs; med skaaende haand havde den lukket de trætte øine. Solen, der i dette øieblik gik ned og kastede sine sidste straalere ind over værelset, gjød en vidunderlig purpurglød over det afsjælede legeme og over de tilstedeværende, som knælede i bøn.

*

*

*

Efterretningen om, at keiserinde Augusta var farlig syg, havde forholdsvis sent bredt sig ud i hovedstaden. Men i løbet af dødsdagens formiddag var man strømmet op foran slottet.

Jo mindre gunstigt beretningerne lød, desto tættere stimlede man sammen; de ængstelige ansigter talte tydelig om, at man var urolig for hendes liv.

Tjenere, der kom ud, blev bestormede med spørgsmaal. Ligesom aftenen den 8de og morgenen den 9de marts 1888 saa man op mod de til-dækkede vinduer og mod fanen, som vajede fra slottets top. Faa minutter før klokken 4½ rørte sig noget deroppe. Endnu var det uvist, om man — som ellers hver aften — vilde trække standarten ned. Men den sænkedes paa halv stang: keiserinde Augusta var gaaet over i en bedre verden!

Dyb bevægelse greb mængden; damerne græd. Saa leirede uhyggelig stilhed sig over »Unter den Lindens« brede gader, hvor lysene fra de tændte buelamper kjæmpede med den svindende dag.

I et nu fandt dødsbudskabet vei til alle dele af byen. Forlystelser blev indstillede; offentlige bygninger flagede paa halv stang. Fra mange private huse saa man sørgefaner; og i butikvinduerne tilhylledes varerne med sørgeflor.

Fyrster har som oftest saa mange smigrere, medens de lever, at de kun har faa igjen, naar de dør. Men om denne kvinde, saa ensom midt i glansen, samlede der sig i døden forstaaelse og tak.

Det var, som om man først nu, ved erkjendelsen af hvad man havde tabt, forstod hvad man havde eiet i den afdøde keiserinde. Uden hensyn

til partistandpunkt fremhævede man hendes dyder. Socialister, jøder og katolikere mødtes i anerkjendelse for hende. Paven sendte et langt telegram, hvori han dvælede ved hendes fremragende egenskaber. Selv republikkerne Amerika, Frankrige og Schweiz udtalte beklagelse ved hendes bortgang; og Europas presse gav enstemmig udtryk for beundring og sympati.

* * *

Gjennem portalen i det gamle kongeslot gaar man op ad den brede trappe, som fører til ridder-salen. Med faa skridts mellemrum staar sortklædte tjenere. Mægtige kandelabere er omvundne med sørgesløifer; cypresser og laurbærtræer forhøier indtrykket af sorg.

Tilvenstre for døren sidder den afdødes damer. Hendes kammerherrer staar bag puder, paa hvilke keisermagtens insignier er henlagte. Iøinefaldende er navnlig kronen samt den sorte ørns ordenskjede og stjerne, dronning Louises orden og fortjenstkorset for kvinder.

Paa en katafalk midt for østsiden af kapellet hviler keiserinde Augusta. Døden har givet hendes skjønhed tilbage; hun ligger, som om hun sov. Trods hendes høie alder vækker trækkene erindringen om hendes ungdomstid i Weimar; kongekaaben er kastet over hendes skikkelse, der har bevaret sin majestæt.

Tyst bringer man krans ind og hænger dem op i hallen; de kommer som tegn paa respekten for denne døde, der endelig har faaet ro! De kom-

mer som tak for hendes arbeidsiver og for hendes kjærlighed til menneskene. Men de kommer for sent. Uvilkaarlig gribes man af tanken: Om man havde strøet ligesaa mange blomster paa hendes livsvei, som man taarner op paa hendes kiste, hvor lykkelig vilde man ikke have gjort hende da, — og hvor mange bebreidelser vilde man have kunnet spare sig selv. — — —

Under storm og bidende kulde havde man i martsmaaned to aar før bragt Wilhelm I til mausolæet i Charlottenburg. Hans gemalinde, som man en sommerdag havde hilst velkommen, bar man den 11te januar til hvile i straalende solskin, i en luft saa mild, som kunde det være vaar.

Gaderne vrimlede af mennesker. »Unter den Linden« dannede krigerforeninger, studenter, haandverkere og turnere spalier med sine faner. Hvor toget gjorde en bue, havde medlemmerne af den frivillige sygepleie faaet plads, hvis hvide baand med det røde kors mindede om den afdødes livsgjærning.

Private huse og offentlige bygninger havde kappes om at smykke sig med sørgefaner og sorte drapperier. Det franske gesandtskabshotel, som ved mangen tidligere leilighed havde holdt sig tilbage, udmerkede sig denne gang ved smagfulde drapperier af sørgeflor. Brandenburgs port var prydet med mægtige offerskaale med luende flammer.

Den røde fløielskiste med guldkronen var oversaaet af blomster. *) Fireogtyve kammerherrer bar

*) Den deltagelse, keiserinde Augustas bortgang vakte, viste sig ikke mindst ved de blomster, som man sendte.

den fra kapellet ned ad de tre hundrede trappe-trin og løftede den op paa ligvognen, som var forspændt med otte kulsorte hingste. Alle kirkeklokker ringede, kanontorden drønedede over byen. Under tonerne af Chopins sørgemarsch, mesterlig udført af militærmusiken, bevægede toget sig fra Berlin til Charlottenburg.

I spidsen red Henrik XIX, prins af Reuss. Han fulgtes af en halv Eskadron af dronningens garde-

Omtrent alle Europas kronede hoveder lod overrække kranse. Bl. a. kongen og dronningen af Italien, keiseren og keiserinden af Østerrige, kongen og dronningen af Norge og Sverige, kongen og dronningen af Portugal, dronningerne af England, Spanien, Nederlandene etc. etc. Sultanen sendte et blomster-arrangement, forestillende en halvmaane, kongen og dronningen af Rumænien en krans, hvis sløife bar indskriften: »I evig, taknemmelig kjærlighed. Elisabeth. Carol.« Fyrst Bismarck sendte en stor epheukrans med et kors af violer »som tegn paa frofast høiagtelse,« fyrstinden en krans af roser, maiklokker og liljer. For statsministeriet overrakte minister v. Maybach en palmekrans. Man læste paa sløjfen: »Til hendes majestæt, keiserinde og dronning Augusta, i den dybeste sorg og ærefrygt.« Rigsdagens præsident nedlagde paa hendes kiste en krans af hvide roser og hvide kamelier. Atlasksløjfen med sorte kanter bar indskriften: »Den tyske rigsdag til den første tyske keiserinde, død den 7de Januar 1890;« og skriftsproget: »Salige ere de barmhjertige, thi dem skal vederfares barmhjertighed.« Særlig opmærksomhed vakte et overordentlig smukt blomster-arrangement fremstillende genfer-konventionens røde kors paa hvid bund, der skyldtes centralkomitéen for de tyske kvindeforeninger. Sløjfen bar indskriften: »Til hendes majestæt keiserinde og dronning Augusta, vor høie beskytterinde, i aldrig svigtende taknemmelighed og i den dybeste smerte.« For det chirurgiske selskab bragte professor v. Bergmann blomster »til vor høie beskytterinde og velynderinde, der har fremmet vore planer.« Det frivillige sund-

regiment i sorte rustninger og med florumvundne landser. Derpaa kom den afdødes tjenerskab, de højere hofembedsmænd, en afdeling af »garde du corps« regiment, samt endelig ligvognen, stor-slaaet og imponerende, med den høit baarne baldakin, der var bedækket med et hermelinsteppe.

Umiddelbart efter kisten gik keiser Wilhelm med kongen af Sachsen og storhertugerne af Baden og Sachsen-Weimar. De tre første bar den

hedskorps sendte en blomsterpude af violer med det røde kors i midten. Sløifen bar indskriften: »Den frivillige sundhedskolonni i Berlin til sin høitbeundrede, utrættelige og uforglemmelige keiserinde Augusta.« Blandt de utallige andre kan nævnes en kjæmpekrans fra Berlins sundhedsvagt, blomster fra den patriotiske kvindeforening i Inowrazlaw, fra den østerrigske forening under »det røde kors« (»Til sit æresmedlem«.) fra næsten alle afdelinger af »det røde kors« i Tyskland, fra »Skytterforeningen« i New-York (»I kjærlighed og beundring«), fra det nordamerikanske gesandtskab, fra de fleste hospitaler og foreninger, som den afdøde havde ydet interesse, fra »Berlins taknemmelige katolikere«, fra »Berlins taknemmelige brandmandskab«, fra »den jødiske menigheds aldersforsørgelsesanstalt« etc. En overordentlig smagfuld krans fremstillede det hvide »malteser-kors« paa grøn mosegrund; paa atlasksløifen læste man: »Tilegnet mindet om den kristelige velgjørenheds høie beskytterinde af de schlesiske malteser-riddere.« Et andet blomster-arrangement bar indskriften: »I uudslettelig taknemmelighed for mangfoldige naadesbeviser fra en forhenværende, fleraarig patient i Augustas hospital.« — En af de største og smukkeste kranser kom fra »den taknemmelige by Baden-Baden«. — »Det sørgende Strassburg«, »det taknemmelige Königsberg« og mange andre byer sendte blomster. Berlins kunstnerforening overbragte et palme-arrangement »til kunstens uforglemmelige veninde«. Ved sjelden skjønhed udmerkede sig kranser fra grev Pückler, hertuginde af Sagan, fyrstinde Radziwill, fyrst Hohenlohe etc. etc. etc.

weimarske «Falkeordens» storkors over uniformen. I nogle skridts afstand fulgte de øvrige fyrster, katholske og protestantiske geistlige, som man havde indrømmet samme plads i følget, en uhyre mængde civile og militære deputationer og, næsten til aller sidst, medlemmerne af rigsdagen og af akademiet for videnskaberne og de skønne kunster.

Ved indkjørselen til Charlottenburg ventede denne bys autoriteter. Ligvognen stansede ved slottets haveport. Damer, der havde hørt til enkekeiserindens hofstat, og som havde ventet i sine vogne, steg ud og sluttede sig i dyb bevægelse til følget.

Toget bøiede ind i gran-alléen, der fører til mausolæet. Her mødte den unge keiserinde frem, samt keiserinde Fredrik, storhertuginde af Baden og prinsesserne af det kongelige hus. Officerer af den afdødes livregiment løftede kisten af vognen, bar den ind og stillede den ved siden af den gamle keisers.

Wilhelm I's bortgang havde vakt oprigtig sorg. Mindre stormende, men ikke mindre vemodfulde følelser besjælede de omstaaende ved hans enkes baare. Med hende gik de sidste rester af soldaterkongens familieliv i graven; og teppet rullede ned for den gamle tid. —

Det er et underligt skjebnetræk, at ligesom det er faldt i Augustas lod at hvile under samme gravhvelving som preussernes forgudede dronning Louise, saa er hun, ved siden af sin svigermoder, til idag den eneste kvinde, hvis statue man har reist i Berlin.

Mindet om et menneskelivs ufortrødne arbejde i barmhjertighedens tjeneste, det minde, som hun har indskrevet i utallige taknemmelige hjerter, har ikke kunnet gaa spørløst hen. Fremragende medlemmer af hovedstadens forskjelligste kredse udstedte aarsdagen for hendes død en indbydelse til at reise hendes legemsstore billedstøtte midt i deres by. Indbydelsen var affattet i de varmeste udtryk. Rige bidrag strømmede ind, der viste folkets taknemmelighed og beundring for den gamle keiserinde. Paa opera-pladsen i Berlin, udenfor de vinduer, gjennem hvilke den ensomme fyrstinde saa tidt stirrede ud paa verden, staar nu hendes statue. Ogsaa i Baden-Baden, Koblenz og paa andre steder har man reist mindestene og statuer af hende. Og flere end disse tegn tyder paa, at keiserinde Augusta ikke er glemt.

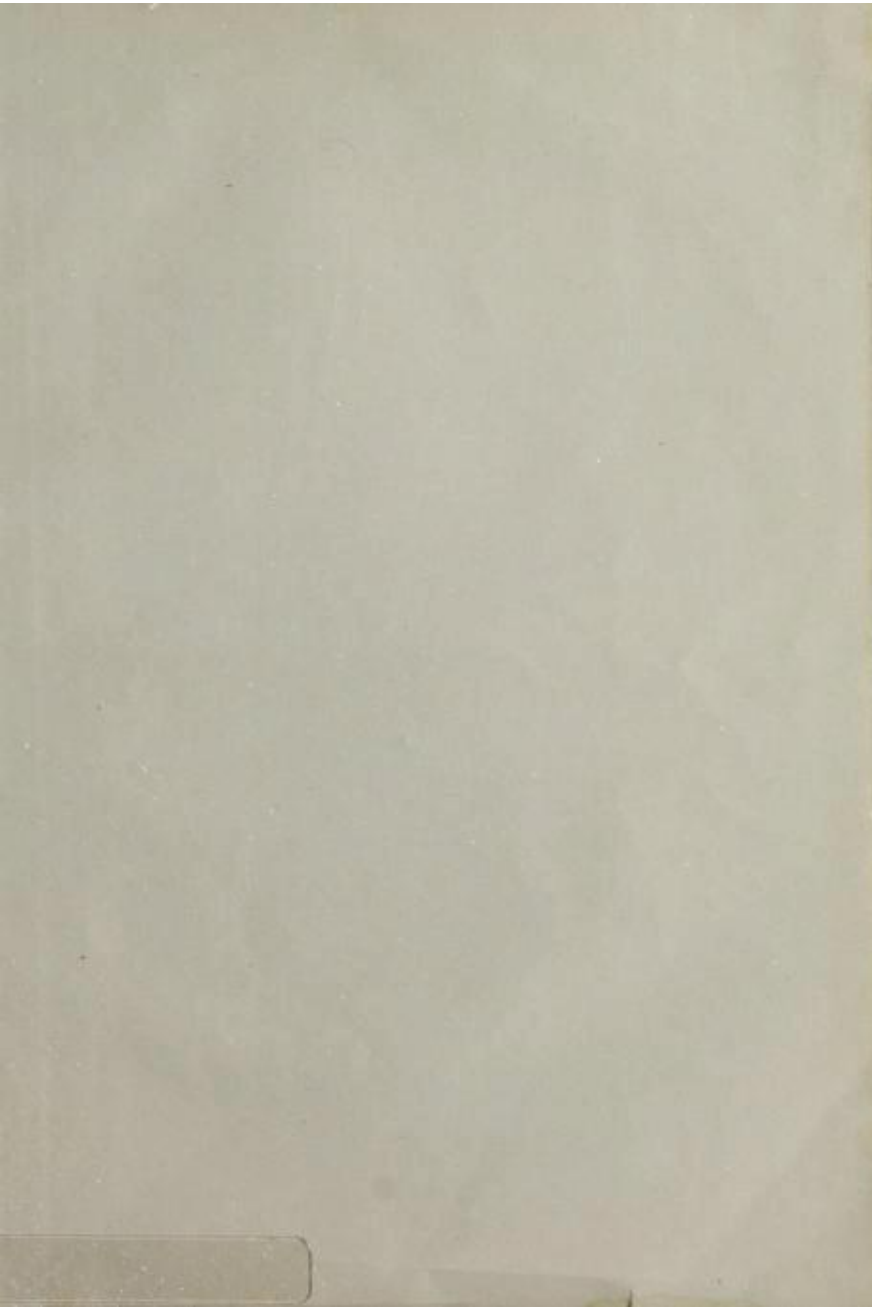

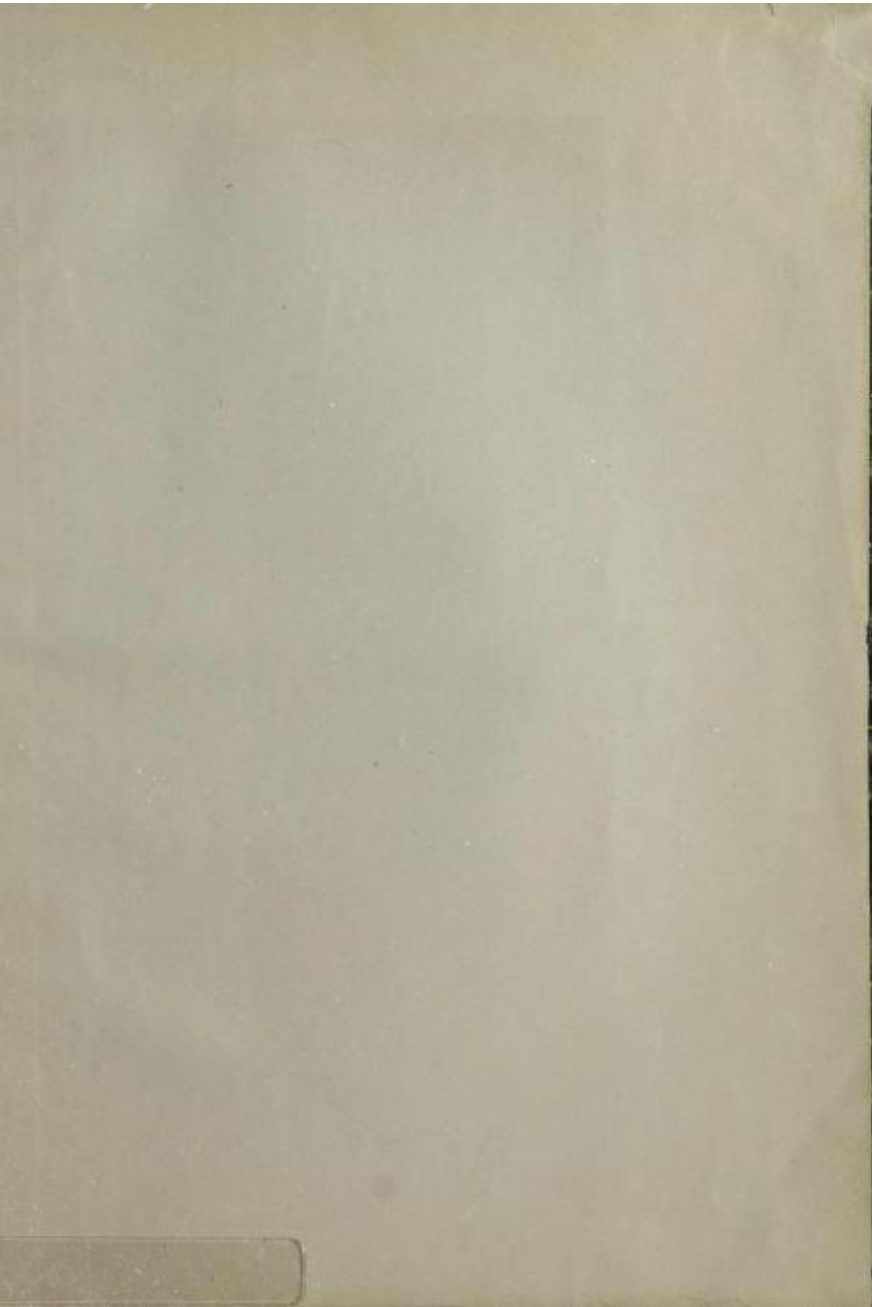
INDHOLD

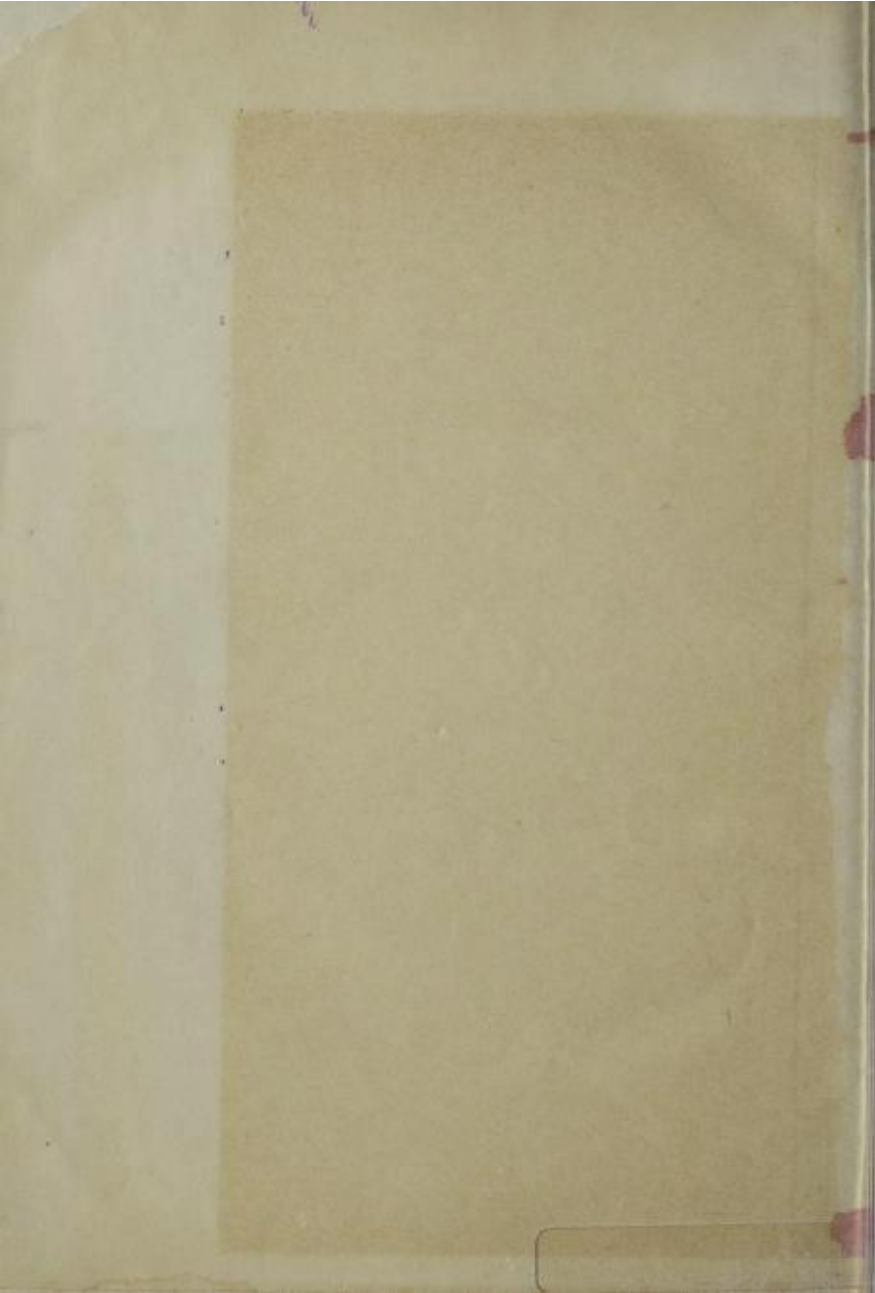
	Side
I. Berlin i feststemning. — Seirherrens hustru	5
II. Keiser Wilhelms moder. — Hans ungdoms elskede	12
III. Weimars glanstid. — Storfyrstinde Maria Paulowna. — Augustas barndom og første ungdom	32
IV. Bryllupsfestligheder og skuffelser. — Den første tid i Berlin	51
V. Fredrik III's fødsel. — Prinsesse Louise og barnepigen. — Hoffet under Fredrik Wilhelm IV. — Revolution og flugt. — Politiske rivninger. — Forvisning til Koblenz	64
VI. Augusta som moder. — Livet blandt rhinboerne	81
VII. Familiefester. — Sygdom og sørgebud. — Regentskab og kroning	94
VIII. Slegtens traditioner. — Augustas virken i krigens tid. — »Det røde kors«. — De tyske kvinders patriotiske forening. — Aaret 1870	103
IX. Forholdet mellem konge og dronning. — Kronprinsen og kronprinsessen. — Augusta i det daglige liv. — Hendes lille thecirkel	120
X. Fra den fornemme verden. — Prinser og prinsesser. — Gjester i Berlin. — Bismarck og hans familie. — Moltke. — Basarer og subscriptionsballer	136
XI. Bismarck og keiserinde Augusta. — Keiserinden og catholicismen. — Keiserinden og velgjørenheden. — Personlige indtryk	156
XII. Attentater. — Guldbryllupsfest. — Keiserinden som litteraturens beskytter.	183
XIII. Livsfarlig sygdom. — Keiseren ældes. — Julæumsfester. — To keisere dør	193
XIV. I alderdommen. — Ved dødsleiet. — Sildig anerkjendelse	206

Depotbiblioteket

98sd 09 114

Ch.

Tschud

Antiquaria

